

Tzvi Gluckin

Fedezd fel, ki írta a Tórát!

Lativ

Rabbi Tzvi Gluckin

Fedezd fel, ki írta a Tórát!

Rabbi Tzvi Gluckin

Fedezd fel, ki írta a Tórát!

Lativ

Budapest

2023

A fordítás az alábbi mű alapján készült
Tzvi Gluckin: *Discover This.*
Who Wrote the Torah and How Do You Know?
Revised and Updated.
© Mekabel Press
2011

Fordította
Németh Zoltán Jáákov

Szakmailag ellenőrizte
Keleti Dávid rabbi

Nyelvileg lektorálta
Székely Mária

Borító
Deák Panka

© Kiadja a Lativ Barátai
a Zsidó Reneszánszért Magyarországon Alapítvány
www.lativ.hu

Nyomda
Gabbiano Print Kft.
www.gabbiano.hu

ISBN 978-615-01-7300-9

Minden jog fenntartva.

”קוֹדֶשׁ אֱלֹהֵינוּ הוּא אֶסְתָּבֵּל בְּאוֹרֵי יְתָא, וּבְרָא עֲלֵמָא”
(ס' זוהר, פ' תרומה, קס"א)

„A Szent – áldott Ő –
beletekintett a Tórába, és megteremtette a világot”
(Zohár, *Párását Terumá*, 161)

April 28, 2010 | 14 Nissan, 5770

We are thrilled that Tzvi Gluckin has written a book based on his presentation of the Discovery Seminar. Discovery is one of the oldest and most important programs Aish HaTorah offers. It addresses many of the difficult questions people have about the authorship of the Torah and it offers compelling answers that do not necessitate a leap of blind faith. Tzvi has an uncanny ability to express difficult concepts in a deceptively simple style – a style that is particularly appealing to college students and other young people – and this version of Discovery is no exception. Tzvi has produced an authoritative text. It is well documented, accurate, easy to read, and easy to understand. As one of our students put it, “This book is like having Tzvi standing in your room, giving you a personal Discovery presentation.”

We know you will enjoy this book as much as we did and we wish Tzvi the best of luck in all his efforts on behalf of *Klal Yisroel*.

Sincerely,

Eric Coopersmith
CEO of Aish International and on behalf of the
Aish Discovery Program

2010. április 28. | 5770. niszán 14.

Nagy örömünkre szolgál, hogy Tzvi Gluckin könyvet írt a Discovery-szemináriumon tartott előadásai alapján. A Discovery az Aish HaTorah egyik legrégebbi és legfontosabb programja. Számos olyan nehéz kérdést vizsgál, amely a Tóra szerzőségével kapcsolatban foglalkoztatja az embereket, és olyan meggyőző válaszokat nyújt, amelyek nem igénylik a vallásos hit megletét. Tzvinek lenyűgöző képessége van arra, hogy bonyolult fogalmakat meglepően egyszerű stílusban fejezzen ki – ami különösen vonzó az egyetemisták és más fiatalok számára –, ez alól a Discovery ezen változata sem kivétel. Tzvi hiteles szöveget alkotott. Jól dokumentált, pontos, könnyen olvasható, és könnyen érthető. Ahogy egyik diákunk fogalmazott: „Ez a könyv olyan, mintha Tzvi ott állna a szobádban, és személyesen neked tartana Discovery-előadást.”

Biztosak vagyunk benne, hogy Önök is épp annyira fogják élvezni ezt a könyvet, mint mi, és sok szerencsét kívánunk Tzvinek a *Klal Jisroél* (Izrael egész népe) érdekében tett összes erőfeszítéséhez.

Üdvözléssel,

Eric Coopersmith
Aish International igazgató
az Aish Discovery Program nevében

Tartalomjegyzék

Bevezetés	11
Ne csak hidd, tudd!	14
Külső megerősítés	20
A zsidó túlélés ellentmondásos természete	20
Számold ki!	43
A Tóra-kódok története	43
Az információ azonosítása	75
A disznóláb – információ, amelyet csak a szerző ismer	75
Átadás	79
A Szináj-hegynél átélt egyedülálló zsidó élmény	79
A Tóra továbbadásának pontossága	94
Irányítás	101
Eszter, purim és a nácik	101
Mit gondolsz?	111
Függelék	113
Rabbi Moshe Zeldman: Tóra-kódok – válasz a kritikusoknak ...	113
Köszönetnyilvánítás	125
Köszönetnyilvánítás a második kiadáshoz	127
A szerzőről	128
Jegyzetek	129

Bevezetés

1993-at írtunk, 25 éves voltam. Volt egy lakásom Brooklynban. Kellemesen éreztem magam, de új dolgokat akartam megtapasztalni. Elhatároztam, hogy utazni fogok. Májusban útra keltem, és elhagytam New Yorkot. Láttam a divatos Nyugat-Európát és az újonnan felszabadult Keletet. Elmentem Törökországba, láttam Görögországot, hat hónappal később pedig már Izraelben voltam, életemben először. Haifán kezdtem, de az első napom végére már Jeruzsálemben voltam.

Jeruzsálem mesés volt. Ősi, forró, misztikus és izgalmas. Úgy döntöttem, ott maradok, amíg nem állok készen, hogy valami mást is megnézzek. Azt terveztem, hogy ezután megnézem Izrael többi részét, és továbbállok. Talán a Távol-Keletre látogatok el, vagy hazamegyek.

Egy ifjúsági szállóban laktam Jeruzsálem óvárosában. Érdekes hely volt. Zsidó utazóknak ingyenes. A személyzet zsidó volt. A vendégek is zsidók voltak. Mindenki szarkasztikusan beszélt, gyakran panaszkodott, és imádott vitatkozni. Nagyszerű volt. Az óváros több volt egyszerű turisztikai látványosságnál, egy vibráló spirituális központ. Ott voltak az ősi zsinagógák, a Sírátófal és sok *jesiva*. (A *jesiva* a judaizmus egyeteme. A Tóra, a Talmud, a zsidó filozófia, a héber nyelv és különböző zsidó témák tanulmányozásának helye.) Néhány *jesiva* bevezető tanfolyamokat is kínált. Az órák ingyenesek voltak. Általában adtak ételt, és a kávé is ingyen volt. Az órák pedig érdekesek voltak.

A szálló személyzete bátorított, hogy menjek el ezekre az órákra. Így is tettem. Miért ne? Klassz gondolatokat hallottam, ihattam kávé, és kaptam ingyen ételt. Az órák után a szállóban lógtam, és elmélyültem (és gyakran fennhéjázó) beszélgetéseket folytattam a többi vendéggel. Jó móka volt.

Volt egy előadás, mindenki arról beszélt. Egy háromnapos szeminárium. Egy régi épületben tartották, a Sírátófallal szemben, de nem volt ingyenes, 90 dollárba került. A címe „Discovery” – „Felfedezés” volt. Mindenki – a szálló személyzete, a többi vendég, a *jesivák*

tanárai – a Discoveryről beszélt. Mindenki odavolt érte. „Miről szól?” – kérdeztem. „Elképesztő! Vegyél részt rajta, imádni fogod!” – mondták. Körbekérdeztem. Azt beszélték, a Discovery bebizonyítja, hogy Isten írta a Tórát. Ettől ideges lettem. Nem voltam biztos benne, hogy hiszek Istenben, és sohasem merült fel bennem, hogy Isten írt volna egy könyvet. Hókuszpókusznak tűnt. És nem érdekelt egy vallásról szóló intenzív kurzus. A laza órákat szerettem a *jesivák*ban. De elgondolkodtam rajta. Végül is nem volt veszténivalóm. Így hát a fenntartásaim ellenére bátran részt vettem a szemináriumon. És örülök, hogy megtettem.

A Discovery nem bizonyította be, hogy Isten írta a Tórát. Nem erről volt szó. A Discovery a judaizmusról szólt. A gondolkodásról, a zsidó történelemről és rólam. A Discovery egy olyan örökségről szólt, amelyet természetesnek vettem, amelyről nem sokat tudtam, és amelyről olyan feltételezéseim voltak, amelyek nem voltak helyesek. Új szókincset adott. Másképp gondolkodtam a hitről és a vallásról. Újra értékelni kezdtem azt, hogy ki vagyok, és honnan jöttem. És lehetőséget nyújtott, hogy kérdéseket tegyek fel. A Discovery-szemináriumról több kérdéssel távoztam, mint amennyivel érkeztem. De ez jó dolog volt. Gondolkodásra készítetett. Kényelmetlenül éreztem magam. És megkérdőjelezte a korábbi feltevéseimet. Nem rossz három napért és 90 dollárért.

Ez a könyv, amelyet a kezeden tartasz, azt tartalmazza, amit ott tanultam. Azokat a gondolatokat, amelyeket 1993-ban hallottam először. Ez nem egy élő szeminárium, és nem egy háromnapos tanfolyam, de ennek is megvan az előnye. Egy könyv lassabb. Van idő végiggondolni a leírtakat, megvitatni a barátaiddal, utánanézni az interneten és megfogalmazni a kérdéseidet.

Az első rész – Ne csak hidd, tudd! – definíciókat tartalmaz. Meghatározza a hit, a tudás és a bizonyosság kritériumait. Hihet-e abban egy értelmes, gondolkodó ember, hogy Isten írta a Tórát? A könyv többi része a bizonyítékokról szól. Egészen pontosan a bizonyítékok öt típusát mutatja be:

1. Külső megerősítés: a judaizmustól független bizonyítékok, amelyek arra utalnak, hogy Isten írta a Tórát.
2. Kódok: a Tóra szövegében elrejtett információk. Hogyan kerültek oda?
3. Azonosító információk: a banki PIN-kódhoz vagy jelszóhoz hasonló bizonyítékok, amelyeket csak a szerző ismerhet.
4. Átadás: a Tóra szövege 3000 éve változatlan. Honnan tudjuk?
5. Irányítás: a szerző irányítja a történelmet. Befolyásolni tudja az eseményeket, hogy úgy alakuljanak, ahogyan ő akarja.

Fedezd fel mindezt! Meg fogja kérdőjelezni az előfeltevéseidet. Lehet, hogy kényelmetlenül fogod magad érezni tőle. Kérdésekre ösztönöz majd, de kérdéseket feltenni jó. Nem fogsz mindenben egyetérteni, de nem is fogsz mindent elutasítani.

Ez a könyv elsősorban gondolkodásra készítet majd. Azon, hogy miben hiszel, és miért hiszel benne. És azon, hogy mit jelent zsidónak lenni.

Ne csak hidd, tudd!

A Tóra a legfontosabb zsidó könyv. A zsidóság egésze megtalálható benne: zsidó értékek, etika, erkölcs, történelem, ünnepek, hagyományok és törvények. Ez a zsidóság gerince, amely a kezdetektől a zsidó nép birtokában van. Emellett nagy befolyással bír. Más vallások is erre épülnek. Számos jog, filozófia és eszme származik belőle. Ez volt az első könyv, amelyet valaha kinyomtattak. És több száz nyelvre lefordították.

Ki írta? A Tóra azt állítja, hogy Isten írta. A könyvben ez áll. De vajon egy intelligens, racionális, józan gondolkodású ember elhiheti-e, hogy Isten írt egy könyvet? Ez a gondolat örülségnek tűnhet. A Tóra azonban nem örülségeket tartalmaz. Nem egy ősi nép elavult mítosza. Él és virul. Sok ember hisz benne. És azt állítja, hogy Isten szava.

Valóban az? Sokan hittel közelítik meg ezt a kérdést. De a vakhit kényelmetlen. Nem racionális. Egy gondolkodó embernek bizonyítékokra van szüksége. Neked hány bizonyítékra van szükséged ahhoz, hogy elhiggy valamit? A bizonyítékok mennyisége attól függ, hogy milyen elképzelésről van szó, mennyire fontos, és honnan származik. A legtöbb hiedelem a következő négy kategória egyikébe esik:

- Azok az eszmék, amelyeket azért fogadsz el, mert a társadalom hisz bennük.
- Azok az eszmék, amelyeket hitből fogadsz el.
- Azok az eszmék, amelyeket bizonyítékok alapján fogadsz el.
- És azok a dolgok, amelyeket tudsz.

Nem minden hiedelem egyforma. Egyes hiedelmek több bizonyítékot igényelnek, mint mások. És a bizonyítékok mennyisége az, ami megkülönbözteti a kategóriákat. Melyik kategória vonatkozik a Tórára? Tanulmányozd az egyes kategóriák leírását, és dönts el!

Szocializáció

Az első kategória az, amiben a társadalmad hisz. Idetartoznak azok az elképzelések, amelyekkel együtt nőttél fel. Ezeket az eszméket természetesnek veszed, magától értetődőnek tartod őket. Elfogadod őket úgy, ahogy vannak. Nem kérdőjelezed meg az alapjukat képező feltételezéseket. Ezek az elképzelések az életed részei. Befolyásolják azt, ahogyan beszélsz, ahogyan viselkedsz, ahogyan öltözködsz, hogy milyen sportokat űzöl, és milyen ételeket szeretsz. Életed minden területén jelen vannak. Olyan alapvető attitűdökre is hatással vannak, mint a valláshoz való viszonyod, az alapvető jogaid és kötelezettségeid, a munkamorálad, a politikai beállítódásod és hogy hogyan bánsz más emberekkel. Valószínűleg nem kérdőjelezed meg ezeket a meggyőződéseket.

De gondoldj bele, más embereknek más meggyőződések vannak. Ők másképp gondolkodnak. Másképp cselekszenek. Valószínűleg ők is természetesnek veszik a saját meggyőződéseiket. Melyikötöknek van igaza? Ezt nehéz megmondani. A legtöbb ember elfogad egy sor olyan elképzelést, amelyet igaznak tart. Ezeket az elképzeléseket a társadalmuktól tanulják. A különböző társadalmak, kultúrák, közösségek és csoportok különböző dolgokban hisznek. Vajon a Te társadalmadnak van igaza? Lehet, hogy egy másiknak. Honnan tudod?

Hit

A második kategória a hit. A hit bizonyíték nélküli meggyőződés. Érzelmi alapú. Vak. És nem racionális. A hit az oka annak, hogy az embereket becsapják, emiatt vesznek lottószelvényt, és ezért ragadnak szörnyű kapcsolatokban. A hit az, amikor a vágyainkban bízunk, nem az eszünkben. Ez nem mindig rossz. Segít az embereknek átvészelni a nehéz időket, és reményt ad. A hit természetes. Néha, amikor szembesülsz egy helyzettel, látod a bizonyítékokat, de mégsem hiszel benne.

Ha voltál már temetésen, megfigyelhetted, hogy a gyászolók a szertartás bizonyos pontjain sírják el magukat: amikor a holttestet kihozzák, a gyászbeszéd alatt, amikor a halottért imádkoznak és

amikor földet lapátolnak a sírra. A gyászoló azért sír ezeken a jelentős pontokon, mert *hisz* abban, hogy a szerette még él. Tudja, hogy nem él, de nem hiszi el. Nem *érzi*. Számára ez nem valóságos. Ez a hit. A gyászoló a bizonyítékok ellenére azt érzi, amit hinni akar. Olyan pontokon sír, amelyek megtörik a hitét, olyan bizonyítékokon, amelyek alátámasztják, hogy a szerette valóban meghalt, és ez fáj.

Bizonyosság

A következő kategória a bizonyosság. A bizonyosság bizonyítékokon alapuló meggyőződés: minél erősebb a bizonyíték, annál erősebb a meggyőződés.

A legtöbb jogrendszer a bizonyosságra épül. A bíró nem látta a bűncselekményt, ezért bizonyítékot mutatnak be neki. A bizonyítékok alapján dönt arról, hogy a vádlott bűnös-e. A bizonyítékok alapján küldi börtönbe, vagy akár halálbüntetést szab ki rá. De még ha elsöprök is a bizonyítékok, a bíró nincs olyan tudás birtokában, mint a tanúk. Azok látták az eseményt. Ő nem.

Gömbölyű-e a Föld? Nézd meg a bizonyítékokat. Van jetlaged, amikor a világ egyik pontjáról a másikra repülsz? Hívtad már egy másik időzónában élő barátodat? Láttál már hajót a horizont alá merülni? Láttad már a Föld árnyékát holdfogyatkozásakor?¹ A bizonyítékok alapján a legtöbb ember arra a következtetésre jut, hogy a Föld gömbölyű.

Vajon a szüleid tényleg a szüleid? Nézd meg a bizonyítékokat. Hasonlítsz rájuk? Megkérdezted őket? Mit mondanak a nagyszüleid? Ha úgy gondolsz, hogy ők a szüleid, akkor valószínűleg a bizonyítékok alapján is így van. Előfordulhat, hogy tévedsz? Természetesen. A bizonyítékok nem holtbiztosak. De hacsak nem tudod rávenni a szüleid, hogy beismerjék, nem mondtak igazat, vagy nem mész ki az úrbe, és nem látod a lapos Földet, a bizonyítékok elég erősek ahhoz, hogy alátámasszák a meggyőződésedet.

A bizonyosság nem 100 %-os. De a legtöbb esetben a bizonyítékok alapján a bizonyosság erős meggyőződésekhez vezethet.

Tudás

A negyedik kategória a tudás. A tudás olyan intuitív észlelés, amely bizonyítékok sokaságán alapul. Valamit azért tudunk, mert a bizonyítékok elsöprő erejűek.

Jártál már Kínában? Ha nem, akkor honnan tudod, hogy Kína létezik? (Ha igennel válaszoltál, akkor csak tegyél úgy, mintha még nem jártál volna ott.) Gondolj a bizonyítékokra! Kína rajta van a térképen. Benne van a hírekben. Ismersz olyan embereket, akik ott jártak. Ettől már kínai ételt. Vannak olyan termékek, amelyek ott készültek. Láttál már kínai embereket.

De az is lehet, hogy becsaptak. Ez egy globális összeesküvés. Minden térképész, riporter, gyártó, „kínai ember” és turista benne van. Kína egy óriási kitaláció. Nem létezik. Ez észszerűnek hangzik? Szerintem nem. Kína létezik. A bizonyítékok elsöprő erejűek. Képtelenség azt állítani, hogy nem létezik. Kína létezését tényként tudod, és sohasem kell odautaznod azért, hogy megbizonyítsd. A bizonyítékok mennyisége hatalmas. Butaság azt gondolni, hogy az egész világ hazudik.

Mi a helyzet a Tórával? Isten írta? Mi az alapja ennek a meggyőződésnek? A szocializáció, a hit, a bizonyosság vagy a tudás? A legtöbb ember azt mondaná, hogy a hit. De a judaizmust hitalapú vallásnak nevezni társadalmi beidegződés eredménye. Nyugaton a kereszténység az uralkodó vallás. Ez uralja a nyugati gondolkodást, kultúrát, filozófiát és irodalmat. Amikor egy nyugati ember vallásra gondol, akkor a kereszténységre gondol. A kereszténység pedig hitalapú.

A judaizmus azonban egy másik vallás. És a judaizmus bizonyítékokat követel. A zsidókat a könyv népének nevezik. A zsidók nagyra értékelik az oktatást. Szeretnek gondolkodni, érvelni, vitatkozni, és persze szeretik, ha a végén igazuk van. A tudás a zsidó kultúra meghatározó eleme. „Tudd, hogy ki előtt állsz!” – ez a mondat sok zsinagógában megtalálható. Általában központi helyen és nagy betűkkel írva. Nem úgy szól, hogy „higgy”, „remélj” vagy „bízz”. Az áll rajta: „Tudd”. Ez jelentős dolog. A Tóra is megköveteli a tudást.

Nézd meg a következő idézetet Mózes 5. könyvéből:

„Tudd meg ma, és vedd a szívedre, hogy az Örökkévaló az egyetlen Isten – a mennyekben fent és a földön lent – nincs más.”²

A hit és a szocializáció nem elég. Ha meg akarsz győződni arról, hogy Isten írta a Tórát, bizonyítékra van szükséged. Az ehhez vezető királyi út pedig a tudás.

Mi a helyzet a bizonyossággal? Rabbi Mose Chájim Luzzatto egy 18. századi híres rabbi, filozófus és zsidó gondolkodó volt. Olaszországban született, élete nagy részét Amszterdamban töltötte. Negyvenéves korában halt meg Izraelben. Termékeny író volt, könyvei nagy hatásúak. Egyik legfontosabb könyve *Az Isten útja*. Ebben Luzzatto rabbi a judaizmust egy rendszerként mutatja be. Beszél Istenről, a Tóráról, a parancsolatokról, a próféciáról és sok minden másról. Nézd meg, hogy mi az első dolog, amelyet szerinte minden zsidónak meg kell tennie:

„Minden zsidónak hinnie és tudnia kell.”³

Mindkettőre szükséged van, bizonyosságon alapuló hitre és tudásra is. A cél a tudás. A bizonyosság az első lépés. Ne a vakhitre hagyatkozz! Gyűjts bizonyítékokat, és tanulmányozd őket. Döntsd el, hogy van-e értelmük. És ha igen, akkor a bizonyítékok alapján higgy.

Így hozod meg a legtöbb döntésedet. Hogyan veszel házat? Véletlenszerűen választasz egy várost, és kiválasztod az első házat, amelyre rábukkansz? Nem. Összegyűjtöd a bizonyítékokat, és annak alapján döntesz. Utánanézel a városnak és a munkaerőpiacnak. Megnézed a környéket, megvizsgálod az adózást, és megnézed az iskolákat. Amikor találsz egy házat, azt is alaposan szemügyre veszed. Megnézed a szobákat, a konyhát, a pincét, a padlást és az udvart. Utánanézel a csatornának, az elektromos hálózatnak, a fűtési rendszernek és a vízvezetéknek. Érdeklődsz az azbesztről. Megbízol egy szakértőt. Felbecsültetted a ház értékét. A lehető legtöbb bizonyítékot összegyűjtöd, mielőtt megvennéd a házat.

Minden nagy döntéshez bizonyítékokat gyűjtesz. Mit tennél, ha egy autószerelő a motorháztető fölött mozgatva a kezét az autód rez-

géseit figyelné, és azt mondaná, hogy a rezgések alapján a váltó meghibásodott? Megbíznál benne? Persze, hogy nem. Egy jó szerelő bizonyítékot nyújt. Felemeli az autót, kinyitja a motorháztetőt, és lefuttat néhány tesztet. Nem bíznál benne, és nem fizetné neki, ha nem ezt tenné.

A kisebb döntésekhez is bizonyítékokat gyűjtünk. A legtöbb ember nem megy el moziba vagy étterembe ajánlás nélkül. Nem vesz kenyérpirítót, fényképezőgépet, tévét, bőröndöt vagy fűnyírót sem ajánlás nélkül. A legtöbb embernek bizonyítékra van szüksége. Te is bizonyítékokat gyűjtesz. És a bizonyítékok alapján döntesz úgy, hogy megteszel-e vagy megveszel-e valamit. Nélkülük nem tennéd meg. Ilyenek vagyunk. Ilyennek teremtet minket Isten. Hogy gondolkodjunk, mérlegeljünk, és okos döntéseket hozzunk a bizonyítékok alapján.

Isten egy gondolkodó lényt teremtett. Ha ez így van, akkor van-e értelme, hogy az ember minden helyzetben bizonyítékokat keres, kivéve ha a vallásról van szó? Ez butaság. Ha az embernek bizonyítékokra van szüksége, akkor ez kell a valláshoz és az Istenbe vetett hithez is. És ahhoz is, hogy elhiggye: Isten írta a Tórát. Nézd meg a bizonyítékokat, és dönts el magad! Vesd alá a Tórát ugyanannak a vizsgálatnak, amelyet bármilyen döntés meghozatalakor alkalmazol! Ennek van értelme.

A könyv hátra lévő része bizonyítékokat mutat be, pontosabban a bizonyítékok öt típusát: külső megerősítés, kódok, azonosító információk, átadás és irányítás. Mindegyik típus egy-egy darab a kirakós játékban. Nézd meg a bizonyítékok minden egyes típusát! Gondolkodj el rajtuk! Van értelmük? Vesd össze a többi darabkával! Összeállnak? Meggyőzők? Olvasd el a könyvet, és gondolkodj el a bizonyítékokon! És dönts el saját magad, Isten írta-e a Tórát? Talán egy kis hitre lesz hozzá szükséged. De lehet, hogy nem. Talán a bizonyítékok bizonyossághoz vezetnek.

Külső megerősítés

A zsidó túlélés ellentmondásos természete

Zsidó vagy? Ha igen, akkor a zsidó fennmaradás ténye nem lep meg. Létezel. Fennmaradtál. Erről ennyit.

Mindez azonban lenyűgöző kellene, hogy legyen a számodra. A zsidó fennmaradás ugyanis érthetetlen. Nézd meg a zsidó történelmet: szétszórás, üldözés, elnyomás, kényszerű áttérés, asszimiláció és vegyes házasság. A népek nem élik túl ezeket a megpróbáltatásokat. A zsidóknak már rég nem kellene létezniük.

Hol vannak a babilóniaiak, a rómaiak és az ősi egyiptomiak? Egykor ők uralták a világot. Hatalmas birodalmakat hoztak létre. Gazdagok voltak. Hatalmas hadseregük volt. Aztán leigázták őket, és eltűntek. A történelem tele van ilyen példákkal. Egy nagy hatalmú nemzet meghódít egy másikat, és az uralma alá hajtja. A veszteseket megadóztatják, elveszik a tulajdonaikat, betiltják a vallásukat, vezető rétegüket száműzik, és új törvények és ideológiák szolgáivá teszik őket. A meghódított nép elveszíti korábbi identitását. Elfelejtik a nyelvüket. Magukévá teszik az új vallást. Pár generáción belül eltűnnek az ételeik, a szokásaik és a kultúrájuk. Még a nevüket sem használják tovább. Mikor találkoztál utoljára egy Juliusszal?

Nem így a zsidók. A zsidók mások. A zsidók a hódítás, a száműzetés, az asszimiláció, a vegyes házasságok, sőt az ősi származásukról való tudatlanság ellenére is fennmaradtak. Hogy történhetett ez?

Menjünk egy lépéssel tovább. A zsidók nemcsak fennmaradtak, nagy visszhangot is keltettek. A zsidók nem valami ismeretlen, csendes nép. Minden területen ismertek. Legyen az üzlet, tudomány, mesterségek, innováció, bármilyen terület, amit csak el tudsz képzelni. Megváltoztatták azt, ahogy a világ a vallásról gondolkodik. A zsidók mindenhol ott vannak, mindenben benne vannak, és általában az élen járnak, bármi is legyen az. Nem én vagyok az első, aki ezt észrevette.

Nézd meg, mit írt Mark Twain:

„Az egyiptomiak, a babiloniak, a perzsák naggyá lettek, csinnadrattájukkal, pompájukkal betöltötték a földgolyót, majd köddé váltak és felszívódtak; azután hatalmas csatazajjal jöttek a görögök és a rómaiak, s miután ők is tovatűntek, újabb népek vívtak ki maguknak nagy dicsőséget, egy ideig magasba tartva fáklýájukat, de az kilobbant, és most ezek a népek ott ülnek a félhomályban, ha ugyan ki nem vesztek nyomtalanul. A zsidók mind ezt végignézték, mindegyiküket legyőzték, és azok maradtak, akik mindig is voltak, nyomát se mutatva dekadenciának, korral járó hanyatlásnak; nem lankadnak, energiájukból mit se veszítenek, gondolkodásuk ébersége, agresszivitása a tompulásnak semmi jelét nem mutatja. Halandó minden, csak a zsidók élnek örökké, minden más erő lehanyatlik, de az övék változatlan. Mi lehet a titka a halhatatlanságuknak?”⁴

Lev Tolsztoj még ennél is tovább megy:

„A zsidó az örökkévalóság jelképe. Ő az, akit évezredek óta sem mérszárlás, sem kínzás nem tudott elpusztítani, akit sem tűz, sem kard, sem inkvizíció nem tudott eltörölni a föld színéről. Ő, aki elsőként hozta létre Isten orákulumát. Ő, aki oly sokáig volt a Prófécia őrzője és továbbítója a világ többi részének. Egy ilyen nemzetet nem lehet elpusztítani. A zsidó olyan örök, mint maga az örökkévalóság.”⁵

A következő idézet John Adamstól (az USA második elnöke) való:

„Ragaszkodom ahhoz, hogy a héberek többet adtak az emberiség civilizáltságához, mint bármely más nép. Ha ateista lennék, és csak a vak sorsszerűségbe hinnék, akkor is azt gondolnám, hogy a sors arra szánta a zsidókat, hogy ők legyenek a népek civilizálásának legalapvetőbb eszközei. [...] Ők a legdicsőbb nép, amely lakta a földet. A rómaiak és a birodalmuk csupán egy buborék volt a zsidókhöz képest. Vallást adtak a föld háromnegyedének, és jobban és szerencsésebben befolyásolták az emberiség dolgait, mint bármely más nép, legyen az ókori vagy modern.”⁶

A zsidók fennmaradtak, és megváltoztatták a világot. A hatásuk mindenhol észrevehető. Tették ezt úgy, hogy mindeközben meg volt kötve a kezük. A zsidók rendkívüliek. Mindenki ezt állítja.

A Tóra szerint is nagyszerűek zsidók. Persze ez nem meglepő. A Tóra egy zsidóbarát könyv. Elvárható, hogy szeresse a zsidókat. De a Tórában az is szerepel, hogy a zsidókat üldözni fogják, ők pedig elhagyják a földjüket, szétszóródnak, gyűlöltek lesznek – és még pár szörnyű dolog. Gondoltad volna, hogy ezt is tartalmazza a Tóra?

A Tóra számos kijelentést tesz a zsidók sorsáról. Megjósolja, hogy a zsidók nagygyá lesznek, de elnyomják majd őket, jelentősek lesznek, de megvetettek, és örökké létezni fognak, miközben gyűlölni fogják őket. Ezek ellentmondások. A legtöbb csoport vagy az egyik, vagy a másik, de nem mindkettő. A Tóra viszont mindkettőt állítja. És a Tóra konkrét, nem homályos. Pontos, ugyanakkor ellentmondásos jóslatokat tesz a zsidó történelemről. Azt állítja, hogy a zsidó nép örökké fennmarad, ám szétszórva él majd a földön, kevesen lesznek, és gyűlölni fogják őket. Mindezek ellenére világosságot nyújt a népek számára. A száműzetés éveit után visszatér Izraelbe. És amikor visszatér, akkor a föld ismét termékeny lesz, annak ellenére, hogy amíg nem ők élnek ott, addig nem volt az. Ha Te írtad volna a Tórát, jövődőlétél volna ilyesmit?

A Tóra egy vallási könyv. Azt állítja magáról, hogy Isten szava, emiatt lesznek ezek a jóslatok prófécia. Tudom, mire gondolsz. A prófécia furcsa, ezoterikus, Nostradamus-féle dolgok. Költőiek, allegorikusak, tele vannak metaforákkal, túlzásokkal, és sokféleképpen lehet őket értelmezni. Úgy forgathatod őket, hogy bármit megjósolhassanak. A Bibliában is vannak ilyen típusú prófécia. A legtöbb vallási könyv rendelkezik ilyennel. Találhatsz misztikus, ezoterikus, rémisztő prófécia a Jelenések könyvében, a maja kódexekben, a Mormonok könyvében, a Koránban, az egyiptomi halottaskönyvben, a Bhagavad Gítában és számos más helyen. A vallási könyvek tele vannak ilyenekkel. De a Tóra ellentmondásos állításai a zsidó történelemről nem ilyenek. Ezek pontosak. Világos, félreérthetetlen nyelven lettek megfogalmazva. És a zsidó történelem kezdetén lettek kijelentve. Mielőtt a zsidók bármit tettek volna.

Milyen rég volt ez? A zsidó hagyomány szerint a Tóra kb. 3300 éves. A zsidó nép i. e. 1313-ban gyűlt össze a Szináj-hegynél.⁷ Isten szólt hozzájuk, és átadta nekik a Tórát. Ez elég régen volt. De ha nem hiszel a zsidó hagyományban, akkor is el kell ismerned, hogy a Tóra elég régi. 2300 évvel ezelőtt a görögök elfoglalták Izraelt, és lefordították a Tórát görögre. A fordítást Septuagintának hívják.⁸ A Septuaginta bevezetőjében a Tórát „a zsidók ősi könyvének” nevezik. A görögök is úgy vélték, hogy a Tóra ősi. A Septuaginta jelentős. A Tóra ekkor válik a világirodalom részévé. Nem kell héberül tudnod ahhoz, hogy megértsd. És nem valószínű, hogy a Tórát ezután megváltoztatták vagy szerkesztik. Túl sok ember fér hozzá. De ha nem tetszik a Septuaginta, a Tóra legalább olyan ősi, mint a kereszténység. A kereszténység a zsidóságra épült. A keresztény Biblia a zsidó Biblián alapul. Ezek szerint a Tóra legalább 2000 éves. Nehéz lenne azt állítani, hogy változott volna, miután a keresztények elfogadták. Ebből kijelenthetjük, hogy a Tóra ellentmondásos jövődölései legalább 2000 évesek.

Mark Twaint, Lev Tolsztojt és John Adamst lenyűgözte a zsidó túlélés. Megdöbbenének, ha tudnák, hogy a zsidó túlélés előre meg volt jósolva, legalább 2000 évvel ezelőtt. Te mit gondolsz erről?

1. Örök nép

A zsidó nép örök. Ez nem szokatlan állítás. Számos csoport hosszú ideig fennmaradt. A kínaiak, indiaiak és arabok is ősi népek. De nézd meg a népek közös jellemzőit. A legtöbb népnek közös földje, nyelve és történelme van. És a zsidóknak?

a) Közös föld

Melyik a zsidók közös földje? A legtöbb ember Izraelt mondaná. Igaz ez? Nézzük meg! A legtöbb zsidó nem Izraelben született. A legtöbb zsidó nem Izraelből származik, és sok zsidó még egyszer sem járt Izraelben. A zsidók tekintélyes része Amerikában él. Közülük sokan

sohasem jártak Izraelben, és nem is tervezik, hogy ellátogatnak oda. Hogy lehet akkor Izrael a zsidók földje?

A modern Izrael egy újkeletű jelenség. 1900-ban mindössze 25 000 zsidó élt ott. A zsidó történelem nagy részében a zsidók mindenhol éltek, csak épp Izraelben nem. Európában, Észak-Afrikában, Észak- és Dél-Amerikában és a Közel-Keleten.⁹ Izrael legutoljára a bibliai időkben volt a zsidó nép közös otthona, ahol a legtöbb zsidó született, élt, dolgozott és meghalt.

Én Észak-Jerseyben nőttem fel. A szüleim is New York környékiek. A nagyszüleim is. Nagynéném, nagybátyáim és az unokatestvéreim New Yorkban, New Jersey-ben és Connecticutban élnek. Mindig úgy gondoltam, hogy a zsidók itt élnek. 25 évesen határoztam el, hogy utazni fogok. Akkor hagytam el először Amerikát. Hét és fél évig voltam távol. Első utam Európába vezetett. Az első város, amelyet meglátogattam, Amszterdam volt. Pár hétig maradtam ott, az utcán gitároztam. Jóban voltam a többi utcazenésszel. Egyikük Indiából jött. Hegedűn játszott. Egyik nap azt mondta: „Te zsidó vagy.” „Igen, az vagyok – válaszoltam, – honnan tudta?” „Én is az vagyok” – mondta. Ez megrengette a világot. A családja eredetileg Portugáliából származott. A 16. században menekültek el a portugál inkvizíció idején. Törökországban, a Közel-Keleten, majd Indiában telepedtek le.

Utazásom során találkoztam zsidókkal Iránból, Kanadából, Üzbegisztánból, Chiléből, Észak-Afrikából, Új-Zélandról, Svédországból és Etiópiából. A zsidók mindenhonnan származnak. Nehéz olyan helyet megnevezni, ahol az elmúlt 2000 évben ne éltek volna zsidók. Az egyetlen föld, amely minden zsidó számára közös, az a Föld.

b) Közös nyelv

Mi a zsidók nyelve? A legtöbb ember azt mondaná, hogy a héber. De igaz ez? Sok zsidó nem beszél héberül. Van, aki csak olvasni tud. És vannak, akik még azt sem. A kelet-európai zsidók jiddisül beszélnek. A jiddis egy furcsa, keverék nyelv, amely a német, a lengyel, az orosz, a héber és a Talmud arámi kifejezéseit ötvözi. Vannak, akik még

mindig jiddisül beszélnek, de a legtöbben már nem. Én néha próbálok jiddis szavakat használni. A jiddisül beszélő barátaim ezt roppant viccesnek találják. Én nem tudok jiddisül, és Te? A spanyol és észak-afrikai zsidók ladino nyelven beszélnek. A ladino a spanyol, arab, héber és a Talmudból származó arámi kifejezések kombinációja. Nem tudom, hányan beszélnek még ladinót.

Van a zsidó népnek közös nyelve? A legtöbb zsidó utoljára a bibliai időkben beszélt héberül, akkor, amikor még Izraelben éltek. A héber azóta nem volt a zsidók közös nyelve. Manapság a legtöbb zsidó angolul beszél. És egyszer valószínűleg ez is változni fog.

c) Közös történelem

Van-e közös történelmük a zsidóknak? Más nemzeteknek igen. A franciáknak közös a történelmük. A franciák Franciaországban élnek, franciául beszélnek, francia ételeket esznek. Napóleon alatt meghódították Európát, túléltek a francia forradalom vérfürdőjét, és Nagy Károlyig visszamenőleg francia uralkodó alatt éltek. A második világháborúban a nácik legyőzték és megszállták őket, majd újra kivívták a függetlenségüket. Ez a történelem megegyezik minden francia számára. A legtöbb népnek van közös történelme. Osztóznak egy sor élményben, amely a teljes népre hatott, és ezek az élmények egyediek voltak a számukra. Ez az ő történelmük.

Kivéve a zsidókat. Az európai zsidókat okolták a pestisért, megölték őket a keresztes hadjáratok idején, gettóban kellett lakniuk, pogromok áldozatai voltak, és meggyilkolták őket a holokausztban. Mindeközben átérték az emancipációt, valamint a humanizmus és a felvilágosodás elterjedését. Az észak-afrikai és közel-keleti zsidóknak nem voltak ilyen élményeik. Kényszerítették őket, hogy áttérjenek az iszlámra, *dhimminek* (másodlagos állampolgár) bélyegezték őket, megkülönböztető jelet kellett viselniük, és elűldözték őket az otthonaikból az izraeli függetlenségi háború idején, 1948-ban.¹⁰ Az általuk lakott országok uralkodó vallása – az iszlám – nem ment át reformáción. Nem jutott el hozzájuk a humanizmus, a felvilágosodás és a tudomány térhódítása. Befogadó országuk kormánya nem volt progresszív vagy liberális.

Az európai és a közel-keleti zsidók történelme annyira különböz, hogy az 1961-es Eichmann per idején csak Közel-Keletről származó zsidókat alkalmaztak börtönőrként, mivel az izraeliek úgy gondolták, kevésbé valószínű, hogy egy közel-keleti zsidó megölje Eichmannt még a tárgyalás befejezése előtt.¹¹

A zsidók kisebbségként éltek számos különböző országban. Életük összefonódott a befogadó ország történelmével. Minden egyes zsidó közösség történelme egyedi, és a legtöbb zsidó nem osztozik egy közös történelmen.

De ettől még zsidók. A zsidó nép így is megkülönböztethető. A zsidó, az zsidó. Egy Lengyelországból származó zsidó épp olyan zsidó, mint egy Jemenből származó zsidó. Megkülönböztethetők anélkül, hogy közös földjük, nyelvük vagy történelmük lenne. A zsidókat külön népeknek tartják. A zsidók kisebbségek minden egyes országban, ahol élnek. Nem olvadnak be vagy tűnnek el. A zsidó nép tényleg örök. A zsidók külön nép maradtak legalább 2000 évig. És tették ezt a közös népre utaló jellegzetességek nélkül. Ez lenyűgöző. És legalább 2000 évvel ezelőtt a Tóra azt állította, hogy a zsidó nép örök lesz. Isten a következőt ígérte:

„És én fenntartom szövetségemet köztem és közted és a magzatod között Te utánad, nemzedékeiken át, örök szövetségként, hogy Istened legyenek neked és a magzatodnak Te utánad.”¹²

2. Száműzetés

A népek nem szoktak vándorolni. A népek ahhoz a területhez kötődnek, ahol élnek. Amikor egy népnek el kell hagynia az otthonát, azt száműzetésnek hívják. A népek nem élnek túl a szétszórátást. Idővel asszimilálódnak, és elvesztik identitásukat. Kivéve a zsidókat. Zsidók mindenhol élnek. És a zsidók mindig vándorolnak. A legtöbb zsidó nem abban az országban él, ahol a dédszülei.¹³ Elvándoroltak az üldözés, az elnyomás, a másodrendű állampolgárság, a különadók, a háborúk és a vandalizmus elől. Néha kiűzték őket az országból, néha önként távoztak.

Egy zsidó számára szokatlan, hogy egy helyben maradjon. A zsidók minden negyedik nemzedéke – valamilyen okból – új otthonba

költözik. És szét vannak szóródva a földön. Nem tudsz olyan helyet megnevezni, ahol ne éltek volna valaha zsidók.

Túlélhet-e egy nép száműzetést és szétszórátást? Nézd meg, mi szokott történni! Az eredeti száműzöttek elérnek egy új országba, és bevándorló közösségeként letelepednek (mint pl. az amerikai Chinatown és Little Italy). De a gyerekeik már be akarnak illeszkedni. A városba költöznek, tévét vásárolnak, a gyerekeiket helyi iskolába küldik, és arra nevelik őket, hogy jó állampolgárok legyenek. Ezek a gyerekek már megkülönböztethetetlenek a helyiektől.

Az amerikai történelem tele van ilyen példával. Dwight D. Eisenhower az Egyesült Államok 34. elnöke volt. A második világháború idején ő volt a szövetséges erők legfőbb parancsnoka. Ő vezette az európai inváziót, elfoglalta Németországot, és legyőzte a náciakat.¹⁴ Ő volt a felelős a német városok bombázásáért. De nézd meg a nevét: Eisenhower. A családja Németországból származott. Ő akkor német vagy amerikai volt? Vajon könnyeket ejtett, amikor Drezdát, Hamburgot vagy Mainzot bombázta? Kétlem. Ő már amerikai volt. Nem számít, hogy a nagyapja sört ivott, virslit evett és hozentrógert viselt. Az ő vére már vörös, fehér és kék volt [az USA zászlójának színei – *a ford.*]. A West Pointra járt. Az amerikai hadsereget vezette. Ő volt a 34. elnök. Annyira amerikai volt, mint az almáspite.

Eisenhower története tipikus. Sok zsidó családnak van hasonló története. A zsidók sem immunisak az asszimilációra. Ezzel együtt a zsidók mégis különálló csoportot alkotnak. A száműzetés és a szétszórátás nem lett a zsidó nép vége. A Tóra azt állítja, hogy a zsidó nép örökké fennmarad. Ugyanakkor azt is, hogy száműzve lesznek:

„Téged pedig szétszórjak a nemzetek közé, kivont kardom hegyével, pusztán hagyva országodat és romokban hagyva városaidat.”¹⁵

Ha Te írtad volna a Tórát, állítottad volna egyszerre azt, hogy a zsidó nép örökké fennmarad, és száműzött lesz? Ez a két gondolat ellentmond egymásnak.

3. Csekély lélekszám

Túlélné-e a kínai nép, ha száműzetésbe kerülnének? Szerintem igen. Ha valamiért a kínai népnek el kellene hagynia az otthonát, akkor is fennmaradnának. Miért? Mert több mint 1,3 milliárd kínai él a földön. Ez nagyon sok ember. Minden nagyobb városban kínai közösségeket hoznának létre. Egyes helyeken ők alkotnák a többséget. Továbbra is kínaiul beszélnének. És továbbra is kínaiakkal házasodnának. A kínaiaknak nincs szükségük Kínára ahhoz, hogy fennmaradjanak. Továbbra is elkülönült identitással és kultúrával rendelkeznének, bárhol is éljenek.

A zsidóknak is megvan ez az előnyük? Él ilyen sok zsidó a világon? Ez az oka a zsidók fennmaradásnak a száműzetésben? Attól függően, hogy melyik kutatásban bízol, jelenleg 12-14 millió zsidó él a világon.¹⁶ Ez nem sok. Korántsem 1,3 milliárd. Sokkal kevesebb, mint Amerika, Anglia, Zimbabwe vagy Egyiptom lakossága. Kevesebb, mint a legtöbb törzs, klán, vallás vagy etnikum. Nincs sok zsidó a világban. Vegyük a nagyobb számot: 14 millió. Ez a világ teljes népességének mindössze 0,23 %-a. Kerekítsd a legközelebbi egész számra: 0. Statisztikailag a zsidók nem léteznek.

A zsidók és a kínaiak egykor régen hasonló lélekszámban éltek a földön. Mi történt? A kínai populáció nőtt. Ez nem meglepő. Az embereknek gyermekeik születnek. Azoknak is gyermekeik születtek. Amikor a népességet nem sújtotta háború vagy járvány, a populáció robbanásszerűen növekedett. Nézz meg más népeket! Az ő lélekszámuk nem lett akkora, mint a kínaiaké, de ők is sokkal többen lettek, mint 1000 évvel ezelőtt. A népességnövekedés természetes jelenség.

És mi van a zsidókkal? A zsidó népesség 18 milliónál érte el a csúcst. Egy olyan ősi népnél, mint a zsidó, ez egy nagyon kicsi szám. És ez 1939-ben volt, a holokauszt előtt. A holokauszt után a népesség 12 millióra csökkent. Ma 12 és 14 millió között van. Miért nem nő a zsidó populáció létszáma?

Egyszer összehasonlítottam az 1990-ben és 2000-ben kiadott amerikai zsidókról szóló népesedési statisztikát. Az Amerikában élő zsidók száma majdnem pontosan ugyanannyi volt 2000-ben, mint 1990-ben. Ez hogy történhetett? Szokatlan, hogy az amerikai zsidó

populáció nem növekedett 10 év alatt. Még szokatlanabb, hogy ugyan-
ebben az időben körülbelül 1 millió zsidó telepedett le Amerikában a
volt Szovjetunió területéről.¹⁷ Hogyan maradhatott változatlan az
amerikai zsidók létszáma? És miért nem növekedett a zsidók létszáma
a világon a holokauszt óta? Furcsa.

A Tóra állandó vagy csökkenő létszámot jósol, Isten újabb ellent-
mondásos ígéreteként:

„És kevesen maradtok a nemzetek között, ahová Isten vezet ben-
neteket.”¹⁸

Örök nép, de száműzetésben és csekély létszámmal: ez nem áll össze.

4. Antiszemizmus

Ha valaki utálja a feketéket, ázsiaiakat, arabokat, mexikóiakat vagy
bármely más csoportot, akkor rasszistának nevezik. Ha a zsidókat
gyűlöli, akkor antiszemita. A zsidógyűlölet egyedi, külön neve van.
Wilhelm Marr – egy német író és hírhedt zsidógyűlölő – alkotta meg
ezt a szót egy 1880-ban megjelent antiszemita röpiratában.¹⁹ Az anti-
szemitizmus különbözik másfajta rasszizmusoktól. Négyféleképpen
lehet elkülöníteni: intenzitásában, időtállóságában, észszerűtlenségé-
ben és univerzális voltában.

a) Intenzitás

A zsidógyűlölet kegyetlen. A fanatizmus, az előítéletesség, a másod-
rangú státusz, a kvóták és más megpróbáltatások gyakran torkollnak
erőszakba, tömeggyilkosságba, faji törvényekbe és kormányok által
szentesített zsidóüldözésbe. Zsidó falvakat, városokat, negyedeket és
régiókat pusztítottak el a keresztes hadjáratok során, a pogromok, a
pestis és a holokauszt idején, illetve a vérvádak és egyéb rágalmak
miatt. A zsidókat megkínózták, megerőszakolták, meglincselték, és a
legkülönbözőbb szörnyű módokon meggyilkolták. A zsidógyűlölet
több mint szegregáció vagy elnyomás. Nagyon intenzív. Az antisze-
miták szenvedélyesek, vérszomjasak, gonoszak és brutálisak.

Más csoportokat is üldöznek? Más csoport is áldozata szörnyű atrocitásoknak? Persze. De nincs még egy nép, faj, rassz, vallás, csoport vagy kisebbség, akit ilyen hosszan, ilyen kitartóan és intenzíven üldöztek volna, mint a zsidókat. Az antiszemita nem fogják vissza magukat. A zsidó nép története a legrosszabb forgatókönyvek sorozata.

b) Időtállóság

Az antiszemitizmus nem új jelenség. A zsidókat hosszú ideje utálják. A zsidókat minden nagyhatalom üldözte a történelem folyamán. A perzsák, a görögök, a Római Birodalom, a katolikus egyház és az iszlám kalifátus is. A zsidókat üldözték a kereszténység hajnalától a sötét középkoron át, a reneszánszon és a felvilágosodáson keresztül egészen a modern korig. Nem tudsz olyan időszakot mondani az elmúlt 2000 évben, amelyben ne üldözték volna a zsidókat.

c) Ésszerűtlenség

A zsidókat mindenért gyűlölik. Nézd meg a következő idézetet:

„Az antiszemitizmus egyedisége abban rejlik, hogy a világon egyetlen más népet sem vádoltak még egyszerre a társadalomtól való elzárkózással és kozmopolitizmussal, azzal, hogy a kapitalista kizsákmányolók és egyben a forradalmi kommunizmus szószólói. Hogy harcias agresszorok, ugyanakkor gyáva pacifisták. Kiválasztottak, de alsóbbrendű emberi természettel rendelkeznek. Egyszerre szélsőségesen individualisták, és túlságosan ragaszkodnak a saját közösségükhöz. Bűnösök Jézus keresztre feszítésében, ugyanakkor felelősek a kereszténység feltalálásáért. *Minden és annak az ellentéte is alapul szolgálhat antiszemitizmusra.*”²⁰

Az antiszemitizmus ésszerűtlen. Nem logikus. Ha zsidó vagy, valaki gyűlölni fog. Akkor is, ha nem csináltál semmit. Minden és bármi oka lehet a zsidógyűlöletnek. Nevezz meg egy másik csoportot, amelyet összeesküvéssel vádoltak egy egész évezreden át.²¹

d) Univerzalitás

Az antiszemitizmus univerzális. Az alábbi helyekről üldözték el a zsidókat az elmúlt 2000 évben:²²

- 250: Karthágó
- 415: Alexandria
- 554: clermont-i egyházmegye (Franciaország)
- 561: uzès-i egyházmegye (Franciaország)
- 612: vizigót Spanyolország
- 642: Vizigót Birodalom
- 855: Itália
- 876: Sens
- 1012: Mainz
- 1182: Franciaország
- 1182: Németország
- 1276: Felső-Bajorország
- 1290: Anglia
- 1306: Franciaország
- 1322: Franciaország
- 1348: Svájc
- 1349: Hielbronn (Németország)
- 1349: Szászország
- 1349: Magyarország
- 1360: Magyarország
- 1370: Belgium
- 1380: Szlovákia
- 1388: Strasbourg
- 1394: Németország
- 1394: Franciaország
- 1420: Lyon
- 1421: Ausztria
- 1424: Fribourg
- 1424: Zürich
- 1424: Köln
- 1432: Savoya

1438: Mainz
1439: Augsburg
1442: Hollandia
1446: Bajorország
1453: Franciaország
1453: Breslau
1454: Würzburg
1462: Mainz
1483: Mainz
1484: Varsó
1485: Vincenza (Olaszország)
1492: Spanyolország
1492: Olaszország
1495: Litvánia
1496: Nápoly
1496: Portugália
1498: Nürnberg
1498: Navarra
1510: Brandenburg
1510: Poroszország
1514: Strasbourg
1515: Genova
1519: Regensburg
1533: Nápoly
1541: Nápoly
1542: Prága
1550: Genova
1551: Bajorország
1555: Pesaro
1557: Prága
1559: Ausztria
1561: Prága
1567: Würzburg
1569: Pápai Állam
1571: Brandenburg
1582: Hollandia

1582: Magyarország
1593: Brandenburg
1597: Cremona, Pavia és Lodi
1614: Frankfurt
1615: Worms
1619: Kijev
1648: Ukrajna
1648: Lengyelország
1649: Hamburg
1654: Kis-Oroszország (Belorusz)
1656: Litvánia
1669: Oran (Észak-Afrika)
1669: Bécs
1670: Bécs
1712: Sandomir
1727: Oroszország
1738: Württemberg
1740: Kis-Oroszország (Belorusz)
1744: Prága
1744: Szlovákia
1744: Livónia
1745: Morvaország
1753: Kovad (Litvánia)
1761: Bordeaux
1772: Lengyelország/Oroszország letelepedési övezetbe deportáltak
1775: Varsó
1789: Elzász
1804: oroszországi falvak
1808: oroszországi falvak
1815: Lübeck és Bréma
1815: Frankföld, Svábország és Bajorország
1820: Bréma
1843: orosz határterületek
1862: Grant tábornok fennhatósága alá tartozó területek az USA-ban
1866: Galac (Románia)
1880-as évek: Oroszország

1891: Moszkva
1919: Bajorország (külföldön született zsidók)
1938–45: Náci ellenőrzés alatt álló területek
1948: arab országok

Nehéz olyan helyet találni, ahonnan ne tiltották volna ki a zsidókat. És ez csak a kiutasítások listája. Sok nép, amelyik nem üzte el a zsidókat, külön adóval sújtotta, szolgásgba taszította, üldözte, elnyomta, megölte vagy megalázta a zsidó népességet. Egy nemzet sem immunis rá. Még az Egyesült Államoknak is van antiszemita múltja. A függetlenségi háború után Grant tábornok kitiltotta a zsidókat Tennessee-ből.²³ Kvóták tartották távol a zsidókat a legjobb egyetemektől.²⁴ (Ezért alapították a Brandeis University-t 1948-ban.)²⁵ A legjobb ügyvédi irodák nem alkalmaztak zsidókat, és a lista folytatható.²⁶

Az antiszemitizmus nem hasonlít más előítéletességre. Vad, irracionális és szokatlan. Nem gondolnád, hogy egy csoport túlél egy ilyen könyörtelen, egyetemes gyűlöletet. De a zsidók túléltek. És a Tóra előre figyelmeztette erre őket:

„És akik megmaradnak közületek ellenségeitek földjén, azok szívét annyira meggyengítem, hogy levélzörgést hallva is fejvesztve fognak menekülni, mintha kard elől futnának, és egymásba botlanak majd, mint akik fegyver elől menekülnek, pedig senki sem üldözi őket. Tehetetlenek lesztek ellenségeitekkel szemben. Elpusztultok a népek között, és ellenségeitek földje felemészt benneteket.”²⁷

5. Világosság a népek számára

Nézd meg újra a John Adams idézetet:

„[A zsidók] a föld háromnegyedének adtak vallást, és jobban és szerencsésebben befolyásolták az emberiség dolgait, mint bármely más nép, legyen az ókori vagy modern.”

Igaza van? A kereszténység és az iszlám egyaránt a zsidó valláson alapul. Egyistenhívő vallások. Mindkettő a zsidó Istent szolgálja.

Elfogadják a zsidó prófétákat. Abban hisznek, hogy Isten kinyilatkoztatott a Szináj-hegyen. Elfogadják a zsidóság értékeit, etikáját, erkölcsét és elveit. Nem fogadnak el mindent, ha ezt tennék, akkor zsidók lennének. És nem alkotják a föld lakosságának háromnegyedét (John Adams számai túlzók), mindazonáltal mindkét közösség több mint 1 milliárd hívőt számlál. Lenyűgöző. Több mint kétmilliárd ember hisz valamiben, ami a zsidóságon alapul. Hogy történhetett ez? A zsidókat utálják, elnyomták és üldözték. A zsidók kevesen vannak, és szétszórtak a világban. Hogyan tudtak ilyen sok emberre hatást gyakorolni?

Képzeld el, hogy Rómában élsz 2000 évvel ezelőtt! Van egy házad a Fórumhoz közel. Tógát viselsz, zsidó szolgáid vannak, akik szőlővel etetnek. Valaki azt mondja, hogy Róma más lesz a jövőben. A Római Birodalom megszűnik. Senki sem fogja a római isteneket imádni, és a kereszténység fogja felváltani a római vallást. Hinnél neki? Nem. Azt gondolnád, hogy megőrült. Róma a leggazdagabb, legerősebb, legbölcsebb és leghatalmasabb birodalom a történelemben. Nem tudod elképzelni a világot nélküle. A kereszténység egy kis szekta, mely a zsidóság messianisztikus próféciaiban gyökerezik. A zsidó vallás halott. Zsidó rabszolgáid vannak. Róma levert két zsidó felkelést. A zsidóknak nincs pénzük, erejük vagy befolyásuk. A zsidó gondolatok – bármilyen formában – sohasem kerekedhetnek felül a római eszméken.

De mi történt? 300-ra a római császár, Nagy Konstantin áttért a kereszténységre, és a birodalom is keresztény lett. Az államvallás a kereszténység, és a polgárok többsége is keresztény lett. Róma magáévá tette a zsidó vallás értékeit, eszméit, etikáját és alapjait.²⁸ Hogy történhetett ez? Hogyan voltak képesek a zsidók – egy elnyomott kisebbség – megváltoztatni a történelem leghatalmasabb birodalmának vallását? Ennek semmi értelme.

Az iszlám története hasonló. Mohamed (az iszlám prófétája) Mekkában született. Miután üldözni kezdték, 622-ben Jatribba (Medinába) menekült. Egy ottani delegáció megkérte, hogy legyen békéltető a helyi törzsek között, és rendezze a vitás ügyeiket. Ezután Medina uralkodója lett. Rablótámadásokat hajtott végre qurasi karavánok ellen, csodás győzelmet aratott Badrban, és vagy megölte, vagy kiűzte a vezető zsidó klánokat Jatribból. 627-ben lemészárolta a zsidó

közösséget. 628-ban fegyverszünetet kötött Mekka vezetőivel. Ezt az alkalmat kihasználva szétzúzta a lázadó zsidó közösségeket a közeli Khabarban és Fadakban. Ezek a zsidók életben maradhettek, de a bevételük 50 %-át kötelesek voltak odaadni a muszlimoknak. 630-ban Mohamed elfoglalta Mekkát, megszilárdította a hatalmát, és élete végére ő uralta az egész Arab-félszigetet.²⁹

A Korán nem írja elő a zsidók önkényes lemészárlását. A zsidók élhetnek muszlim társadalomban *dhimmiként*, azaz másodrendű állampolgárként. Speciális adót kell fizetniük, nem tanúskodhatnak muszlim törvényszék előtt, és megvetésnek és zaklatásnak vannak kitéve.³⁰

De az iszlám sokkal tartozik a zsidóknak. A Korán tartalmazza a Tóra elbeszéléseinek nagy részét (bár bizonyos részleteket jelentősen megváltoztatva). Ábrahámtól eredezteti magát Jismáélen keresztül. Előírja az imádkozást, adakozást, étkezési törvényeket és a tanulást. Tiltja a bálványimádást. Sok muszlim körülmetéli a gyermekeit. Mohamed egy olyan vallást alkotott, amely az elnyomott kisebbség hitén alapult. A nép pedig követte őt, és ők is elnyomták ezt a kisebbséget. Mindennek épp annyira van értelme, mint hogy Róma kereszténnyé lett.

Gondolj bele! A keresztények és muszlimok között a legtöbb ember, aki elnyomott, meggyilkolt, üldözött és kínzott zsidókat az elmúlt 2000 évben, olyan vallást gyakorolt, amely zsidó eszméken alapult. A zsidó Bibliát olvasták (vagy annak egy változatát), zsidó próféták után nevezték el a gyermekeiket, és – legalábbis a keresztények – egy zsidó embert imádtak, akit azért végeztek ki, mert hitük szerint ő volt a zsidó messiás.

De felejtjük el a vallást. Mi a helyzet a zsidó emberekkel? Befolyásosak-e maguk a zsidók? 750 Nobel-díjasból 163 zsidó (2008-as adat).³¹ Ez körülbelül 22 %. A zsidók a világ teljes népességének mindössze 0,23 %-a, vagyis 11 500 %-ban felülreprezentáltak. Az USA-ban 13 szenátor és 32 kongresszusi képviselő zsidó. A zsidók jelen vannak a kabinetben és a Legfelsőbb Bíróságban. Zsidók vezetik a Fedet, a Wall Street jelentős bankjait, és számos nagyvállalat vezérigazgatója is zsidó. Zsidóké a legtöbb jelentős hollywoodi stúdió

(és sok színész is zsidó). Az egyetlen dolog, amiben nem a zsidók dominálnak, a sport.

És ez még csak a kezdet. A 20. század négy legnagyobb hatású gondolkodója: Einstein, Marx, Freud és Darwin.³² Három közülük zsidó. Darwin nem volt az. A Time magazin Einsteint választotta az évszázad emberének. A zsidók mindenben kimagaslók. John Adams-nek igaza volt. Senki sem hatott olyan nagymértékben az emberiségre, mint a zsidó nép. Zsidó ideák elidegeníthetetlen emberi jogok lettek. A zsidók minden területen és innovációban az élen járnak.

Isten megígérte a zsidó népnek, hogy nagy befolyással lesznek a világra:

„Én, az Örökkévaló, igazságban hívtalak el téged, és fogom a kezdetet, és megtartalak téged. És a nép szövetségévé teszek titeket, világossággul a nemzetek számára.”³³

Isten képes erre. De ha kiveszed Istent a képből, meg tudod-e magyarázni, hogy a zsidók hogyan lehetnek ilyen aránytalanul befolyásosak?

6. Visszatérés Izraelbe és

7. Izrael népének és földjének kölcsönös függősége egymástól

2000 évvel ezelőtt Izrael földje római tartomány volt. A római uralkodók elnyomók voltak, korruptak, és hatalmas adókat vetettek ki. A zsidó vallást betiltották, leigázták a falvakat, zsidókat adtak el rabszolgának, zsidó városokat és jelképeket pusztítottak el, veszélyes helyé téve Izraelt a zsidók számára. A zsidók 66–70-ben fellázkodtak, és 132–135-ben újra. A rómaiak mindkettőt leverték, aminek során zsidók ezrei haltak meg.³⁴ Mikor 476-ban a legutolsó római uralkodó elhagyta a várost, a legtöbb zsidó már száműzetésben élt távol Izraeltől és a rómaiak uralmától.³⁵ Csupán néhány zsidó maradt. Néhány zsidó közösség időről időre virágzott Izraelben, de a legtöbb zsidó a diaszpórában élt.

A 19. század közepén – 1500 évvel később – a zsidók tömegesen kezdtek visszatérni Izraelbe, amit aztán egy második hullám is követett. A politikai cionista mozgalom – Theodor Herzl vezetésével –

1897-ben kezdődött az I. Cionista Világkongresszussal. Az első világháború idejére Izrael már jelentős zsidó populációval rendelkezett. A zsidó állam 1948-ban kiáltotta ki függetlenségét, az új állam lakossága körülbelül 600 000 fő volt.³⁶

Az ókorban – a bibliai időktől a római uralmon keresztül – Izrael földje gazdasági aranybánya volt. A történészek termékeny félholdnak nevezik. A Biblia „tejjel-mézzel folyó Kánaánnak” hívja. Tele volt olívaolajjal, datolyával, fűszerekkel, gabonával, szőlővel és más exportcikkkel. Jelentős kereskedelmi útvonalak haladtak át a térségen. Izrael földje gazdagságban úszott.

Milyen gazdag volt? Nagy Heródes Júdea uralkodója és Róma bábja volt.³⁷ Egy termékeny építésmester. Felépítette Cézáriát, egy hatalmas várost mesterséges mélytengeri kikötővel, vízvezetékkel, hippodrommal és amfiteátrummal.³⁸ Felépítette Maszadát, egy sivatagi luxuspalotát egy magas, keskeny fennsík tetején. Hatalmas szentélyt emelt az ősatyák sírja fölé Hebronban. Felépítette Herodiumot, egy ember által alkotott hegyi erődítményt. És felújította a jeruzsálemi Szentély-komplexumot. A Szentély egy hatalmas platform tetejére épült, melyet az alatta elterülő hegy kiegyenesítésével hoztak létre. Heródes platformja mind a mai napig a legnagyobb ember által épített emelvény a világon.

Hogyan fizetett ezekért a nagyszabású, drága, fényűző építkezésekért? Adókkal. Az általa beszédett pénzek fedezték az építkezéseket. Ebből fizette az életvitelét is, a háborúit, a palotáit, a személyzetét, a polgári szolgálatokat, a hadseregét és a kormányzás egyéb költségeit és kellékeit is. Izrael gazdag volt, életképes, termékeny és virágzó. A föld lehetővé tette a fényűzést és az extravagáns életet. És elég gazdag volt ahhoz, hogy egy olyan egoista, megalomániás ember álmait finanszírozza, mint Heródes.

Mi történt ezután? A zsidók elmenekültek, és a terület hanyatlásnak indult. Izrael földje a római kort követően egészen a modern időkig terméketlen, gyéren lakott pusztaság volt. Izraelt ritkán említik – ha egyáltalán – a bizánci vagy arab történelemben (kivéve a kereszt-háborúkat és pár mecset építését Jeruzsálemben).³⁹ Semmi sem történt ott. Nagyon kevés ember lakta. Terméketlen volt, gazdaságilag haszontalan. Az Ottomán Birodalom egyik holtága. A 19. század

végére három család birtokolta a földek többségét.⁴⁰ Fellahin szolgák művelték a földet, szegények és elnyomottak voltak.

Nachmanidész, egy híres középkori rabbi ezt írta Izraelről 1260-ban, amikor odaköltözött:

„Mit mondhatnék a földről? Nagyon sok az elhagyatott terület, és hatalmas a pusztulás. Ez a szabály: minél szentebb a hely, annál többet szenvedett. Jeruzsálem a legelhagyatottabb, Júdea jobban, mint Galilea. De még elhagyatottan is nagyon jó föld.”⁴¹

Mark Twain 1867-ben járt a Szentföldön. Ő ezt írta:

„Néhány mérföldnyi kietlen vidéken haladtunk át, amelynek földje elég gazdag, de teljesen át van adva a gyomoknak, az egész egy csendes, gyászos kiterjedés. [...] Olyan pusztaság van itt, amelyet még a képzelet sem képes az élet pompájával felülírni. Biztonságban elértük Tábert. [...] Az egész útvonalon egy embert sem láttunk. [...] Továbbsiettünk keresztes hadjáratunk célja, a nagy hírű Jeruzsálem felé. Minél tovább haladtunk, annál forróbban sütött a nap s annál sziklásabb és csupaszabb, visszaszítóbbr és szomorúbb lett a tájék. [...] Fa vagy bokor alig akadt. Még az olajfa és a kaktusz, a hitvány talajnak ez a két szívós barátja is, majdnem teljesen cserbenhagyta a vidéket. Nincsen szemet fárasztóbb tájék a világon, mint Jeruzsálem környéke. [...] Jeruzsálem szomorú, gyászos, élettelen. Nem szeretnék itt lakni. [...] Ez egy reménytelen, kopár, szívszaggató ország. [...] Palesztina zsákruhába öltözve, hamuban üldögél.”⁴²

Úgy tűnik rettenetesen érezte magát. Furcsa. Izrael gazdag volt az ókorban. De miután a zsidók elhagyták, hanyatlásnak indult.

Aztán a zsidók visszatértek. És mi történt? Újra kivirágzott. 1997-ben a Nemzetközi Valutaalap levette Izraelt, a fejlődő országok listájáról. Izrael többet exportál, mint amennyit importál. Vezető szerepet tölt be a high-tech, a biotechnológia, az öntözéstechnológia és más iparágakban. E könyv írásakor a világon ott a 19. legmagasabb az életszínvonal (közvetlenül Anglia után).⁴³ Bevándorlók özönlenek Izraelbe. 2007-re a lakossága 900 %-kal nőtt. A függetlenség első hat

évében a 600 000 fős lakosság befogadott 580 000 bevándorlót. Márpedig bevándorlók befogadása költséges.⁴⁴

Foglaljuk össze. Izrael termékeny volt. A zsidók elhagyták, és terméketlen lett. A zsidók visszatértek, és újra kivirágzott. Van ennek értelme? Miért nem tudta senki Izrael földjét gyümölcsözővé tenni, amíg a zsidók 1500 évig távol voltak. 1500 év hosszú idő. Senkit sem érdekelt? Senki sem tudta kitalálni, hogy csinálja? Miért nem? Egy jó föld, az jó föld. Nem számít, ki él rajta.

Az amerikai síkságok már az európaiak előtt is termékenyek voltak. És most is azok. A nagy síkságok nem sírtak, amikor az amerikai őslakosokat elüldözték róluk. A föld, az föld. A gazdálkodás pedig gazdálkodás. A föld nem kéri a farmerek útlevelét. A farmerek gazdálkodnak, a föld pedig gyümölcsöt terem. Kivéve Izrael földjét. A produktivitása összefügg a rajta élő társadalommal. És akkor terem, ha a lakosság zsidó. Miért van ez?

A Tóra elmondja a zsidóknak, hogy mi fog történni a földdel, amikor száműzik őket:

„Elpusztítom a földet, és megdöbbennek majd ellenségeitek, akik ott élnek [...] földetek pusztaság marad, városaitok romokban hever majd.”⁴⁵

És elmondja azt is, mi fog történni, amikor visszatérnek:

„És az Örökkévaló, a te Istened visszahoz fogságodból, és megkönyörül rajtad; visszatér, és összegyűjt téged minden nép közül. [...] És az Örökkévaló, a te Istened visszavisz téged arra a földre, amelyet atyáid örökölték. Megszerzitek azt, és Ő még gazdagabbá és számosabbá tesz benneteket, mint atyáitokat.”⁴⁶

Ez nagyon furcsa. De valóban ez történt. Izrael csak akkor termékeny, ha zsidók élnek rajta. Menjünk egy lépéssel tovább. A zsidók visszatértek. Már ez is különös. A legtöbb nép, akit száműznek, eltűnik. Nem térnek vissza, és nem építik újjá a hazájukat, pláne nem 1500 évvel később. Menj vissza az időben 1850-be. Kérdezz meg egy zsidót, el tudja-e képzelni egy zsidó állam megalapítását Izrael földjén. Kizárt dolog. Elképzelhetetlen. Igaz, mindennap ezért imádkozott. De ez

csak egy álom volt. Ha elmondta volna neki, hogy 1948-ban megtörténik, azt gondolta volna, hogy megőrültél. Herzl azt írta a naplójába, hogy a zsidó állam 50 éven belül meg fog alakulni (1904-ben halt meg). Igaza lett. De ő is csak a naplójába írta le. Nem mondta ki nyilvánosan. Ha így tett volna, senki sem veszi őt komolyan.⁴⁷

De megtörtént. A zsidók túléltek a száműzetést. Hazatértek. Izrael államát 1948-ban kikiáltották. Mára több zsidó él Izraelben, mint a diaszpóra közösségeiben. És a föld válaszolt. Amikor a zsidók hazatértek, kivirágzott.

Örültségnek hangzik? Maga a zsidó fennmaradás örültség. Ezt mondtam az elején. A népek nem élik túl azokat, amik a zsidókkal történtek. Nézd meg mi történt! A zsidókat elnyomták, szétszórták, kevesen maradtak, gyűlöltek és megvetették őket. De túléltek. És nem csak túléltek, megváltoztatták a világot. A zsidók nagymértékben hozzájárultak a világ vallásaihoz, etikájához és erkölcséhez. Számos zsidó értéket mára elidegeníthetetlen emberi jognak tekintenek. A világ két legnagyobb vallása a zsidóságon alapul. És mi a helyzet a zsidó néppel? Minden területen jelen vannak, üzlet, tudomány, mesterségek, innováció és amit csak el tudsz képzelni. A zsidók hazatértek. És a földjük megvárta őket. Egy 1500 éves szünet után Izrael földje olyan gyümölcsöző, amilyen az ősi időkben volt. Hogyan magyarázod mindezeket?

Gondolkodj el még valamin! A zsidó nép ellentmondásos, örültségnek tűnő, szokatlan, egyedi történelme meg volt írva a Tórában legalább 2000 évvel ezelőtt. Azelőtt hogy bármi megtörtént volna belőle. És a Tóra pontosan fogalmazott. Figyelmeztette a zsidókat a sorsukra, világos, egyértelmű nyelven. És a Tórának igaza lett. Az állítások és ellentmondások pontosan úgy történtek, ahogy le vannak írva. Hogyan magyarázod mindezt? Neked kell eldöntened. Ki állította az örültségnek hangzó, ellentmondásos, anomáliákkal teli állításokat a jövőről? Talán egy örült írta a Tórát, és csak szerencséje volt? Talán. De hogyan lehetett mindenben igaza? És hogyan magyarázod a Tóra többi részét? A Tóra többi része nagyon is értelmes. Talán felvilágosult bölcsek csoportja írta a Tórát? Talán. De kétkem. Nem hiszem, hogy intelligens emberek ilyen szokatlan jövődöléseket tennének,

amelyek nem valószínű, hogy bekövetkeznek – pláne nem hét ellentmondásos jóslatot –, ez tönkretenné a megbízhatóságukat. Ezután senki sem hinne a könyv többi részének.

Vagy talán Isten írta a Tórát. Ha így van, ez zavarna Téged? Miért? Ennek lenne értelme. Isten irányítja a történelmet. Isten ismeri a jövőt. Isten megjósolhat hét ellentmondásos dolgot, ha akar. És biztos lehet benne, hogy teljesülni fognak. A Tóra azt állítja, hogy Isten írta.

Gondolj bele, nem bölcs dolog ilyen örültségnek hangzó, ellentmondásos jóvendöléseket beleírni a Tórába. Nem ad hozzá semmit a történethez. És ha nem válnak valóra, csak elbizonytalanítanak. Épeszű ember nem írta volna bele. De mi van, ha tudod, hogy meg fog történni? Akkor beleírnád? Erőteljes dolog olyan jóslatokat tenni, amelyek valóra válnak.

Isten ismeri a jövőt. Ő képes explicit jóslatokat tenni. Ő nem fél a következményektől. Számára értelmes, hogy belefoglalja ezeket a könyvébe. Hét szokatlan, explicit, ellentmondásos jóslat remek eszköz a jövő nemzedékei számára, mert ha valóra válnak, bizonyítékként szolgálhatnak, hogy valóban Ő írta a Tórát.

Mi a másik opció? Egy örült vagy egy bölcsekből álló csoport írta a Tórát? Vagy ilyenné fejlődött? Csupán szerencsés véletlenek összjátéka? Vagy inkább annak van nagyobb valószínűsége, hogy Isten írta?

Számold ki!

A Tóra-kódok története

Tegyük fel, hogy Ádámnak hívnak. Egyik nap, reggelizés közben azon tűnődsz, vajon szerepel-e a neved rejtett kódként az újságban. Az első Á betű után elkezded számolni a betűket. Ötven betűvel később találsz egy D betűt. Ezután újabb ötven betűt számolsz és találsz egy Á betűt. Majd ötven betűvel később egy M-et. Összeolvasod: ÁDÁM. Húha! A neved kódolva van az újságban, 50 betűs távolságban. Hogy került oda? És miért számoltad meg a betűket az újságban? Furcsa dolog ilyet tenni.

Mi a helyzet a Tórával? Vajon a Tórában vannak elrejtett nevek, dátumok, helyek és események? Talán. De miért keresnénk benne ilyet egyáltalán? Ez bizarr ötlet. Miért gondoljuk, hogy a Tóra rejtett információkat tartalmaz? A zsidó hagyomány szerint a Tóra nem csupán törvények gyűjteménye. Nézd meg a következő idézetet a Zohárból, a zsidó misztika alapművéből:

„Isten beletekintett a Tórába és megteremtette a világot.”

Ez egy igazán szokatlan állítás. Azt sugallja, hogy Isten a Tórát használta a teremtés tervrajzaként. Érdekes. Egy tervrajz minden részletet tartalmaz. A házad egy építész által rajzolt terv alapján készült. Minden sarok, ajtó, ablak, konnektor és cső szerepelt a rajzon. Az ácsok, villanyszerelők, vízvezeték-szerelők és tetőfedők ezt használták fel a házad építéséhez.

Milyen részleteket tartalmaz a Tóra, a teremtés tervrajza? Nézd meg a következő idézetet a Vilnai Gáontól! A Vilnai Gáon valódi neve Elijáhu rabbi volt, 1797-ben halt meg, és az elmúlt 300 év egyik legbefolyásosabb rabbija volt. Egy zseni. És termékeny szerző. A következőt mondta a Tóra tervrajz mivoltáról:

„A szabály a következő: minden, ami volt, van és lesz az idők végezetéig, benne van a Tórában, a Teremtés első versétől Mózes ötödik könyvének utolsó szaváig. És nemcsak általános értelemben, hanem minden faj és minden egyes ember külön-külön – és mindannak a legapróbb részletei is, ami vele történt – a születése napjától a haláláig.”⁴⁸

A Vilnai Gáon szerint minden benne van a tervrajzban: minden fa, minden virág, minden szikla, minden ember és minden élmény. Semmi sem hiányzik. A második világháború is benne van és az is, hogy mit ettél reggelire. Minden benne van. Ez igen komoly állítás. De hogyan találhatsz meg minden apró részletet a Tórában? Ez nem egy nagy könyv. Hogyan tartalmazhatja a történelem minden részletét?

Nézd meg a következő idézetet Mose Cordovero rabbitól. Cordovero Cfátban élt, ő volt az ottani zsidó bíróság elnöke. És ő volt a zsidó misztika egyik legfontosabb írója. Ez az idézet az első nagy művéből, az 1542-ben írt *Párdesz Rimonimból* származik.

„Szent Tóránk titkai a kombinációk, a számmisztika (*gemátriá*), a betűcserék, az első és utolsó betűk, a betűformák, az első és utolsó versszakok, a *betűk kihagyása* és a betűk kombinálásának ismeretén keresztül tárulnak fel. Ezek a dolgok erőteljes, rejtett és hatalmas titkok. Mivel olyan jól el vannak rejtve, nincs meg a képességünk arra, hogy teljesen megértsük őket. Sőt, a különböző látásmódok ezeken a módszereken keresztül végtelenek és korlátlanok. Erről mondja a Biblia: Mérete nagyobb, mint a világ”.⁴⁹

Más szóval, minden részlet benne van a Tórában. Megtalálhatod, ha tudod, hogyan kell keresni. Cordovero rabbi számos különböző eszközt sorolt fel. Az egyik ilyen eszköz a betűk kihagyása volt. Eszerint, ha a Tóra eredeti héber változatában kihagysz megfelelő számú betűt, rejtett információkat találhatsz.⁵⁰

Chájim Micháél Dov Weissmandl rabbi egy csehszlovákiai *jesiva* vezetője volt.⁵¹ A holokauszt idején megpróbált pénzt gyűjteni náci tisztviselők megvesztegetésére. Titokban találkozott a náci vezetőkkel, és üzleteket kötött a zsidók megmentése érdekében. Levelet kül-

dött a pápának, Winston Churchillnek és Franklin D. Rooseveltnek. Könyörgött a szövetségeseknek, hogy bombázzák le Auschwitzot. Erről vált híressé. Emellett nagy tóratudós is volt. Kommentárokat és esszéket írt a zsidó törvényekről. Írt a Tórában található egyenlő távolságra lévő betűsorozatok tanulmányozásáról is.

Mi az az egyenlő távolságra lévő (ekvidisztáns) betűsorozat? Válassz egy szót! Keresd meg az első betűjét a Tórában! Számolj, amíg meg nem találsz a második betűjét! Ne számold az üres helyeket vagy az írásjeleket! Miután megtaláltad a második betűt, kezd újra a számolást, amíg meg nem találsz a harmadik betűt. Ugyanannyi a távolság az első és a második betű között, mint a második és a harmadik között? Mi a helyzet a harmadiktól a negyedikig? Ha mindegyik betű között ugyanannyit kellett kihagyni, akkor ez egy ekvidisztáns betűsorozat.

Weissmandl rabbi bibliai verseket írt fel kis kártyákra, 10 x 10 betűből álló rácsokba. A szóközöket kihagyta. Tanulmányozta a rácsokat, és rejtett szavakat fedezett fel egyenlő távolságra lévő betűk összeolvasásából. Sok felfedezése jelentős volt. 1957-ben bekövetkezett halála után tanítványai kiadták az írásait. A gyűjtemény a *Torász Chemed* címet kapta. A rabbi kommentárjain és esszéin kívül az egyenlő távolságra lévő betűsorozatokkal kapcsolatos munkáit is tartalmazta.

Lássunk egy példát. Nézd meg a Tóra első versét: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.” Héberül az első szó utolsó betűje *táv*. A *táv* így néz ki: ת. A *táv* a „Tóra” szó első betűje is. Számolj ötven betűt ettől az első *táv*tól. A második betű, amihez elérsz, a *váv*: ו. Ötven betűvel később a *rés* betűt találod: ר. Ötven betűvel azután pedig a *hé* betűt: ה. Ezek a „Tóra” szó betűi. A תורה szó a Tóra elején, az első *táv* betűtől van elrejtve, egyenlő kihagyásokkal ötven betűnként.⁵²

Nézd meg a saját szemeddel! Bekereteztem a betűket, hogy könnyebb legyen megtalálni.

בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הִיְתָה תֵהוֹ וְבָהוּ
וַחֲשָׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהיֹאֹר: וַיֵּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים
בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה
וַיְהיֶעֱרֹב וַיְהיִבְקָר יוֹם אֶחָד:

1. ábra

Érdekes. Bizonyít ez valamit? Nem. De jelentős? Talán. Ha a *New York Times* első oldalán a „Times” szót ötven betűnként egyenlő távolságra elrejtve találtnád, akkor vagy azt gondolnád, hogy ez véletlen, vagy azt, hogy valaki direkt csinálta. Mindkét lehetőség egyformán hihető. De ha másnap is megtalálnád a „Times” szót ötven betű távolságban, akkor már kevésbé tartanád valószínűnek, hogy véletlen. Ha a jelenség harmadnap is megismétlődne, majd az azt követő napon is, a hét végére már biztos lennél benne, hogy valaki szándékosan csinálja. Valószínűtlen, hogy egy konkrét jelenség – mint például az újság nevének megjelenése egyenlő távolságra lévő betűsorozatként a címlapon – véletlenül történt meg egy héten keresztül minden nap. Nem lehetetlen, de felettébb valószínűtlen.

A Tórát Mózes öt könyvének nevezik. Az első könyv a Teremtés könyve. A „Tóra” szó ötven betűs távolságban jelenik meg a könyv elején. Mi a helyzet a következő könyvvel? A második könyv a Kivonulás könyve. A *táv* a második szó utolsó betűje. Számolj ötven betűt az első *távtól*! A betű, amelyhez elérsz, a *váv*. Számolj tovább! A következő betű a *rés*, az utána következő pedig a *hé*. Újra ugyanaz történt.

A „Tóra” szó a második könyv elején is ötven betűs távolságban van kódolva.

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִמָּה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ:
 רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי יְהוּדָה: יִשְׁשָׁכָר זְבוּלֹן וּבִנְיָמִן: דָּן וְנַפְתָּלִי גָד
 וְאֲשֵׁר: וַיְהִי כָל־נֶפֶשׁ יִצְאִי יִן וַיַּעֲקֹב שִׁבְעִים נֶפֶשׁ וַיּוֹסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם:
 וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ
 וַיַּעֲצֻמוּ בְּמָאֵד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם:

2. ábra

Vajon ez véletlenszerű esemény? Lehetséges. De kisebb a valószínűsége, hogy véletlenszerű, mintha csak egyszer fordult volna elő.

Nézzük meg a következő könyvet. A harmadik könyv a Leviták könyve. Keresd meg az első *távot*! Számolj ötven betűt! Semmi. Számolj tovább! Semmi. A „Tóra” szó nincs elrejtve a Leviták könyvének elején ötven betűs távolságban. Sőt, a könyv elején egyáltalán nincs kódolva ez a szó. Csalódott vagy? Megkönnyebbült?

Nézzük meg a következő könyvet. A negyedik könyv a Számok könyve. A „Tóra” szó ott van az elején, és megint egyenlő kihagyásokkal, ötven betűnként. De ezúttal visszafelé. Nézd meg:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינִי בְּאַהֲל מוֹעֵד בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
 בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מִמִּצְרָיִם מִצְרָיִם לֵאמֹר: שָׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֵדֹת
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגִלְגֻּלְתָּם:
 מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל־יֶצֶא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצָבָאתָם
 אַתָּה וְאַהֲרֹן: וְאַתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמִּטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו
 הוּא:

3. ábra

Figyeld meg azt is, hogy az első betű a fordított sorrendben nem az első *hé* betű a könyvben! Érdekes. De nem olyan lenyűgöző, mintha a „Times”-t egy héten át minden nap az újság címlapján találnánk.

Nézzük meg az utolsó könyvet! Az ötödik könyv az Ismétlés könyve. A „Tóra” szó ott van. És megint visszafelé. De nem ötven, hanem negyvenkilenc betűnyi távolságban. És nem az elején kezdődik, hanem néhány verssel a könyv kezdetétől:

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר
בְּעֶרְבָה מִוֶּל סוּף בֵּין־פָּאָרָן וּבֵין־תַּפֵּל וְלִבְנֵן וַחֲצֹרֹת וְדִי זֶה־בֹּ: אֶחָד עָשָׂר
יוֹם מִחֶרֶב הָרֶדֶךְ הִרְשָׁעִיר עַד קָדַשׁ בְּרִנֵּעַ: וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעִשְׁתֵּי־
עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתוֹ אֲלֵהֶם: אַחֲרֵי הַכְּתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן
וְאֵת עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעִשְׁתֹּרֶת בְּאֲדָרְעִי: בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ
מוֹאָב הוּאֵיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת־תּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר
אֵלֵינוּ בְּחֶרֶב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שָׁבַת בָּהֶּ [] הַזֶּה: פָּנּוּ וּסַעּוּ לָכֶם וּבֹאוּ הֵר
הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנֵינוּ בְּעֶרְבָה בָּהֶר וּבְשָׁפְלָה [] בְּנִגְבַּב וּבְחוּף הַיָּם אֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבֹנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פָּרָת: רְאֵה [] תִּתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־
הָאֶרֶץ בָּאוּ וַרְשׁוּ אֶת־הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לָתֵת לָהֶם וּלְזֶרְעָם אַחֲרֵיהֶם:

4. ábra

Lenyűgözött? Valószínűleg nem. Lehetséges, hogy ezek a mintázatok szándékosan lettek a Tórába belekódolva? Lehet. De anélkül hogy kiszámolnánk, mekkora a valószínűsége annak, hogy ez véletlenül történt, nehéz értelmesen válaszolni.

Weissmandl rabbi nem volt matematikus vagy statisztikus. Nem végzett kísérleteket, és nem számolt valószínűségeket. Weissmandl rabbi talmudtudós volt. Érdeklődése az egyenlő távolságra lévő betűsorozatok iránt spirituális volt. Számos érdekes kódot talált. Ezeket feljegyezte a jegyzetfüzetébe. Tanítványai pedig halála után publikálták az eredményeit.

Az 1970-es évek végén Elijáhu Rips – a jeruzsálemi Héber Egyetem professzora – felfigyelt Weissmandl rabbi eredményeire. Rips Lettországból származott. Matematikus volt. 1970-ben bebörtönözték, mert tiltakozott Csehszlovákia szovjet megszállása ellen.

1972-ben szabadult, Izraelbe költözött, befejezte a doktorátusát, és a Héber Egyetem matematika tanszékére került.⁵³ Valaki megmutatta Ripsnek az ekvidisztáns betűsorozatokat Weissmandl rabbi *Torász Chemed* című könyvében. Más valaki még összetettebb eredményeket mutatott neki.⁵⁴ Mindez felkeltette az érdeklődését, és magától is utána akart járni a dolognak. Mintákat, klasztereket és ismétlődő szekvenciákat talált. Néhány megállapítása összetett, érdekes és statisztikailag szignifikáns volt.⁵⁵ És Weissmandl rabbival ellentétben Rips számítógépet használt.

Az 1980-as évek elején Rips Doron Witztummal kezdett együtt dolgozni. Witztum matematikából és fizikából szerzett diplomát a Héber Egyetemen, és doktori iskolába járt, mielőtt vallási tanulmányokat folytatott volna. Rips és Witztum kifejlesztett egy formális módszert az egyenlő távolságra lévő betűsorozatok vizsgálatára, és annak tesztelésére, hogy a sorozatok véletlenül keletkeztek-e.⁵⁶ Számításaik alapján meg voltak győződve arról, hogy a Tórában lévő ekvidisztáns betűsorozatok nem véletlenek, a matematikai adatok azt mutatták, hogy szándékosan helyezték el őket a Tórában. Valaki szándékosan tette őket oda.

De vajon ez a valaki csak Isten lehet? Nem feltétlenül. Nem kell Istennek lenni ahhoz, hogy kódokat rejtünk el a Tóra szövegében. Nem kell Istennek lenni ahhoz, hogy bármilyen szövegbe információt kódoljunk. A rabbinikus irodalom tele van ilyen példákkal.

Nézd meg a héber költészetet! Különösen a *sábbát*kor énekelt dalokat vagy az ünnepnapokon felolvasott liturgikus imákat. Az egyes strófák első betűje gyakran a költő nevét adja ki.⁵⁷ Ez egy ember által alkotott kód. Zsidó írók is kódoltak szavakat a könyveikben. Például Isten nevét számos fontos jogi és filozófiai mű elején rejtették el.⁵⁸ Egyenlő távolságra lévő betűsorozatokat létrehozni könnyű.

A zsidó nép negyven évig vándorolt a sivatagban. Sok szabad idejük volt. Lehetséges, hogy játszadoztak a szöveggel, szavakat helyeztek át, szinonimákat illesztettek be, és más trükköket alkalmaztak annak érdekében, hogy egyenlő távolságra lévő betűkkel szavakat kódoljanak. El tudsz képzelni olyan rejtett információt, amelyet nem alkothatott ember? Mi a helyzet a jövővel? Ha találsz egy ekvidisztáns betűsorozatot egy olyan személyről vagy eseményről, amely a Tóra

megírása után történt, arról nem mondhatod, hogy a zsidó nép tudott róla, amikor a sivatagban vándorolt.

Mi számít jövőnek? Ahogy az előző fejezetben említettem, a zsidó hagyomány szerint a Tóra körülbelül 3300 éves. A zsidó nép i. e. 1313-ban gyűlt össze a Szináj-hegy lábánál.⁵⁹ Isten ekkor szólt hozzájuk, és adta nekik a Tórát. Ha nem bízol a zsidó hagyományban, azt azért el kell ismerned, hogy a Tóra régi. A Septuaginta – a Tóra görög fordítása – körülbelül 2300 évvel ezelőtt készült el.⁶⁰ Egy még közelebbi dátum a kereszténység megjelenése. Ez körülbelül 2000 évvel ezelőtt volt. Azt nehéz lenne állítani, hogy a Tóra ennél újabb keletű.

Nézd meg a következő példát! Ez egy egyenlő távolságra lévő betűsorozat Maimonidészről. Maimonidész fontos rabbi volt, aki sok évvel a Tóra keletkezéséhez rendelhető legfrissebb dátum után élt. Maimonidész a spanyolországi Córdoba-ban született 1135-ben. Csáládja félt az iszlám üldöztetéstől, ezért tizenéves korában elmenekültek onnan. Néhány évet a marokkói Fezben töltött, felnőtt élete nagy részében pedig Egyiptomban élt. Nemzedékének vezető rabbija volt. Ezenkívül híres orvos is, ő volt Szaladin, a nagy arab vezér udvari orvosa. Számos fontos művet írt. Legfontosabb műve a *Misné Torá*, a zsidó törvények tizennégy kötetes enciklopédiája, amely a 613 parancsolat gondos elemzésén alapul.

A „Maimonidész” nevének görög változata. Azt jelenti: „Maimon fia”. Héberül Rabbi Mose ben Maimonnak hívták. Nevének kezdőbetűi után általában RáMBáM néven említik. RáMBáM héberül így néz ki:

rés	–	ר
mem	–	מ
bét	–	ב
mem	–	⁶¹ מ

Maimonidész 1204-ben halt meg. Még élt a harmadik keresztes hadjárat idején. A Tóra akkor már régi könyv volt. Már sok nyelvre lefordították. A keresztények és a muszlimok hitelesnek fogadták el. Bárki, aki esetleg egyenlő távolságra lévő betűsorozatokat illesztett a szövegbe, akkorra már rég halott volt.

Nézd meg az alábbi példát! A Kivonulás könyvének 11. fejezetéből való. A szövegben Isten az elsőszülöttek csapásáról beszél Mózesnek. Elmondja a különleges *peszáchi* áldozatot és azt, hogyan kell felkészülni a kivonulásra. A kilencedik versben az Örökkévaló ezt mondja Mózesnek: „A fáraó nem fog hallgatni rátok, hogy megsokszorozódjanak csodáim Egyiptom földjén.” Nézd meg a héber szöveget! A „megsokszorozódjanak csodáim Egyiptom földjén” szavak első betűi a RáMBÁM rövidítést adják ki. A betűket bekereteztem, hogy könnyebben lássuk:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־שָׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרַעֲה לְמַעַן חֲבוֹת מִוְפְתֵי
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

5. ábra

Érdekes. De nem eget rengető. A Tóra körülbelül 80 000 szó hosszú. A héber ábécé mindössze huszonkét betűből áll. Valószínű, hogy négy egymást követő szó első betűi sok helyen a RáMBÁM betűkapcsolatot adják ki. Ugye? Tévedés. Nézd át a teljes Tórát egy számítógéppel! Ez a vers az egyetlen olyan hely a Tórában, ahol négy egymást követő szó első betűje RáMBÁM-ot ad ki.

Maimonidész felnőtt élete nagy részét Egyiptomban töltötte. Miről szól ez a vers? A csodákról, amelyek Egyiptomban fognak történni. Ez a szakasz a *peszáchi* áldozatról szól. Ezt az áldozatot a héber niszán hónap 14. napján mutatták be. Maimonidész születésnapja szintén niszán 14-én volt. Véletlen egybeesés? Talán. Mi történik, ha ebben a szakaszban egyenlő távolságra lévő betűsorozatokat keresünk? Keressük meg Maimonidész leghíresebb művét, a *Misné Torát* (lásd a 6. ábrát). A *Misné Torá* a 613 parancsolat gondos elemzése. Héberül így írják: משנה תורה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרֹעָה לְמַעַן הַבּוֹת מִוִּפְתֵּי
 בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמִּפְתָּיִם הָאֵלֶּה לִפְנֵי פְרֹעָה
 וַיִּחַזַּק יְהוָה אֶת־לֵב פְּרֹעָה וְלֹא־שָׁלַח אֶת־מֹנֶי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ:
 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֲדָשׁ(הָ)הַזֶּה לָכֶם
 רֹאשׁ חֲדָשִׁים וְרֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם לַחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה: דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עַדְת
 יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שָׂה לְבֵית־אִבְתּוֹ שֶׁה
 לְבֵיתוֹ: וְאִם־יִמְעַט הַבֵּית מִהְיוֹת מִשָּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ
 בַּמִּכְסֵּת נִפְשָׁת אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ תִכְסּוּ עַל־הַשָּׂה: שֶׁה תָּמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה
 יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכֹּבָשִׁים וּמִן־הָעֻזִּים תִּקְחוּ: וְהִזָּה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד
 אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה וְשִׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עַדְת־יִשְׂרָאֵל בֵּין
 הָעֲרָבִים: וְלָקַחוּ מִן־הָדֶם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל־הַמִּשְׁקוּף עַל
 הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלֵּילָה הַזֶּה צִלְיָאֵשׁ
 וּמִצּוֹת עַל־מַרְרִים יֹאכְלֶהוּ: אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשָׂל מְבָשָׂל בָּמִים כִּי
 אִם־צִלְיָאֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כִּרְעָיו וְעַל־קַרְבּוֹ: וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר
 וְהִזְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ: וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ בַּחֲפֹז(וֹ) פֶּסַח הוּא
 לַיהוָה: וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלֵּילָה הַזֶּה וְהִפֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי
 יְהוָה: וְהִזָּה הָדָם לָכֶם לֹאֵת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אָתֶם שֵׁם וְרֵאִיתִי אֶת־הָדָם
 וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהִפָּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

6. ábra

Megtaláltad? A *Misné Torá* szavai külön-külön ötvenbetűs távol-
 ságban vannak elrejtve a szövegben. És a Tóra egyetlen olyan versé-
 hez közel vannak elrejtve, ahol négy egymást követő szó első betűje a
 RáMBÁM-ot rejt. De miért van olyan nagy kihagyás a két szó között?
 Számold a *Misné* szó első betűjétől a *Torá* szó első betűjéig! Pontosan
 613 betű. Elképesztő!

Maimonidész neve csak egyszer szerepel a Tórában. Egy olyan
 szakaszban, amely Egyiptomról szól, arról a helyről, ahol élete nagy
 részét töltötte. Megemlíti a születésnapját. A leghíresebb műve ötven
 betűnként egyenlő távolságban van kódolva. A két szó közötti szünet
 pedig művének a témájára utal: a 613 parancsolatra. Hogyan magya-

rázod ezt? Véletlen vagy szándékos? Nehéz azt mondani, hogy emberi tervezés eredménye. A Tórát legalább 1100 évvel Maimonidész születése előtt írták.

A Maimonidész-kód lenyűgöző, de nem tudományos. Nem követi a tudományos módszertan szabályait. A tudományban három dolgot kell tenni. Először felállítasz egy hipotézist, azaz írásban megfogalmazod, hogy mit vársz, mi fog történni. Ezután lefuttatod a kísérletet. Aztán elvégzel egy kontrollkísérletet, hogy megbizonyosodj arról, az eredményeid nem véletlenek. A Maimonidész-kód érdekes, de lehet csupán egy szerencsés véletlen is.

A kutatók ezért kipróbálták egy másik tesztet, és ezúttal előre megmondták, hogy chanukával kapcsolatos szavakat fognak keresni.⁶² A keresést Mózes első könyvére korlátozták.⁶³ A számítógép a „chanuka” szót a Teremtés könyvében 262 betűs távolságban találta meg (visszafelé). A 262 volt a minimális távolságú betűsorozat. Mi az a minimális távolságú betűsorozat? Ha rákeresel a „chanuka” szóra, többször is megtalálhatod. Lehet, hogy 500 betűnként vagy 10 000 betűnként jelenik meg. De a 262 a minimum. Ez azt jelenti, hogy a „chanuka” szót a Teremtés könyvében 262-nél kevesebb betű kihagyásával nem találod meg.⁶⁴

Érdekes volt, hogy megtalálták a „chanuka” szót a Teremtés könyvében? Igen. Önmagában ez az eredmény jelentős volt? Nem igazán. A Teremtés könyve nagy könyv. Ha elég alaposan megnézzük, és elég betűt kihagyunk, bármilyen szót megtalálhatunk benne. Mitől volt mégis jelentős a kísérlet? Azért, mert 1) találtak más, chanukával kapcsolatos szavakat is, és 2) a szövegnek ugyanabban a részében találták meg őket.

Tegyük fel, hogy te és én egy futballstadionban ülünk. Egyedül vagyunk, a legfelső sorban, messze a pályától. Én eldobok egy papírrepülő. A levegőben lebeg, fel-le száll, majd a kapuban landol. Ez igen! De valószínűleg csak szerencsém volt. Csinálok egy másik repülő. Ugyanaz történik, ismét a kapuban landol. Hogy csináltam? Készíték még néhány papírrepülő, azok is mind a kapuba szállnak. Húha! Egy darab kapuba szálló repülő még lehetett véletlen. De az összes?

Nem tudod, hogy csináltam. De azt tudod, hogy csináltam valamit. Talán tanulmányoztam a széláramlatokat a stadionban. Talán valamivel odavonzottam a repülőket a kapuba. Egy biztos, hogy nem volt minden alkalommal szerencsém.

Nézd meg a következő példát (7. ábra)! A chanukai történet hősei a hasmoneusok voltak. A család neve héberül: *chásmonáj*. A számítógép a *chásmonáj* szót közvetlenül a chanuka szó mellett találta meg, még hozzá minimálisan 525 betűnként. A Teremtés könyve körülbelül 78 000 betűből áll. *Chásmonáj* bárhol lehetett volna. De pontosan a chanuka mellett bukkant fel. Olyan, mintha eldobtam volna a második papírrepülőt, és az is a kapuban landolt volna, közvetlenül az első mellett. A *mákábi* egy másik chanukai szó. Makkabeusoknak hívták a hasmoneusok seregét. A számítógép a *mákábit* minimálisan két betű távolságra találta meg. És pont a chanuka szót keresztezve. Júda volt a makkabeusok vezetője, héberül *Jehudá*. A *Jehudá* szintén benne van a szövegben, ugyanazon a helyen, mint a többi szó. A harc chanuka idején a görögök ellen folyt. Görögország héberül: *Jáván*. A számítógép a *Jáván* szót megtalálta visszafelé, a *chásmonáj* szóval keresztezve. A chanukai csoda nyolc napig tartott, héberül: *chet jámim*. A *chet jámim* szintén 262 betűs távolságban szerepel, és ugyanazon a területen, mint a többi szó.

Ez egy kód. És elképesztő. Minden papírrepülő a kapuban landolt. Mi történt?

chanuka	–	החנוכה
hasmoneus	–	חשמונאי
makkabeus	–	מכבי
Júda	–	יהודה
Görögország	–	יוון
nyolc nap	–	ח ימים

ע	ת	ב	ה	מ	י	ל	א	ה	י	נ	ב	ו	י	ה	ל	ה	א	ו	ו	ש	ע	ת
ל	א	ו	ש	ע	ת	א	ה	מ	י	ב	ל	ה	א	י	נ	ב	ה	ל	א	ו	ש	ע
מ	ב	מ	י	ה	ת	א	א	צ	מ	ר	ש	א	ה	נ	כ	מ	ל	כ	נ	ע	ו	ע
כ	ל	מ	ו	ל	ו	ש	ר	א	י	נ	כ	ל	כ	מ	ל	כ	נ	ע	ו	ע	ו	ע
ר	ו	ה	ד	ר	י	ת	ח	ת	כ	ל	י	ו	ר	ו	כ	ב	ב	נ	ב	נ	ח	ל
ר	ו	ה	ד	ר	י	ת	ח	ת	כ	ל	י	ו	ר	ו	כ	ב	ב	נ	ב	נ	ח	ל
ב	י	מ	י	מ	ל	מ	א	ל	מ	א	ל	מ	א	ל	מ	א	ל	מ	א	ל	מ	א
ת	מ	ל	מ	ת	א	ה	ז	ה	ז	ה	ז	ה	ז	ה	ז	ה	ז	ה	ז	ה	ז	ה
א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א	ת	א
ו	ב	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ	כ	נ
כ	ל	מ	ו	ל	ו	ש	ר	א	י	נ	כ	ל	כ	מ	ל	כ	נ	ע	ו	ע	ו	ע
ו	י	ק	ר	ע	א	ת	ב	ג	ד	י	ו	ו	י	ו	י	ו	י	ו	י	ו	י	ו
ל	נ	ח	מ	ו	ל	נ	ח	מ	ו	ל	נ	ח	מ	ו	ל	נ	ח	מ	ו	ל	נ	ח
כ	ז	י	ב	ב	ל	ד	ת	ה	א	ת	ו	ו	י	ק	ח	י	ח	י	ח	י	ח	י
נ	י	מ	ו	ת	ג	מ	ה	ו	א	כ	א	ח	י	ו	ת	ל	כ	ת	מ	ו	ת	ל
ה	ו	י	ט	א	ל	ה	א	ל	ה	ד	ר	כ	ו	י	א	מ	ר	ה	ב	ה	נ	ה
ו	נ	מ	י	ד	ה	א	ש	ו	י	א	צ	א	ה	ו	ל	א	מ	ר	ל	א	ת	ל
ו	א	ח	י	ה	א	צ	א	ה	ו	ל	א	מ	ר	ל	א	ת	ו	א	ח	י	ה	ו
ב	ב	י	ת	ו	ו	ע	ל	כ	א	ח	י	ו	א	ש	ר	ע	ל	י	ד	ו	ה	ב

7. ábra

Szeretnék tisztázni valamit. Bármilyen hosszú szövegben találhatsz szavakat vagy kódokat.⁶⁵ Találhatsz kódokat egy újságban, egy regényben vagy egy doboz gabonapehely hátulján. Egy kód megtalálása nem lenyűgöző. De ha egy szövegben ugyanazon a területen találsz egymáshoz kapcsolódó kódolt szavakat, az már figyelemre méltó. Nem egyes szavak megtalálása érdekes. Az egymáshoz kapcsolódó szavak csoportjai érdekesek. Ezek valódi kódok. A többi csak játék.

Íme, egy másik példa. Hipotézis: keressünk cukorbetegséggel kapcsolatos szavakat. A cukorbetegség héberül: *szákeret*. A számítógép a *szákeret* szót a Teremtés könyvében minimálisan hat betű távol-ságra találta meg. A számítógép további szavakat keresett. Megtalálta a *lávlát*ot, amely héberül hasnyálmirigyet jelent. A cukorbetegség a hasnyálmirigyet érinti. A *lávlát* a szövegnek ugyanabban a részében van, mint a *szákeret*. Nagyon érdekes. A számítógép talált még egy szót: „inzulin” (héberül: *inszulin*). Az inzulin egy hormon. A cukor-

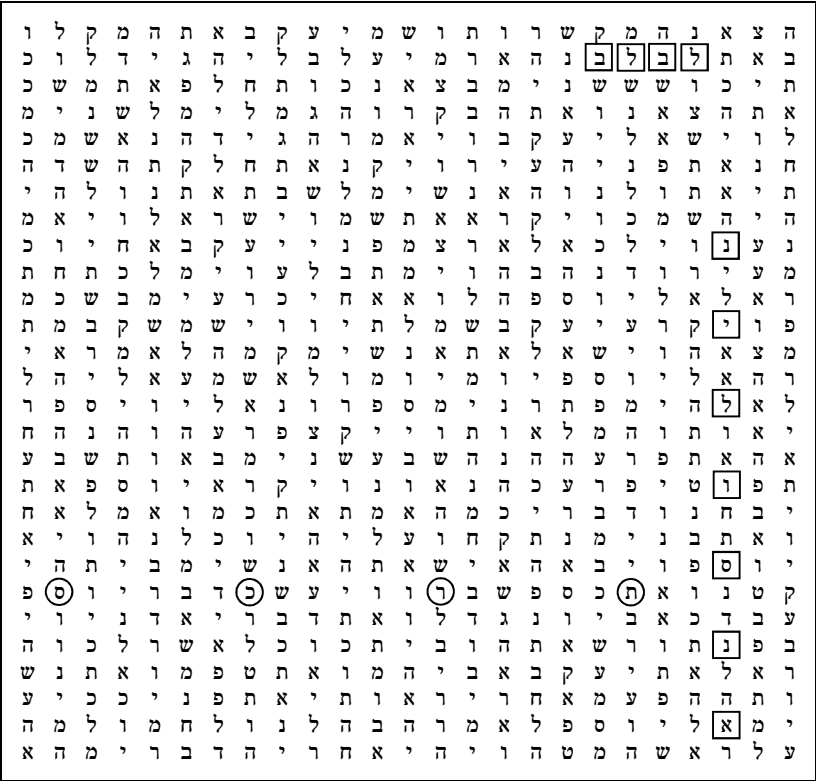
betegség annak a következménye, hogy a szervezet nem képes inzulint termelni vagy szabályozni.⁶⁶ Az „inzulin” betűinek egyenlő távolsága hatalmas, 3378 betű, de ez az inzulin szó legrövidebb kódja a Teremtés könyvében. És pont a *szákeret* és a *lávluv* között található. Elképesztő. Nézd meg! (8. ábra)

- cukorbetegség

— סכרת
- hasnyálmirigy

— לבלב
- inzulin

— אנסולין

8. ábra

Az inzulint 1921-ig nem használták a cukorbetegség kezelésére, és szintetikus inzulint csak az 1960-as években állítottak elő.⁶⁷ Lehetetlen, hogy a zsidók kódolták az „inzulint” a szövegbe i. e. 1313-ban, amikor a sivatagban vándoroltak. Rips és Witztum úgy döntöttek, hogy adataikat közléstesszik egy statisztikai folyóiratban. Az eredmények komolyak voltak.⁶⁸

Rips és Witztum az adataikat a *Statistical Science: a Review Journal of the Institute of Mathematical Statistics* című folyóiratba küldték.⁶⁹ A *Statistical Science* a világ egyik vezető statisztikai folyóirata. Ez az a fajta folyóirat, amelyet egyetemi könyvtárakban és természettudományi tanszékeken lehet megtalálni. Azok olvassák, akik szeretik a matematikát. A *Statistical Science* azonban nem volt elragadtatva. „Szerintünk csaltatok” – mondták Ripsnek és Witztumnak.

Lehet csalni? Igen. Térjünk vissza a repülő példához. Te és én egyedül ülünk a futballstadionban. Én csinállok egy papírrepülő. Te kimész a mosdóba. Amíg te távol vagy, én több ezer repülő ledobok a pályára. Mindenfelé szállnak. Hívom a takarítókat, és megkérem őket, hogy szedjék fel az összes repülő, kivéve azt az öt-hatot, amelyik a kapuba landolt. Visszatérsz. Rámutatok a kapuban lévő repülőkre: „Nézd, mit csináltam! Elhajítottam néhány repülő, és mindegyik a kapuban landolt. Zseni vagyok!” Lenyűgöztelek? Nem hinném. Ezt rejtett sikertelenségnek hívják. Megmutatom a sikereimet, de nem mutatom meg a kudarcaimat.

A folyóirat azt mondta Ripsnek és Witztumnak: „Honnan tudjuk, hogy nem kerestetek rá minden zsidó ünnepre? Honnan tudjuk, hogy nem kerestetek több ezer szót minden egyes ünnephez kapcsolódóan? Honnan tudjuk, hogy nem kerestetek több ezer betegséget? Szerencsétek volt a chanukával és a cukorbetegséggel. De csaltatok. Nem mutattátok meg nekünk a több ezer sikertelen próbálkozásokat.”

Rips és Witztum elfogadták az ellenvetést. Felkeresték a *Statistical Science* szerkesztőbizottságát, és javasoltak egy kísérletet. Összeállítottak egy listát híres rabbikról. A lista tartalmazta minden egyes rabbi nevét, valamint születésének és halálának dátumát.⁷⁰

Megállapodtak a következőkben:

1. A rabbi nevét megkeresik a Tórában egyenlő távolságra lévő betűsorozatként.
2. A rabbi születési és halálozási dátumát szintén megkeresik egyenlő távolságra lévő betűsorozatként.
3. Ezután meghatározzák, hogy a rabbi neve és dátumai közel vannak-e egymáshoz. (A „közelséget” precíz matematikai módszerrel határozták meg).⁷¹

A rabbik eredeti listája az *Encyclopedia of Great Men in Israel* című kiadványból származik. 34 nevet választottak ki (pontosabban a listán minden olyan rabbi szerepelt, akiről az enciklopédiában legalább három hasábnyi szöveget írtak).⁷² A listát Slomo Havlin professzor – a Bar Ilan Egyetem Bibliográfia és Könyvtár Tanszékének vezetője – állította össze. A helyesírás szabályait és a héber dátum formáját egy nyelvész, Dr. Yaakov Orbach állapította meg. Az eredmények nagyon sikeresek voltak.⁷³

Nézd meg a következő példát (9. ábra)! Slomo Luria rabbi 1510-ben született és 1574-ben halt meg. Lengyelország és Litvánia vezető rabbija volt, és számos fontos kommentárt írt a Talmudhoz. MáHáRSÁL néven szoktak hivatkozni rá, ami héberül a „Tanítónk, Rabbi Slomo Luria” rövidítése. Halálának héber dátuma kiszlév 12.

A számítógép „a MáHáRSÁL” (HáMáHáRSÁL) nevet legkevesebb 229 betűs távolságban találta meg. Halálának dátumát, legkevesebb 114 betűs távolságban. A halála évét (5334) és a Slomo nevet két betűnként találta meg, visszafelé. Figyeld meg, milyen közel vannak egymáshoz a találatok.

a MáHáRSÁL	–	המהרשל	Slomo	–	שלמה
kiszlév 12	–	יב כסלו	5334	–	השלד

A távolság kiszámítása: $\sqrt{6^2 + 4^2} = \sqrt{52} = 7,21$

ה	א	ו	ה	י	י	ו	מ	ה	י	נ	א	ז	ב	ה	ל	א	ה	מ	י	ר	ד	ב	ה	ל	כ	ת	א	ת
א	ב	ל	כ	א	ל	י	מ	ל	ב	י	א	מ	ר	א	ב	י	ו	י	ת	ע	מ	ד	י	ו	י	ע	ש	ו
ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל
י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י
כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ
פ	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה
י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י	ל	י
ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א
ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א
ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א	ב	ל	א
כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ	ו	א	ת	כ
ש	י	ח	מ	ש	י	ח	מ	ש	י	ח	מ	ש	י	ח	מ	ש	י	ח	מ	ש	י	ח	מ	ש	י	ח	מ	ש
מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ	י	מ
ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א
ע	ת	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה	ו	ה
ת	ה	ד	ב	ר	ה	ד	ב	ר	ה	ד	ב	ר	ה	ד	ב	ר	ה	ד	ב	ר	ה	ד	ב	ר	ה	ד	ב	ר
י	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א	מ	ר	א
ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א	ב	ו	א
א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב	ר	א	ב
ו	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ
ו	י	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל	כ	ל

9. ábra

A *Statistical Science*-t csak a rabbik neve és a születési és halálozási dátumának közelsége érdekelte. Ehhez rajzolni kellett egy háromszöget, és el kellett végezni egy precíz matematikai számítást. A fenti példában a név és a dátum közötti lineáris távolság 7,21 betű. Ami elég közelinek tűnik. Nem minden név és dátum volt ilyen közel egymáshoz. Néhánynak 20 betű volt a lineáris távolsága. Néhánynak 50 betű. Néhányat pedig nem sikerült megtalálni. De elég példa működött, és elég példa volt közel ahhoz, hogy a *Statistical Science* lelkesen döntson a publikálás mellett. De végül mégis visszakoztak. A folyóirat levelet küldött Ripsnek és Witztumnak. A kísérlet túl ellentmondásos. Meggondolták magukat. Nem akarták publikálni.

Ez nem volt fair. Ha nem lett volna elég tudományos, rendben. De ha a tudományosság kritériumainak megfelelt, hogy vonulhatott vissza a folyóirat? A *Statistical Science* azzal érvelt, hogy a hírnevük forog kockán. Még ha a módszertan jó is volt, a következtetések hókuszpókusznak tűnnek. Ha valaki hibát talál, az tönkretenné a

folyóirat hitelességét.⁷⁴ De beleegyeztek egy kompromisszumba. Ha a világ egyik vezető statisztikusa hitelesíti az eredményeket – és a nevét adja hozzá –, akkor közzéteszik a cikket.

Az általuk favorizált statisztikus Persi Diaconis professzor volt. Diaconis érdekes személyiség volt. A Harvardon doktorált matematikai statisztikából. A Stanford egyik vezető professzora volt. Egy varázsló. Elnyerte a tekintélyes MacArthur ösztöndíjat – egy zseni-nek járó 500 000 dolláros ösztöndíjat, amelyet a kedvezményezettek tetszésük szerint költhetnek el – összekevert kártyapaklik véletlenszerűségi szintjének kiszámításáért.⁷⁵ Az 1970-es évek közepén feltárta az ESP-kutatás kulcsfontosságú problémáit, és megcáfolt jó pár híres médiumot.⁷⁶ Igazi szkeptikus volt. Ha Diaconis azt mondja, hogy az egyenlő távolságra lévő betűsorozatok kutatása legitim, a folyóirat leközi a cikket. Ellenkező esetben felejték el.

Rips és Witztum felvette a kapcsolatot Diaconisszal. Elküldték neki az általuk publikálásra előkészített dolgozat egy példányát. Diaconis azt javasolta, hogy futtassák le újra a kísérletet más rabbikkal. Egy harminckét nevet tartalmazó új listát választottak az *Encyclopedia of Great Men in Israel*ből. (Az új lista olyan rabbik nevéből állt, akiről az enciklopédiában másfél-három hasábnyi szöveget írtak).⁷⁷ Havlin professzor ezt a listát is elkészítette. A kísérletet lefuttatták, és az eredmények hasonlóak voltak az elsőhöz.

Diaconis kontrollkísérleteket is kért. Rips és Witztum más könyvekben (köztük a szamaritánus Tórában⁷⁸ és a Teremtés könyvének olyan változataiban, amelyekben a szavakat és a mondatokat összekeverték) is kerestek egyenlő távolságra lévő betűsorozatokat. Ezekben is a rabbik neveit és a születési és halálozási dátumaikat keresték. Ezek a könyvek körülbelül ugyanolyan hosszúak voltak, mint a Teremtés könyve. Ezután elvégezték a keresést a *Háború és béke* héber fordításában.⁷⁹ Semmi. Megnézték a *Moby Dick* héber fordítását. Semmi. Kereséseket végeztek modern izraeli regényekben. Semmi. Megnézték ősi héber könyveket. Semmi. Példák tucatjaiban futtatták le a keresést. Sehol sem volt annyi ekvidisztáns betűsorozat egymás közelében, mint a Teremtés könyvében. Diaconis azonban még több tesztet akart. Robert Aumann, a Héber Egyetem professzora, a 2005-ös közgazdaság-tudományi Nobel-díj nyertese a következő

megállapodás létrejöttében segítette a tudósokat. Ripsnek és Witztumnak *egymillió* tesztet kellett elvégeznie. A neveket és a dátumokat 999 999 különböző módon kellett helytelenül párosítaniuk. A helyes listát és a helytelen listákat kellett megkeresniük a Teremtés könyvében. Ha a helyes lista az első ezer legjobb eredmény között szerepel, Diaconis aláír egy levelet, amelyben ajánlja a publikálást.⁸⁰

Rips és Witztum beleegyezett. 1991 telén a Héber Egyetemen a számítógépek egymillió rabbi névsorát és dátumait keresték Mózes első könyvében ekvidisztáns betűsorozatokban. A számítógépek megállás nélkül dolgoztak. Az eredmények megdöbbentők voltak. A nevek és dátumok helyes listája a 16. legjobb eredmény lett, azaz $16:1\ 000\ 000$ vagy $p = 0,000016$ volt. Diaconis ezután írt egy levelet, amelyben támogatta a kutatást, és a folyóirat beleegyezett a publikálásba.

A folyóiratnak azonban volt még egy követelménye. Azt akarták, hogy Rips és Witztum számítsa ki a kísérlet megbízhatósági szintjét. A szokásos tudományos megbízhatósági szint öt százalék, vagyis egy a húszhoz. Ez mit jelent? A konfidenciaszint ebben az esetben azt jelenti, hogy húszból kevesebb mint egyszer fordulhat elő, hogy a kutatónak csak szerencséje volt. Az egy a húsznál kisebb arányú eredményt erős eredménynek és a publikáláshoz elég jónak tekintik. A kockázatos kísérleteknek – amikor az eredmény valami nagy horderejű dologra utal – magasabb megbízhatósági szintet kell felmutatniuk ahhoz, hogy publikálják őket. A *New England Journal of Medicine* például egy az ötvenhez (és néha egy a százhoz) arányú megbízhatósági szintet ír elő az élet-halál kérdésekkel kapcsolatos kutatásokban.

Mekkora volt a *Statistical Science* által megkövetelt megbízhatósági szint, mielőtt publikáltak volna egy cikket a Teremtés könyvében található egyenlő távolságra lévő betűsorozatokról? Egy a húszhoz? Egy az ötvenhez? Egy a százhoz? Nem. Egy az ezerhez!⁸¹ Egy az ezerhez a tudomány világában hallatlanul nagy arány. De a *Journal of Statistical Science* nem kockáztatott. Rips és Witztum kiszámította a megbízhatósági szintet. Annak az esélye, hogy a rabbik neve, születési és halálozási dátuma véletlenül került egymáshoz közel – vagyis hogy

az eredmények véletlenek –, 1:62 500 volt. A tanulmány 1994 augusztusában megjelent.⁸²

A *Statistical Science* című folyóiratot a Matematikai Statisztikai Intézet adja ki. Állításuk szerint az ekvidisztáns betűsorozatokat bemutató kötet volt a legkeresettebb kiadványuk az Intézet 1935-ös alapítása óta. A tudományos közösség felbolydult. A kísérlet címlapokra került. A publikáció pezsgő diskurzust indított el a kutatás érvényességéről, és hatalmas vitát váltott ki.

Meglepődte? A kritikusok a következő három évet azzal töltötték, hogy megpróbálták megcáfolni a kódokat. Számos komoly tudós és matematikus volt közöttük, akik aprólékos gondossággal fésülték át az adatokat. Fizettek egy kutatónak, hogy járja be a zsidó temetőket. A kutató megvizsgálta a sírköveket, hogy megerősítse a rabbik nevének helyes írásmódját és a tényleges születési és halálozási dátumukat. Ezután cáfolatot tettek közzé a *Statistical Science*-ben.⁸³ A kritikusok cáfolata az eredeti kísérletben talált öt hibán alapult. Ezek a hibák a következők voltak:

- két rabbi nevét rosszul írták,
- két halálozási dátum hibás volt,
- az egyik képlet hibás volt.⁸⁴

Rips és Witztum a jelzett hibák kijavítása után újra elvégezte a kísérletet. És a kritikusoknak igazuk volt. Az eredeti kísérlet alapján megállapított 1:62 500 való megbízhatósági szint valóban hibás volt. Miután az adatokat korrigálták az új statisztikai megbízhatósági szint 1:1 694 000 lett.⁸⁵ Vagyis a kritikusok javítottak a kísérleten. Miért volt alacsonyabb az eredeti megbízhatósági szint? Azért, mert az adatok hibásak voltak. Miután az adatokat kijavították, az eredmények jobbakk lettek.⁸⁶

De a kritikusok egy komolyabb állítást is megfogalmaztak. Azt mondták, hogy Rips és Witztum manipulálták az adataikat. Konkrétan azt állították, hogy Rips és Witztum megváltoztatta a rabbik nevének helyesírását a kíváncsú eredmények elérése érdekében.⁸⁷ Állításuk bizonyítására ők is elvégezték egy kísérletet – a nevek manipulált listáját használva –, és hasonló eredményeket értek el a *Háború és békében*.

Vajon a kritikusoknak igazuk volt? Nem igazán.⁸⁸ Harold Gans, az amerikai védelmi minisztérium vezető kriptológiai matematikusa elvégzett egy vizsgálatot ugyanazzal a rabbilistával, amelyet Rips és Witztum használt. A dátumok helyett azonban azokat a városokat kereste, ahol a rabbik éltek és meghaltak. Eredményei négyszer jobbak voltak, mint az eredeti Rips–Witztum-kísérleté: 4:1 000 000 vagy $p = 0,000004$. És mivel Gans ugyanazt a névlistát használta,⁸⁹ mint Ripsék, az ő vizsgálatának sikere azt sugallta, hogy a Rips–Witztum-kísérlet érvényes volt.

A *Statistical Science*-ben való publikálás óta további kísérleteket végeztek. Az egyik kísérletben a Talmud 63 kötetének neveit keresték. A kísérletnek az volt az előnye a rabbikísérletekkel szemben, hogy az egyes kötetek neve változatlan. A nevek pedig a Talmud i. sz. 500-ra tehető befejezése óta ismertek. Az összes nevet megtalálták. Szoros közelségben kódolták őket. És annak az esélye, hogy az eredmény véletlen, 1:4 500 000 volt. Egy másik vizsgálatban a kutatók a Józsué által meghódított harmincegy város nevét keresték. A városok szerepelnek Józsué könyvében, és a helyesírásuk állandó. Ezeket a neveket is megtalálták egymáshoz szoros közelségben kódolva. Annak az esélye, hogy ez véletlen volt, 1:50 000 000. Néhány kísérlet kudarcot vallott. De a legtöbb sikeres volt, és az eredmények megdöbbentők voltak.

Ha rákeresel a neten a Biblia kódjaira, sok mindent fogsz találni. Láthatsz kódokat, amelyeket az Újszövetségben találtak. De ezek a kódok nem tudományosak, a legtöbbjük csak játék. Találni fogsz olyan kódokat, amelyekről azt állítják, hogy megjósolják a jövőt. Sok sikert hozzá! És találni fogsz olyan cikkeket, amelyeket a kódok kritikusai írtak.⁹⁰ A kritikusok érvei a *Statistical Science* eredeti cikkét támadják. Nem ismertetik a korrigált adatokkal lefuttatott megismételt kísérletet. És nem tárgyalják a rögzített helyesírással végzett további kísérleteket. Továbbra is az első kísérletben lévő mozgástér miatt panaszkodnak.

2006-ban hét tanulmány⁹¹ nyújtottak be a Hongkongban megrendezett 18. Nemzetközi Mintafelismerési Konferenciára.⁹² Szakértők bírálták őket.⁹³ A tanulmányok bizonyították, hogy az eredeti kísérletek módszertana és eredményei helyesek voltak. A szakértő bírálók

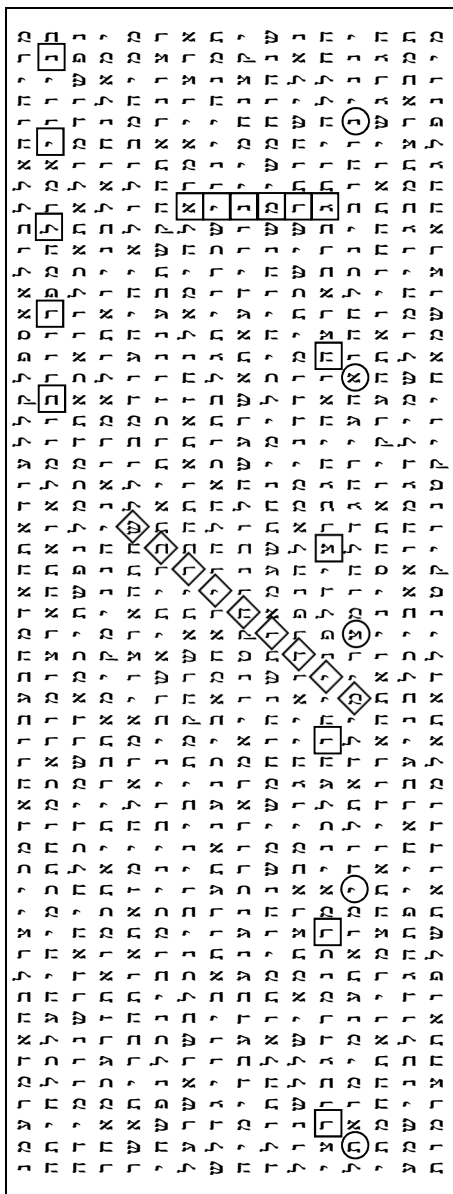
egyetértettek. A kritikusok hallgattak. Senki sem támadta meg ezeket a tanulmányokat.

Dönts el Te magad! Vajon a Tórában lévő ekvidisztáns betűsorozatok csak véletlenek, vagy szándékosan kódolták őket a szövegbe? Ha szándékosak, akkor hogyan kerültek oda? Azt mondják, ha egy csapat majomnak adunk egy írógépet és elég sokáig próbálkozhatnak, végül Shakespeare összes művét le fogják gépelni. De hány milliárd évbe fog telni? Egy bizonyos ponton azt kell mondanod: „Elméletben talán lehetséges, de a valóságban soha nem fog megtörténni.” Mi a helyzet a Tórában található egyenlő távolságra lévő betűsorozatokkal? Lehetséges, hogy véletlenül szerepelnek benne. Ennek az esélye 1:1 694 000.⁹⁴ Szerinted ez a valószínűbb?

Nézzünk meg még néhány további példát a Tórában található ekvidisztáns betűsorozatokra! Ezek a kódok nem egy tudományos kísérlet eredményeként kerültek elő, de érdekesek. A holokauszt a zsidó nép szörnyű katasztrófája volt. Vajon vannak holokauszttal kapcsolatos utalások elrejtve a Tórában? Nézzük meg (10. ábra)!

A számítógép az „ellenség” szót (*hácórer*) kilencbetűs távolságban találta meg a Tórában. Ez nem meglepő, az „ellenség” héber szó. Alatta viszont megtalálta a „náci” kifejezést is tizenkét betűs távolságban. Összeolvasva a következő kifejezést kódolja: „a náci ellenség”. Érdekes. A „náci ellenség” kifejezésen keresztül található „Németország” 155 betűnként visszafelé. A „Berlin” szó „Németország” közvetlen közelében van négybetűs távolságban visszafelé. A „zsidó katasztrófa” kifejezés szintén keresztezi a „náci ellenség” kifejezést. Ez 156 betűnként tűnik elő.

az ellenség – הצורר
 náci – נאצית
 Németország – גרמניא
 Berlin – ברלין
 zsidó katasztrófa –
 שבר יהודים

10. ábra

náci	–	נאצי
Hitler	–	היטלר
gonosz	–	רשע
városa	–	עירו
Berlin	–	ברלין

ס	ר	א	ש	ו	נ	א	ח	כ	ח	ל	ח	ד	ש	ת	ר	ב	ו	ה	ו	ה	א	פ	א
ד	ר	נ	ח	א	ת	ב	ח	ד	ש	ה	כ	ח	ב	ש	י	ר	ו	ע	ו	ה	ח	מ	ל
ב	ש	ה	ת	א	ו	צ	ו	ש	י	ב	נ	א	ל	י	כ	ו	מ	א	ע	ו	ל	מ	ל
ה	ה	א	ת	ה	א	ת	א	מ	ש	ו	ב	נ	י	כ	ו	נ	ש	י	ב	נ	י	כ	כ
ה	ר	מ	ר	ש	ע	ל	ה	א	ר	צ	ו	י	צ	א	נ	ח	ו	פ	ו	י	ב	נ	כ
ר	ו	ב	ו	ע	ל	ה	א	ר	צ	ו	י	ה	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו	ל
י	ו	א	ת	ו	כ	ל	ה	א	ר	צ	ו	י	ה	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו
ל	ה	א	ר	א	צ	ל	ה	א	ר	צ	ו	י	ה	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו
ז	ב	ח	ט	ה	ו	י	ה	ו	י	ע	ל	ה	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו	ל
ח	פ	ה	י	ה	ו	י	ה	ו	י	ע	ל	ה	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו	ל
ה	א	ת	ה	א	ד	מ	ב	ע	ו	י	ה	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו	ל	ל
נ	ת	ע	י	ע	ד	כ	ל	י	מ	ו	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו	ל	ל	ל
א	ת	נ	ו	ח	ר	צ	ו	י	מ	ו	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו	ל	ל	ל
ר	צ	ו	ח	ר	צ	ו	י	מ	ו	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו	ל	ל	ל	ל
ב	צ	ו	ע	ל	כ	ל	ה	א	ר	צ	ו	י	מ	ו	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב
ל	כ	מ	י	ה	י	ה	א	ר	צ	ו	י	מ	ו	ל	ה	ח	ו	נ	י	ש	ר	ב	ו

66

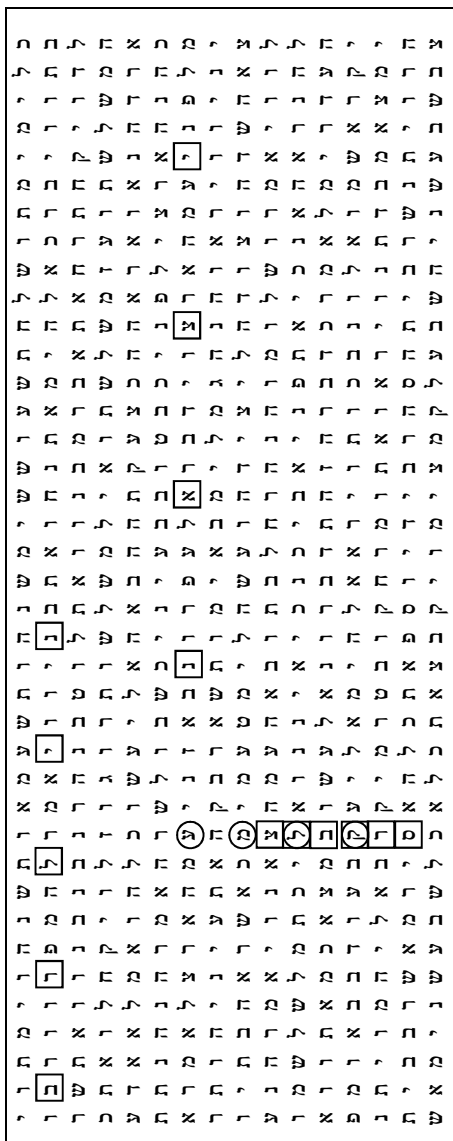
Nézzünk még egy példát, amely ugyanazon a „Berlin”-en alapul, mint az előbb (12. ábra)! A „Berlin” alatt található a „náci” kifejezés hatbetűs távolságban visszafelé. A „náci” közvetlen közelében van az *ámálek* szó egy nagy, 7450-es betűkihagyással. A Tóra szerint *ámálek* volt az a nép, amely a zsidó nép elpusztítására esküdött fel. Az *ámáleket* 3725 betűs távolságban keresztezi a *cláv keresz*, a horogkereszt héber elnevezése.

Nézzünk meg egy másik szócsoporthoz, amely nem kapcsolódik az előző vizsgálathoz (13. ábra)! Az első két szó nem különleges. Ezek szabályos héber szavak, hasonlóak a holokausztpéldában szereplő „ellenség” szóhoz. Az első szó a *risá* („gonoszság”), a *rásá* főnévi alakja. Ez 151 betűs távolságban jelenik meg visszafelé. Mellette van a héber „összegyűjti őket” kifejezés, szintén 151 betűnként. A két kód alkotja a következő mondatot: „a gonoszság összegyűjti őket”. Hol fogják összegyűjteni a zsidókat? Nézd meg a következő kódot! Az „a gonoszság összegyűjti őket” kifejezés alatt, 300 betűs távolságban visszafelé, az „Auschwitzban” szó áll. Az „Auschwitzban” pedig metszi az „Eichmann” szót, amely kétbetűs távolságban olvasható. Eichmann volt a végső megoldás főszervezője.

Nézzük meg az „Auschwitzban” és az „Eichmann” egy másik nézetét (14. ábra)! Az „Eichmann” alatt szerepel visszafelé a „meggyilkoltak” szó. Eichmann gyilkolta meg a zsidókat Auschwitzban. Szintén e klaszter közelében van a *kilu* („kiirtottak”), kétbetűs távolságban. Az „Auschwitzban” alatt visszafelé az „elpusztító” kifejezés szerepel. Melyik csoport végezte a megsemmisítést Auschwitzban? Az „elpusztító” mellett, 300 betűs távolságban visszafelé (hasonlóan az „Auschwitzban” szóhoz) a következő mondat áll: „az S. S. által”.

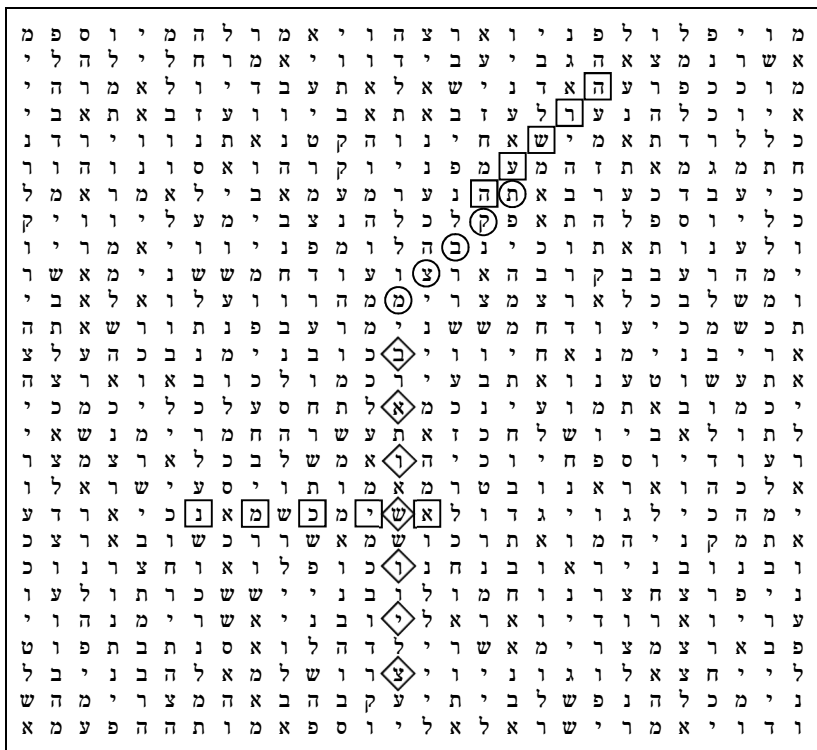
Nézzünk még egy példát egy holokausztról szóló ekvidisztáns betűsorozatra (15. ábra)! A náci gázkamrákban ölték meg a zsidókat. A gáz Eichmann ötlete volt. A náci által használt gáz, egy cianid alapú peszticid, a Zyklon B volt. „Eichmann” és a „gáz” szó között megjelenik a „Zyklon B” 9180 betűs távolságban visszafelé. Hihetetlen.

Berlin – ברלין
 náci – נאצי
 ámálek – עמלק
 horogkereszt – צלב קרס

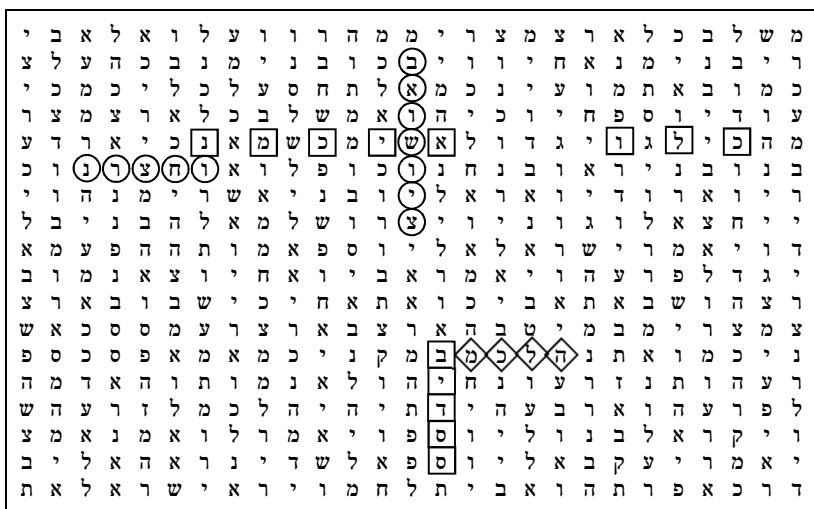
12. ábra

a gonoszság	–	הרשעה
összegyűjti őket	–	תקבצם
Auschwitzban	–	באשוויץ
Eichmann	–	איכמן

13. ábra

Auschwitzban	– באושוויץ
Eichmann	– איכמן
meggyilkoltak	– נרצחו
kiirtottak	– כלו
elpusztító	– מכלה
S. S. által	– ביד סס

14. ábra

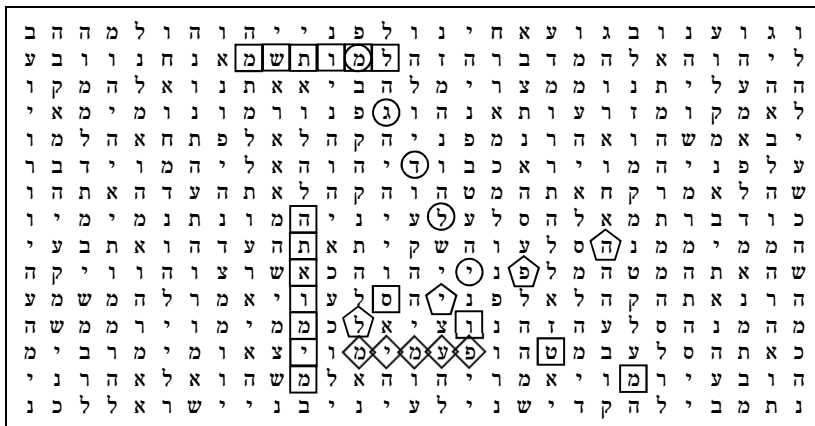
[illegible]

71

A héber „ikrek” és „torony” szavak visszafelé olvasva jelennek meg. 2001-ben szeptember 11. héber dátuma elul 23. napja volt. A héber dátum metszi a „torony” szót. Ez egy hatalmas, egyenlő távolságra lévő betűsorozat, de működik. A „torony” alatt van a „Jismáél” szó. A zsidó (és az iszlám) hagyomány szerint az arabok Jismáéltől származnak. Szintén itt szerepel a „meggyilkolt” kifejezés. Jismáél leszármazottai szeptember 11-én mintegy 3000 embert gyilkoltak meg az ikertornyokban.

Nézz meg még egy példát szeptember 11-ről (17. ábra)! A „repülőgép” 39 betűs távolságban található visszafelé, a szintén 39 betűnként megjelenő „lezuhant” kifejezés közvetlen közelében. Az „ikrek” 71 betűs távolságban, a „tornyok” pedig 36 betűnként szerepelnek a közelben. A kutatókat zavarta, hogy a „repülőgép” és a „lezuhant” is egyes számban szerepel. Egészen addig, amíg észre nem vették magában a szövegben a „kétszer” szót. Az „ott meghalni” kifejezés szintén szerepel a szövegben.

repülőgép	–	מטוס	ikrek	–	התאומים
lezuhant	–	הפיל	tornyok	–	מגדלי
kétszer	–	פעמים	ott meghalni	–	למות שם

17. ábra

Több száz jelentős ekvidisztáns betűsorozatot találtak: az 1991-es öbölháború, Szaddam Huszein 2003-as elfogása, 2006-os kivégzése, a 2004-es pusztító cunami, a 2008-as mumbai terrortámadások, Ilán Rámon izraeli úrhajós 2003-as halála, Ábuchácirá rabbi 2011-es szörnyű meggyilkolása, és a lista folytatható. Ha valami nagy dolog történik, valaki talál rá egy kódot. És sok ilyen kódnak közös jellemzője, hogy szavak csoportjaiként jelennek meg, általában egymáshoz közel, és gyakran a minimális távolságra lévő betűsorozatokként.

Egy ilyen dolgot nem lehet kitalálni. Nem mondhatod, hogy a zsidók ekvidisztáns betűsorozatokat rejtettek el a jövőről, amikor a sivatagban vándoroltak. Ez lehetetlen. Azt sem mondhatod, hogy ez a jelenség minden nagy könyvben létezik. Rips és Witztum egymillió próbát futtattak le, a jelenség kizárólag a Tórára jellemző. Szóval mit gondolsz? Vedd figyelembe a bizonyítékokat! Mit gondolsz, ki írta a Tórát?

Az információ azonosítása

A disznóláb – információ, amelyet csak a szerző ismer

Hogyan működik egy ATM? Behelyezed a kártyádat és megadod a PIN-kódod. Az automata pedig pénzt ad. Ha rossz PIN-kódot adsz meg, akkor nem ad pénzt. A PIN-kód egy személyes azonosítószámot jelent, amelyet csak Te tudsz, senki más.

Az online biztonság hasonló. Jelszóra van szükséged ahhoz, hogy megnézd az e-mailjeidet, befizesd a számláidat, vagy csatlakozz egy közösségi oldalhoz. Ráadásul a legtöbb online szolgáltatás olyan speciális biztonsági kérdéseket is feltesz, mint például: „Hogy hívták az első háziállatodat?” vagy „Milyen márkájú volt az első autód?” Ezekre a kérdésekre csak Te tudod a választ, senki más.

Van a Tórának PIN-kódja? Nézzük meg a kóserságra vonatkozó előírásokat. A kósersági törvények tartalmaznak olyan információt, amelyet csak a szerző ismerhet. Feltéve, hogy a szerző Isten volt.

A kósersági törvények összetettek. Mindenre vonatkoznak, amit megeszünk, beleértve a húst, a növényeket, a gyümölcsöket, a zöldségeket, a bogarakat és a feldolgozott élelmiszereket. Vegyük például a húst. Hogyan vonatkoznak a kóserság törvényei a húsról? A legtöbb hús nem kóser. Ez azért van, mert a legtöbb állat nem kóser. A (négy-lábú) kóser állatoknak két megkülönböztető jegye van: hasított patájuk van és kérődzők. Ritkán fordul elő, hogy egy állatnak mindkét tulajdonsága megvan.

Mik azok a hasított paták? Nézd meg az állat lábát. Mancsa van vagy patája? Ha mancsa van, akkor nem kóser. Ha patája van, akkor a pata egy nagy tömb (mint a lóé), vagy ketté van osztva (mint a tehéné)? Ha ketté van osztva, az az egyik megkülönböztető jegy. A másik az állat rágása. Egy kóser állatnak több gyomra van. Fűvet vagy gabonát eszik, megrágja, lenyeli, visszahozza a szájába, hogy újra megrágja, majd lenyeli egy másik gyomorba. Az az állat, amelyik ezt teszi, kérődző. (A folyamatot pedig kérődzésnek nevezzük.)

A (négy lábú) kóser állatoknak kettéosztott patájuk van, és kérődzők. Mindkét tulajdonsággal rendelkezniük kell. Csak az egyik nem elég. De ha az állat mindkettővel rendelkezik, akkor kóser. Több információra nincs szükség. A kettéosztott paták és a kérődzés az egyetlen dolog, amit keresni kell. Semmi mást.

A tehenek kóserek? Igen, hasított patájuk van és kérődzők. Az oroszlánok kóserek? Nem, mert nincs hasított patájuk, és nem kérődzők. Az elefántok, medvék, kígyók, majmok és egerek nem kóserek, a tehenek, szarvasok, kecskék és juhok kóserek. Mi a helyzet a tevékkel? Nem. Bár ők kérődzők, de nincs hasított patájuk. És a disznók? Azok sem. A disznóknak hasított patájuk van, de nem kérődzők.

Egyszerű. Nézz meg egy állatot! Nézd meg a lábát! Nézd meg a száját! Ha a patája hasított, és a szája belül pépes, *bon appétit*. A Tóra ezt a két jelet említi. És csak ennyit kellett mondania. Egy egyszerű szabályt tanított annak megállapítására, hogy egy állat kóser-e vagy sem. És ez az, ami miatt ezek a versek a Levitikus könyvében olyan szokatlanok:

„A kérődző vagy hasított patájú állatok közül ezeket nem szabad enned: a teve tisztátalan számodra, mert bár kérődzik, de nincs hasított patája. A *sáfán* tisztátalan számodra, mert bár kérődzik, de nincs hasított patája. Az *árnevesz* tisztátalan számodra, mert bár kérődzik, de nincs hasított patája. A disznó tisztátalan számodra, mert bár hasított patája van, de nem kérődzik. Ne egyétek meg ezeknek az állatoknak a húsát.”⁹⁵

Miért sorolja fel a Tóra ezt a négy állatot? Igaz, hogy ezek bizonyos értelemben kivételek a szabály alól – mindegyik állatnak megvan az egyik jegye, de a másik nem –, de a kivételek felsorolása szükségtelen. A szabály már egyértelmű: ha megvan mindkét jel, akkor kóser, ha csak az egyik jel van meg, vagy nincsenek jelek, akkor nem kóser. Egyszerű.

És ha figyelmesen megnézzük a héber szöveget, világossá válik, hogy ez a négy állat az *összes* kivétel.⁹⁶ Csak a teve, a *sáfán* és az *árnevesz* olyan állat, amely kérődzik, de nincs hasított patája. A disznó pedig az egyetlen, amelynek hasított patája van, de nem kérődzik.

Merész dolog ilyet állítani. Mi történik, ha felfedeznek egy másik állatot, amelynek csak egy jele van? Miért vállalnád a kockázatot? A kivételek felsorolása kockázatos és felesleges. A kóser törvények egyértelműek a plusz információ nélkül is. Gondolj bele! Az emberek állandóan új állatokat fedeznek fel. Az ókori világban is felfedeztek új állatokat. Az ókori egyiptomiaknak állatkertjeik voltak. Afrika minden tájáról származó állatokat tartottak. Még medvéik is voltak.⁹⁷ A zsidók 3300 évvel ezelőtt rabszolgák voltak Egyiptomban. Nem túlzás azt gondolni, hogy néhány zsidó rabszolga láthatta a gazdája állatkertjét. Vagy képzeljük el, hogy egy gazdag egyiptomi magával vitte zsidó rabszolgáját nyaralni. Ha a Níluson felfelé Szudánban vagy Etiópiában nyaralt, és a vadonban vándorolt, a gazda és a rabszolgája olyan új élőlényeket látott, amilyeneket korábban soha. Távoli földeken egzotikus állatok élnek.

Ha egy volt rabszolga segített volna megírni a Tórát, nem állította volna azt, hogy „csak négy állatnak van egy kóser jele, más kivételek pedig nincsenek”. Hiszen tudja, hogy felfedezhetnek majd más állatokat is. Miért kockáztatna? De vajon kockáztatás-e, ha tudod, hogy igazad van?

A Tóra 3300 évvel ezelőtt íródott. Ezernyi új állatot fedeztek fel azóta. De egyik új állat sem lett az ötödik kivétel. A disznók még mindig az egyetlen nem kérődző állatok, amelyeknek hasított patájuk van. A tevék, a *sáfánok* és az *árneveszek* még mindig az összes kérődző állat, amelynek nincs hasított patája. Nézd meg a következő idézetet a Talmudból:

„Mózes talán vadász volt vagy íjász? Ez a válasz azok számára, akik azt mondják, hogy a Tóra nem az Égből való.”⁹⁸

Mózes nem ismerte a világ minden állatfaját. De Isten igen. Mózes számára kockázatos lett volna, ha csak négy lehetséges kivételt sorol fel. Isten számára viszont nem volt kockázatos.

De valószínűleg van egy kérdésed. Mi az a *sáfán*, és mi az *árnevesz*? A teve és a disznó ismerős. A *sáfán* és az *árnevesz* nem. A *sáfán* és az *árnevesz* valószínűleg már kihalt fajok.⁹⁹ „Milyen kényelmes” – mondhatod. Ha valaki felfedez egy olyan állatot, amelyik

kérődzik, de nincs hasított patája, elég azt állítani, hogy az egy *sáfán* vagy *árnevesz*. A szerző ezzel beillesztett a szövegbe egy kiskaput. Mindenre gondolt.

De mi a helyzet a disznóval? A disznó az egyetlen állat a listán, amelynek hasított patái vannak, de nem kérődzik. A Tóra nem említ egy kihalt állatot sem, hogy fedezze azt az esetet, ha egy új, hasított patájú, nem kérődző állatot fedeznének fel. A tudósok pedig több ezer állatot osztályoztak a Tóra megírása óta. A disznó még mindig az egyetlen olyan állat, amelynek hasított patája van, de nem kérődzik. Hihetetlen.

Mózes nem volt zoológus. Nem ismerte a Tóra PIN-kódját. De a szerző igen. Mit gondolsz, ki volt ő?

Átadás

A Szináj-hegynél átélt egyedülálló zsidó élmény

Volt egyszer egy nagy király. Az alattvalói szerették őt. Dicsőséges, igazságos és jó király volt. De nem élhetett örökké. Aggódott az utódlása miatt. Azt akarta, hogy a következő generáció is erős legyen, és az öröksége tovább éljen. Három fia volt, mindegyik lehetséges uralkodó, de nem tudta, melyiket válassza.

A legidősebb fia megbízható, jó ember volt. Nagyszerű jellem. Az emberek tisztelték őt. Jó király lenne belőle. De nem ő volt az egyetlen lehetőség. A második fia volt a pénzügyminiszter. Egy pénzügyi zseni. Valahányszor megszólalt, a gazdaság felívelt. Remekül bánt a pénzzel. De unalmas volt. A tömegek nem tudtak azonosulni vele. A legkisebb fia nagy harcos volt. A nép szerette őt. Karizmatikus volt, jóképű, a felesége pedig egy híresség. Dinamikus szónok volt. De nem volt olyan okos, mint az idősebb testvérei. Nem biztos, hogy képes lenne megbirkózni a feladattal.

Melyik fiút válasszam? – töprengett a király. Különböző forgatókönyveket játszott végig a fejében. Megvitatta a lehetőségeket a tanácsadóival és a barátaival. Nem volt könnyű a döntés. Nem akart hibázni. Egy nap, miközben azon gondolkodott, melyik fiút válassza, meghalt.

Halála hirtelen és váratlanul következett be. A nemzetnek majd' megszakadt a szíve. Harmincnapos gyászt hirdettek. Az új király koronázását pedig a temetés utáni tűzték ki. De senki sem tudta, ki lesz az új király. Mindegyik fiú magának akarta a koronát, mindegyikük úgy vélte, hogy az apja őt választotta volna. De a király túl korán halt meg. Az emberek több pártra szakadtak. Az udvarban a miniszterek és a hivatalnokok a saját emberük mellett lobbiztak. Az utcán az emberek táblákat tartottak, és gyűléseket szerveztek. Az újságok vezércikkeket írtak. Az üzletek bezártak. A hadsereg behívta a

tartalékosokat. A helyzet feszült volt. Az egész nemzet izgatottan várakozott. Vajon polgárháború lesz? Valaminek történnie kellett.

Egy reggel az egyik fiú gyűlést hívott össze a palotában. Nagyon izgatott volt. Csak a testvéreivel akart beszélni. Kitessékelte a szolgákat, és bereteszte az ajtót. „Mi folyik itt?” – kérdezte a többi testvér. „Nem fogjátok elhinni – mondta –, múlt éjjel álomban eljött hozzám apa. Találjátok ki, mit mondott!” A testvérek nem tudták, mit válaszoljanak. „Apa azt mondta, hogy én vagyok az új király. Hát nem nagy-szerű? Éljen sokáig a király!”

Vajon igazat mondott? Lehetséges. Te hinnél neki? Gondolj bele a helyzetbe! Álmodott? Valószínűleg. Az apja beszélt a sírból? Ő azt mondja, hogy igen. De honnan tudod? Nem tudja bizonyítani. Hihetsz neki, ha megbízol benne. Vajon bíznának benne a testvérei? Kétlem. Ők is új királyok akarnak lenni. Ráadásul van egy jó érvük: „Ha apánknak tényleg hatalma van a síron túlról üzenni, miért nem beszélt mindhárunkhoz?” Gondolj bele, ha a király mindhárom testvérhez eljönne, ugyanazon az éjszakán, ugyanabban az álomban, és mindegyiknek ugyanazt mondaná – a legidősebb fiú legyen az új király –, akkor elhinnék. Nem lenne szükségük bizonyítékra. Ők maguk látták. Képzeld el, hogy másnap reggel mindhárman ott vannak. Összehasonlítják az élményeiket. Kísérteties? Igen. De megtörtént, és ők tudják.

Elhiszed, amit az emberek mondanak neked? Persze. Elhinnél egy történetet részeg emberek verekedéséről? Valószínűleg igen. Ha a történet csupán egy történet – és nem rólad szól –, akkor elfogadod úgy, ahogy van. Kérnél bizonyítékot? Valószínűleg nem. Nincs szükséged rá. De ha a történet rólad szól – vagyis ha azt állítanák, hogy Te verekedtél részegen –, akkor már bizonyítékot akarnál. A legtöbb esetben – legyen a történet akár hétköznapi, megdöbbentő, szokatlan vagy természetfeletti –, ha rólad szól vagy hatással van az életedre, bizonyítékot akarsz. Ha nem, akkor nem. Egyesek úgy vélik, hogy természetfeletti, metafizikai élmények folyamatosan történnek. Sokan nem így gondolják. És ez általában nem is számít. Nem érdekel, ha a szomszédod azt állítja, hogy látta Elvist vagy egy marslakót. Azt hisz, amit akar. De ha Elvis azt mondta a szomszédodnak, hogy építsen egy nagy szentélyt a hátsó kertjében, és emberek százai állnak a veran-

dádon nap mint nap, hogy megnézzék, akkor már bizonyítékot akarsz. Éspedig szilárd bizonyítékot. Ha pedig nem tud ilyennel szolgálni, akkor ráveszed, hogy bontsa le a szentélyt.

Menjünk egy lépéssel tovább. Tegyük fel, hogy Te vagy Isten. Hogyan győznél meg egy embercsoportot, hogy kövessék a törvényeidet? Kiválasztanál egy személyt, prófétává tennéd, és elmondanád neki az üzenetedet? Talán. De nem olyan gyenge ez, mint egy Elvis-látomás? Istenként bármit megtehetsz, miért korlátoznád az üzenetedet egyetlen tanúra? Mondd el az egész csoportnak. Adj nekik egy olyan élményt, amelyet soha nem fognak elfelejteni. Pecsételd be a kollektív tudattalanjukba. Tedd a történelmük részévé. Ünnepeled meg velük az évfordulót tortával és grillezéssel.

A történelem így működik. Megtapasztalunk valamit, egy háborút, természeti katasztrófát, vagy részt veszünk egy nagy felvonuláson, majd elmondjuk a gyerekeinknek, és ők hisznek nekünk. A hitelesség az esemény nagyságával együtt nő. Egy nagyobb esemény fontosabb és könnyebben hihető, mint egy kisebb. A második világháború fontosabb volt, mint egy dél-amerikai puccs. Túl nagy volt. Túl sok embert érintett. Túl sok gazdasági, politikai, vallási, filozófiai és erkölcsi kérdést érintett. Tudod, hogy megtörtént. És a dél-amerikai puccs? Az is megtörtént? Lehetséges. De utána kell nézni. Nem volt elég nagy ahhoz, hogy hatással legyen rád. A szüleid nem beszéltek róla.

Gondolj a történelemre! Elfogadod az előző nemzedékek állításait. Tényként fogadod el a birodalmakról, nagy vezetőkről, háborúkról és természeti katasztrófákról szóló történeteket. Nem kérdőjelezed meg a nemzetek vagy nagy embercsoportok állításait. Túl sok ember vett részt benne. Túl sok különböző véleményű, háttérű, érdeklődésű, hitű, nézőpontú és elfogultságú ember állítja ugyanazt a dolgot. Túl sok későbbi történelem épül rá. Nincs szükséged erős bizonyítékokra, mint például dokumentumok, romok, leletek vagy képek. Elég az állítás ereje.

Elfogadsz mindent, amit hallasz? Nem. A kis csoportok vagy egyéni tanúk által tett állításokat nehezebb bizonyítani. Nézd meg a következő példát.

Kétezer évvel ezelőtt a rómaiak meghódították Egyiptomot. Ez tény. Az is tény, hogy Julius Caesar járt Egyiptomban. Azt is tudjuk,

hogy Rómában ekkor épp polgárháború dúlt. Ezek történelmi tények. Emberek ezrei vettek részt benne, katonák, kereskedők, parasztok, menekültek és az akkori világ vezetői. Caesar látogatása olyan események láncolatát indította el, amelyek elpusztították a Római Köztársaságot. A megszállás évszázadai közvetlen hatással voltak Rómára. Ilyet nem lehet kitalálni.¹⁰⁰ Eddig minden rendben.

Rómát a köztársaság végnapjaiban polgárháború, zavargások és politikai instabilitás sújtotta. Julius Caesar egyre erősödött, és Nagy Pompeiusszal harcolt a végső hatalomért. Pompeius átkelt a Földközi-tengeren az egyiptomi Alexandriába, ahol XIII. Ptolemaiosz a nővérével, Kleopátrával vetélkedett Egyiptom irányításáért. Ptolemaiosz becsapta Pompeiust, és miután partra szállt, meggyilkolta. Caesar néhány hónappal később érkezett Alexandriába. Ptolemaiosz azt akarta, hogy Caesar segítsen neki, ezért Pompeius fejét küldte neki ajándékba. Úgy gondolta, hogy Caesar örülni fog, de tévedett. Kleopátra sem akarta elveszíteni Egyiptomot, ezért ő is tervet szőtt. Egy egyiptomi szolgálóval egy szőnyeget vitetett be Caesar főhadiszállására. Caesar kíváncsian kérdezte: „Miért hozol nekem egy szőnyeget?” Majd kigöngyölte, Kleopátra pedig kiugrott belőle. Caesar el volt ragadtatva. Kleopátra hamarosan terhes lett Caesar gyermekével. A többi pedig már történelem.¹⁰¹

Valóban megtörtént mindez? Nagyrészt igen. A polgárháború, Pompeius meggyilkolása és Caesar egyiptomi látogatása jól dokumentált események, amelyeknek rengeteg ember volt a szemtanúja. Ráadásul ezeknek az eseményeknek a következményei messzemenőek és hosszú távúak voltak. Köztudott az is, hogy Kleopátra terhes volt, és azt állította, hogy Caesar az apa, és fiuk végül fáraó lett. De vajon Kleopátrát valóban egy szőnyegben csempészték be a palotába? Caesar szerint igen. Hiszel neki? Ő volt az egyetlen szemtanú. Ha elhiszed, akkor megtörtént, ha nem, akkor nem. Az ő szava az egyetlen bizonyíték. Ez egy szórakoztató történet. Nincs okunk kételkedni benne. És ha elhiszed, a következményei minimálisak. Nem számít, hogy akkor találkoztak-e, amikor Kleopátra egy szőnyegből gurult ki, egy bálon vagy egy unalmas diplomáciai találkozón, nagykövetekkel és attasékkal körülvéve. Az a fontos, hogy találkoztak, nem az, hogy *hogyan*. Hihetsz Caesarnak, de nem muszáj. És az sem számít, ha

hiszel. Az egy tanúval alátámasztott állítás gyenge történelmi állítás. Elfogadod, ha nem számít. De ha számít, akkor több bizonyítékra van szükséged.

Mit szólnál egy kisebb csoporthoz? Egy kis csoportnak könnyebb hinni, mint egyetlen tanúnak. Több ember állítja ugyanazt a dolgot. Több ember igazolja ugyanazokat a tényeket. Több ember mond egymást átfedő történeteket. Nehezebb kitalálni egy történetet, ha egy csoport embernek kell megegyeznie a részletekben. Egy kis csoport hitelesebb. De egy kiscsoportos állítás sem holtbiztos. Egy karizmatikus vezető képes manipulálni egy kis csoportot. A társadalmi nyomást és a csoportdinamikát felhasználhatja arra, hogy befolyásolja, ösztönkélje, kényszerítse a tagokat, vagy átvegye a csoport irányítását.

1978-ban a guyanai Jonestownban 908 ember lett öngyilkos. Ők a Peoples Temple nevű vallási szekta tagjai voltak. Vezetőjük, Jim Jones paranoiás volt. Miután a szektából kilépők kérésére elkezdtek hivatalosan vizsgálni a közösséget, ezt mondta a híveinek: „Erre figyelmeztettek titeket. Eljönnek értünk. Tönkre akarják tenni az utópiánkat, el akarják lopni a gyerekeinket, és el akarják pusztítani az életmódunkat. Az egyetlen esélyünk a megmenekülésre a forradalmi öngyilkosság.” Jones összeesküvésekről, fasisztákról, öngyilkosságról és a méltóságteljes halálról prédikált. A közösség hitt neki, és követte a parancsait. Több mint 900 ember lett öngyilkos. Ez volt a legnagyobb tömeggyilkosság az amerikaiak körében 2001 szeptember 11-ig.¹⁰²

A Peoples Temple története jól szemlélteti egy kis csoport gyengeségét. Egy karizmatikus vezető bármiről meg tudja győzni a híveit. Egy kis csoport állítása erősebb egy szemtanúnál, de vannak olyan gyengeségei, amelyek rontják az állítás hihetőségét.

Milyen egy erős történelmi állítás? Egy nagy csoport vagy egy egész nép által átélt esemény. Ezeket az állításokat tényként fogadjuk el. Nem tekintjük mítosznak, mesének vagy mindent átszövő összeesküvésnek a francia forradalmat, a protestáns reformációt, a spanyol inkvizíciót, Nagy Sándort, Rettegett Ivánt, a Római Birodalom bukását vagy Attilát és a hunokat. Az események megtörténtek. Az emberek léteztek.

Honnan tudjuk? Túl nagyok voltak. Túl sok tanújuk volt. Túl sok ember vett részt benne. Túl sok különböző érdekű, véleményű, értékrendű, hitű és nézőpontú ember volt érintett. Túl sok különböző ember mondta el ugyanazt a történetet. Túl sok későbbi történelmi esemény függ tőlük. Minden részlet pontos vagy helyes? Természetesen nem. De az események megtörténtek. Tudod, hogy megtörténtek. És ehhez nem kell romokat, sírhelyeket vagy múzeumokat látogatnod. Egy nép állítása önmagáért beszél.

Nézd meg a vietnámi háborút. Megtörtént? Persze, hogy megtörtént. Megváltoztatta Amerikát. És nem számít, hogy messze történt, vagy hogy a legtöbb amerikai soha nem járt ott. A legtöbb amerikai ismert valakit, aki ott volt. Sokan ismertek valakit, aki meghalt. Sokan aggódtak a sorozás, a politika és a háború erkölcsi kérdései miatt. A háború hatással volt a gazdaságra, a választásokra, a könyvekre, a zenére, a filmekre, a televízióra, a hírközlés módjára, valamint a későbbi kultúrára és történelemre. Megváltoztatta az emberek gondolkodását. Megváltoztatta az emberek viszonyát a kormányhoz. Megváltoztatta az iskolákat. Ez volt az első televíziós háború. És egy generáció meghatározó élménye.

Szerinted a vietnámi háború hazugság volt? Egy baloldali összeesküvés polgári zavargások szítására és a média hatalmának növelésére? Nem valószínű. Szükséged van dokumentumokra, fényképekre vagy egy vietnámi útra, amely bizonyítja, hogy megtörtént? Nem. Vietnám olyan esemény volt, amelyet Amerika átélt. Tudod, hogy megtörtént.

Menjünk vissza 2000 évet. A pun háborúk – a három nagy háború Karthágó és Róma között – megtörténtek? Nincs sok archeológiai bizonyíték. Eredeti dokumentumok nem léteznek. A legtöbb beszámolót a háborúkról utólag írták. Honnan tudjuk, hogy megtörténtek? Róma három háborút vívott Karthágóval i. e. 264 és 146 között. Az első háború kezdetén Karthágó uralta a Földközi-tenger térségét. Róma egy feltörekvő város volt Közép-Itáliában. Harcoltak a területért, a kereskedelemért és a Földközi-tenger uralmáért. A háborúk a római haditengerészet felemelkedéséhez, Észak-Itália megszállásához, katonai innovációkhoz, Karthágó elpusztításához és a rómaiak végső győzelméhez vezettek. A győzelem Rómát a Földközi-tenger

térségének meghatározó hatalmává tette, és megalapozta az ókori világ nagy részének későbbi meghódítását.¹⁰³

A pun háborúk mítosz vagy tény? Tény. Tudod, hogy megtörténtek. A pun háborúk Róma fejlődése szempontjából kulcsfontosságú események voltak. Minden római polgárt érintettek. Megváltoztatták a római gazdaságot. Megváltoztatták a római hadsereget. Megváltoztatták a római politikát. És ez adott lendületet a római történelem ezt követő 500 évének. Nincs szükségünk dokumentumokra, régészetre vagy írásos beszámolókra ahhoz, hogy tudjuk, a pun háborúk valóban megtörténtek. Azért tudjuk, hogy megtörténtek, mert Róma azt mondta, hogy megtörténtek. És ez elég. Ha egy nemzet egy eseményt a saját történelmének állít, akkor ez az állítás elég. Ténnyé válik. Manipulálhatsz egy kis csoportot. Egyetlen tanú is hazudhat. De egy nemzet nem hazudhat. Egy nemzet túl nagy. Minden állítás igaz a pun háborúkról? Az idősebb Cato minden beszédét azzal fejezte be, hogy „Karthágót el kell pusztítani”? Talán. De ez nem számít. Lehet, hogy nem minden részlet igaz, de a pun háborúk történelem. Ez vitathatatlan.

Gondoljunk csak a közelmúlt eseményeire. Mondd egy amerikai-nak, hogy 2001. szeptember 11. nem történt meg! Ez képtelenség. Több millió szemtanú volt. A bizonyítékok elsöprők voltak. És minden amerikai tudja, hogy ez az ő történelme. New York-iak milliói látták az ikertornyok összeomlását. Ha nem voltál New Yorkban, akkor is tudod, hol voltál, amikor meghallottad a híreket. Az ország megállt. A tőzsde összeomlott. Az üzletek bezártak. Manhattan le volt zárva a be- és kimenő forgalom elől. Bush elnök leállította a járatokat, lezárta a repülőtereket, még aznap este beszédet intézett a nemzethez, majd nem sokkal később összehívta a Kongresszust. Új kormányzati ügynökséget hoztak létre, a Belbiztonsági Minisztériumot. Szeptember 11. indokolta az afganisztáni és az iraki háborút. A támadás után hetekig ez volt az egyetlen hír. Ez uralta a 2004-es elnökválasztást.

És mindenkit érintett. A mindennapi élet megváltozott. Fegyveres katonák voltak a bevásárlóközpontokban, a vasútállomásokon, a repülőtereken és más nyilvános helyeken. Útlevekre volt szükség ahhoz, hogy valaki vonattal New Yorkból Bostonba utazzon. A magas épületekbe való belépéshez fényképes igazolványt kértek. A repülőtéri biztonsági ellenőrzés zűrzavarrá vált. És e változások közül van, ami

máig érvényben maradt. Szeptember 11. olyan esemény volt, mint a Kennedy-gyilkosság vagy a Pearl Harbor elleni japán támadás. A nemzet történelmét átalakító pillanat. Emberek milliói éltek át, emlékeznek rá, és megváltoztatta őket.

Átverés volt? Hogyan lehet ennyi embert becsapni? Hogyan lehet megváltoztatni a New York-i égboltot? Hogyan magyarázod a több millió szemtanút? Hogyan magyarázod meg a későbbi eseményeket, amelyek erre épültek? Nem lehet. Szeptember 11. már történelem. A jövő generációi tudni fognak róla, és tényként fogják elfogadni.

Honnan fogják tudni? A tárgyi bizonyítékok eltűntek. A repülőgépek a becsapódáskor megsemmisültek. Az épületek maradványait a támadást követő egy éven belül elszállították. Új épületek állnak majd a régiek helyén. A szemtanúk pedig nem fognak örökké élni. A támadástól számított száz éven belül a tanúk, a túlélők és családtagjaik többsége halott lesz. Honnan fogják tudni a jövő generációi, hogy mindez valóban megtörtént? Nem filmekből, híradófelvételekből, régi újságokból, a Wikipédiából vagy a középiskolai történelemóráról. A jövő generációi azért fogják tudni, mert a nemzetek nem hazudnak. Nem tudnak.

A szeptember 11. utáni években emberek milliói fogják elmondani a gyermekeiknek, hogy mit láttak, mit éreztek, hol voltak, hogyan érintette őket, és milyen kellemetlenségeket okozott nekik. Ha aznap New Yorkban voltak (vagy ismertek valakit, aki ott volt), akkor erről is beszélni fognak. Beszélni fognak az esemény évfordulóján, családi összejöveteleken, jelentős alkalmakkor vagy bármikor. Az emberek állandóan beszélgetnek, gondolkodnak és emlékeznek. Mindenki ezt teszi. Te is ezt teszed. Beszéltek a történelemről, arról, hogy hol voltatok, hogyan éreztétek magatokat, és milyen hatással volt rátok.

Így tudok én is a Kennedy-gyilkosságról. Anyám idősebb nővére azon a hétvégén ment férjhez. A nagyszüleim úgy döntöttek, hogy nem halasztják el az esküvőt, de mindenki csak a merényletről beszélt. Apám akkoriban még főiskolás volt. A washingtoni temetésre ment. Leült egy lámpaoszlopra, és fényképezett. A szüleimtől hallottam ezeket a történeteket. Elmeséltem őket a gyerekeimnek. A részletek az én családomra jellemzők, de a merénylet nem. A családom emlékei a történelem kontextusában léteznek. A történeteket megerősítették más

történetek, amelyeket korabeli emberektől, barátoktól, tanároktól és másoktól hallottam. A fényképek, filmek és az általam olvasott dolgok további részleteket és színt adtak hozzá. De semmi olyat nem mondtak nekem, amit ne tudtam volna már.

A történelem a nemzetek emlékezete, megosztja, megerősíti és megőrzi a kollektív tapasztalataikat. Az események összefüggnek egymással, más események láncolatának részei, és mindannak az alapját képezik, ami utánuk következik. Ilyet nem lehet kitalálni.

Minden részlet pontos? Nem. De valami történt. Vannak véleménykülönbségek, különböző nézőpontok egy eseménnyel kapcsolatban, egyes embereknek többet jelentő részletek, és olyan szempontok, amelyeket politikai, társadalmi vagy egyéb okokból hangsúlyoznak vagy felhasználnak. Vannak olyan történetek is, amelyek hamisak. De ez nem változtat azon a tényen, hogy valami megtörtént. Tudod, hogy Kennedyt meggyilkolták. Tudod, hogy szeptember 11-én két repülőgép repült bele az ikertornyokba.

Gondolkodj el még egy dologon! Honnan fogják tudni az unokáid, hogy a holokauszt megtörtént? Ötven év múlva a legtöbb szemtanú – túlélők, menekültek, felszabadító katonák és újságírók – már halottak lesznek. Miért fognak hinni neked az unokáid? Van rá kézzelfogható bizonyítékok?

Mutathatsz nekik fényképeket. De honnan tudod, hogy a fényképeket nem hamisították? A számítástechnika elég jó ahhoz, hogy megváltoztassa, feljavítsa, sőt meg is alkossa a képeket. Ezt már most megteheti. Képzeld el, mennyivel jobb lesz a technológia ötven év múlva. Mi a helyzet a videókkal és a túlélőkkel készített interjúkkal? Az interjúkat is könnyű meghamisítani. Honnan tudod, hogy a „túlélők” nem színészek voltak? Nem nehéz vagy drága embereket felbérelni, hogy eljátsszák a túlélő szerepét.

Tudnád bizonyítani filmekkel, híradókkal, jelentésekkel és archív anyagokkal, amelyeket a táborokat felszabadító katonák készítettek? Ugyanez a probléma. Ezek is lehetnek manipuláltak, speciális effektek vagy hamisítványok. Nem nehéz ezt megtenni. Elvihetnéd az unokáidat Lengyelországba, hogy bejárják a táborokat. Sajnos még a táborok sem bizonyítanak semmit. Sok emlékművet építettek a táborok helyén, de nem sok bizonyíték van a tömeggyilkosságokra. Néhány

évvel ezelőtt nyáron bejártam a táborokat. Meglepett a náci gatzettek bizonyítékainak hiánya. Treblinka egy emlékhely volt az erdőben – fák és emlékművek –, de épületek, sírok, barakkok vagy a tömeggyilkosság bizonyítékai nem voltak. Majdanekben az idegenvezetőnk bocsánatot kért, mert a gázkamrák helyreállítása nem megfelelően történt. Az ajtókat rossz falba tették, és maga a kamra az épület rossz részén volt. Nem volt pontos ábrázolása annak, ami eredetileg ott volt. Auschwitz eredetileg katonai laktanya volt. A Habsburgok építtették az 1800-as években, az Osztrák–Magyar Monarchia idején. És úgy is néz ki, mint egy katonai laktanya. Egy leendő archeológus, aki ásatást végezne Lengyelországban, nem tekintené Auschwitzot másnak, mint katonai bázisnak. Kétlem, hogy a talált leletek alapján haláltábornak gondolná. A megölt emberek számát is nehéz elhinni. Te elhinnél egy 6 000 000 ember tömeges meggyilkolásáról szóló történetet? Ezt a számot nem lehet befogadni.

A holokauszttagadók pont ilyeneket mondanak. Azt állítják, hogy a fényképek, interjúk, híradások és táborok hamisítványok vagy túlzások. Bár elismerik, hogy valami megtörtént, de kiforgatják a bizonyítékokat, hogy más történetet meséljenek el. Például egyetértenek abban, hogy a nácik szörnyű emberek voltak. Egyetértenek abban, hogy sok embert megöltek. De azt mondják, hogy azok politikai foglyok voltak, és a megölt emberek valódi száma 100 000 körüli volt. Zsidókat is megöltek? Igen. De sok más embert is. A nácik a kommunistákat vették célba. Mindenki tudja, hogy sok zsidó kommunista volt. A holokauszt mint a zsidók tömeges kiirtásáról szóló népszerű történet a cionisták összeesküvése volt, hogy kiváltképp a világ szimpátiáját, és igazolja Izrael állam létrehozását.

Ez feldühít Téged? Miért? Honnan tudod, hogy a holokauszt valóban megtörtént? Honnan tudod, hogy a holokauszttagadók hazudnak? Onnan tudod, hogy ez a Te történelmed. Tudod, hogy megtörtént, ahogyan tudod, hogy megtörtént Vietnám, szeptember 11. és a Kennedy-gyilkosság is. És az unokáid is tudni fogják.

A holokauszt egy sorsfordító zsidó nemzeti élmény volt. Minden zsidót érintett. Túlélők, szemtanúk, rokonok, családok, újságírók és hazatérő katonák százai beszéltek arról, amit láttak és tapasztaltak. Beszéltek arról, hogy mit éreztek. Megosztották a történeteket a gyer-

mekeikkel és unokáikkal. Nyilvánosan beszéltek, könyveket, emlékiratokat írtak, és publikálták naplóikat. A holokauszt sok zsidót meggyőzött az izraeli függetlenség szükségességéről. Ez motiválta a britek elleni erőszakot Palesztinában. Ez volt az oka annak, hogy Izraelben hatalmas vita alakult ki a Nyugat-Németországtól származó pénz elfogadásáról. Ez vezetett múzeumok, jótékonyági szervezetek, kórházak létrehozásához és a haszid dinasztiák újjáépítéséhez. És számos családban ez erősítette a vegyes házasság miatt érzett büntudat kialakulását. Ezzel együtt a világ is megváltozott. A holokauszt volt az egyik oka az ENSZ, a Nemzetközi Bíróság és a háborús bűnökkel kapcsolatos perek létrejöttének.

Mindenkinek a családjában vannak történetek túlélőkről vagy túlélőkkel való találkozásokról. Édesanyám mesélt nekem azokról a túlélőkről, akiket kislánykorában Brooklynban látott. Kemény emberek voltak, számok voltak a karjukra tetoválva. Erős benyomást tettek rá. Minden családban vannak ilyen történetek.

Egy nemzet történelmét nem lehet kitalálni. Túl sokan mesélik ugyanazt a történetet – különböző nevek, helyek és körülmények –, de az alaptörténet ugyanaz. Túl sok részlet kapcsolódik egymáshoz, amelyeket egymástól független környezetben erősítenek meg különböző emberek többszöri elbeszélései.

A holokauszt a Te történelmed. Tudod, hogy megtörtént. Lehetetlen meghamisítani. A bizonyítékok túlságosan elsöprők, túlságosan összefonódnak, és túlságosan megalapozottak ahhoz, hogy átverés legyen. Minden történet megtörtént? Minden részlet pontos? Valószínűleg nem. De történt valami? Bizonyosan.

Mi a helyzet az ősi zsidó történelemmel? A zsidó nép 3300 évvel ezelőtt Egyiptomban élt. Rabszolgák voltak. Szabadságot akartak. El akarták hagyni Egyiptomot. Mózes – egy szökevény, akit több száz mérföldre száműztek Egyiptomból – visszatért, hogy megmentse őket. Sikerrel járt. A zsidók elhagyták Egyiptomot. Túléltek az elnyomást, a népiirtást, és látványos csodákat éltek át menekülésük során. Az első hely, ahol megálltak, a Szináj-hegy lábánál volt.¹⁰⁴

A zsidók a Szináj-hegynél táborozva népszámlálást tartottak. 603 550 húsz évnél idősebb férfit számoltak. Tegyük fel, hogy e férfiak többsége házas volt: ez 1,2 millió felnőttet jelent. Tegyük fel, hogy

e párok többségének volt gyermeke. Jó becsléssel két-három-millió zsidó táborozott a Szináj-hegy lábánál. Ez nem kis csoport. Ez egy nép. Mózes felment a hegyre. Amikor felért a csúcra, Isten szólt hozzá, és azt mondta: „A nép előtt fogok beszélni hozzád. Hallani fogják a hangomat, és örökké hinni fognak benned.” De a zsidók még többet akartak. Azt mondták Mózesnek: „Nem azért jöttünk a sivatagba, hogy meghallgassuk, ahogy Isten beszél veled. Azt akarjuk, hogy Isten hozzánk beszéljen.”¹⁰⁵ Isten beleegyezett. Azt mondta Mózesnek: „Mondd meg a népnek, hogy készüljenek fel. Építsenek kerítést a hegy köré. Ne legyen közöttük testi kapcsolat három napig, fürödjének meg, és vegyenek tiszta ruhát.”

Mózes visszatért a néphez. Felkészültek. Három nappal később a hegy úgy nézett ki, mint egy vulkán. Az emberek tüzet, füstöt, mennydörgést és villámlást láttak. Hallották, hogy egy kos szarva egyre hangosabban és hangosabban szól. Hangokat *láttak* és színeket *hallottak*. És akkor Isten megszólalt. Nem négy szemközt beszélt a prófétájához, Mózeshez. Nem egy embernek jelent meg álmában. A néphez szólt, élőben és személyesen. Két-hárommillió zsidó hallotta Istent a Szináj-hegyen beszélni. Hallották a tízparancsolat szövegét: tudd, hogy Isten létezik, ne borulj le bálványok előtt, ne esküdj hamisan, tartsd meg a szombatot, tiszteld szüleidet, ne ölj, ne kövess el házasságtörést, ne lopj, ne tégy hamis tanúságot, és ne kívánd azt, ami másé.

Ez megtörtént? A zsidók azt állítják, hogy megtörtént. A Szináj-hegyen történt egész néphez szóló kinyilatkoztatás átalakító nemzeti élmény volt. Isten szólt a néphez. A Tóra volt Isten szava: étkezési törvények, szexuális korlátozások, a nem zsidókkal kötött házasság tilalma, nemzeti adók, etikai normák, az ünnepek szigorú megtartása, különböző öltözködési előírások, pénzügyi kötelezettségek, valamint számtalan rituálé és szokás.

A későbbi, 3300 évet felölelő zsidó történelem ezzel az egész néphez szóló kinyilatkoztatással kezdődik. Minden esemény egy-egy láncszem, amely az előtte lévőhöz kapcsolódik: a kánaáni Izrael meghódítása, 800 évnyi megtelepedés és háborúk, száműzetés Babilóniába, majdnem kihalás Perzsiában, a Szentföld visszafoglalása, egy hatalmas (és drága) vallási komplexum felépítése Jeruzsálemben,

lázadás és háború a Római Birodalom ellen, 2000 év száműzetés és szétszórás, áldozattá válás, üldöztetés, elnyomás, pogromok, célzott támadások, felháborító rágalmak és a zsidó hazába való visszatérés. A Szináj-hegy volt az az esemény, amely mindezt a folyamatot elindította, és a zsidó nemzetet egy különálló és egyedi néppé formálta.

Ha ez egy átverés, akkor mikor találták ki? A Szináj-hegyen történt egész néphez szóló kinyilatkoztatás történelmi állítás. Nem különbözik a történelem bármely más állításától. Egy nép megtapasztalt valamit – mint a rómaiak Karthágónál és a New York-iak szeptember 11-én –, és ez a valami megváltoztatta az életmódjukat és azt, ahogyan önmagukról gondolkodnak.

Zavar, hogy az állítás természetfeletti? Az esemény természetfeletti mivoltának nem kellene befolyásolnia. Ha egy nemzet egy eseményt állít – nem számít, hogy háborúról, hódításról, egy nagyszerű vezetőről vagy isteni kinyilatkoztatásról van szó –, az megtörtént. Egy nemzet túl nagy ahhoz, hogy hazudjon. Egy két-három millió emberből álló csoport sok teret enged a széthúzásnak, a politikai különbségeknek, a becsvágynak, a szakadár csoportoknak, a véleménykülönbségeknek és az egyéni céloknak. Így ha egyetértenek valami- ben, az biztosan megtörtént. Lehet, hogy vitatkoznak a részletekről. A különböző emberek másképp írhatják le a dolgokat. De az esemény tény.

Menjünk egy lépéssel tovább. A Tórában a következőt olvassuk:

„Tudakozódj a régmúlt időkről, attól a naptól fogva, hogy Isten megteremtette az embert a földön, az ég egyik végétől a másikig. Történt-e valaha ilyen nagy dolog, vagy hallottak-e valami ehhez hasonló? Hallotta-e valaha egy nép Isten hangját, amint a tűz közepéből szólt, ahogyan ti hallottátok és túléltetek?”¹⁰⁶

Gondolkodj el ezen a kijelentésen! Azt állítja, hogy a Szináj-hegyen történt nemzeti kinyilatkoztatás egyszeri esemény volt a világtörténelemben. És azt is kijelenti, hogy senki más nem fog hasonlókat állítani.

Miért nem? Ha a zsidó nép csak kitalálta ezt az össznemzeti élményt, akkor más csoportok is kitalálhatnak ilyen állítást. De a Tórának igaza lett. Egyetlen más vallás, csoport vagy szekta sem állítja,

hogy Isten az egész közösségükhöz szólt. Egyik sem. A legtöbben egy prófétában hisznek. Néhányuknak van pár tanítványa. De ennyi. Senki más nem állítja, hogy Isten egy egész néphez szólt. Miért nem? A válasz egyszerű. A népek nem hazudnak. Nem tudnak. Nem lehet azt állítani, hogy egy egész nép átélte az isteni kinyilatkoztatást, hacsak nem történt meg valóban.

Vegyük példának az iszlámot. Mohamed tudta, hogy egy nemzeti kinyilatkoztatás erősebb állítás, mint egyetlen tanú beszámolója. És ő a semmi közepén élt. (Az Arab-félsziget több száz mérföldre volt a civilizációtól. A nagy világhatalmak – a Kelet-Római és a Perzsa Birodalom – messze voltak, és azzal voltak elfoglalva, hogy egymással harcoljanak.) Követői írástudatlan nomádok voltak. Ha valakinek lehetősége lett volna nemzeti kinyilatkoztatást hamisítani, az Mohamed volt.¹⁰⁷ Miért nem tette? Miért nem mondta: „emlékezzünk, amikor őseink együtt álltak Mekkában, és hallották Isten hangját”? Miért nem tett ilyet? Azért, mert nem állíthatod, hogy nemzeti kinyilatkoztatás történt, ha az valójában nem történt meg. Ezt egy írástudatlan nomád is tudja. Vagy miért nem mondta Mohamed a követőinek: „emlékezz arra, amikor Isten szólt hozzánk”? Mohamed egyetlen tanú volt. A követői hittek neki. Meggyőzte őket arról, hogy Isten beszélt hozzá. De meggyőzni őket arról, hogy Isten beszélt *hozzá*, más, mint meggyőzni őket arról, hogy Isten beszélt *hozzájuk*. Ez képtelenség.

Gondolkodj el még valamin! A Tóra két ünnepet ír elő – *peszách* és *sávuot* – a kivonulás és a nemzeti kinyilatkoztatás emlékére. Minden évben minden zsidó család összejön egy különleges étkezésre, a *széderre*. Ennek során minden évben a család kijelenti (hangosan, hogy mindenki hallja): „Arra emlékezünk, hogy Isten kivezetett minket Egyiptomból.” Ötven nappal később pedig megünneplik *sávuotot*. Túrótortát esznek. Az éjszakát ébren töltik és Tórát tanulnak. Reggel a zsinagógában a közösség egyik vezetője hangosan felolvassa a nemzeti kinyilatkoztatás történetét. Mindenki feláll, amikor a tízparancsolathoz ér. Ha ez az állítás hamis, akkor mikor vezették be ezeket az ünnepeket? Képzelnék el az első *sávuotot*. Valaki felolvassa a nemzeti kinyilatkoztatás történetét. Valaki más ezt mondja: „Ezt még sosem hallottam”. Majd zűrzavar, pánik és káosz tör ki.

A nemzeti kinyilatkoztatásban hinni nagyon lényeges. Komoly következményei vannak. Azért tartjuk meg a Tóra törvényeit, mert őseink nemzeti kinyilatkoztatásnak voltak tanúi. Ezért vagyunk mások. Te más lennél valami olyan dolog miatt, ami soha nem történt meg?

Egy nemzeti élményt nem lehet meghamisítani. Elhiszed, hogy szeptember 11., a holokauszt, a pun háborúk és Vietnám történelmi tények. Emberek milliói voltak ezeknek az eseményeknek a tanúi. Ha Te lennél Isten, és azt akarnád, hogy egy nép kövesse a törvényeidet, akkor Te is egy egész nemzethez szólnál. Nem választanál csupán egy prófétát, és nem mondanád el neki négy szemközt. Az olyan gyenge lenne, mint egy Elvis-látomás.

A zsidó nép az egyetlen, amely azt állítja, hogy nemzeti kinyilatkoztatásban volt része. E nemzeti kinyilatkoztatás történelmi tény. Mivel a nemzetek nem tudnak hazudni. Ha tudnának, más népek is azt állítanák, hogy nemzeti kinyilatkoztatást éltek át.

A Tóra továbbadásának pontossága

Tegyük fel, hogy hatottak rád az előző fejezetben leírt érvek, és elfogadtad, hogy Isten beszélt a zsidó néphez a Szináj-hegyen. Remek. De honnan tudod, hogy a Tóra nem változott? Honnan tudod, hogy a mai Tóra ugyanaz, mint amit Mózes adott át a zsidó népnek?

A Tórát nagyon régen írták. Azóta sok minden történt. A zsidókat száműzték, üldözték, vándoroltak. Zsidó közösségek a világ minden táján élnek, Lengyelországtól Jemenig, Chilétől Indián át az Egyesült Államokig. És a *Szánhedrin* 2000 évvel ezelőtti feloszlata óta nincs központi vallási hatóságuk. Vajon képesek voltak-e fenntartani a Tóra pontosságát?

A Tóra egy nagy könyv. 304 805 betűből és körülbelül 79 000 szóból áll. Kézzel írják. Nagyméretű állati bőrdarabokra. Ezeket a részeket összevarrják, és tekercssé állítják össze. Mikor írták az első teljes tóratekercset? A zsidó nép i. e. 1313-ban gyűlt össze a Szináj-hegy lábánál. Mózes negyven évvel később, i. e. 1273. február 23-án halt meg.¹⁰⁸ Halála előtt átadta a népnek a Tóra egy befejezett példányát. Ezt a példányt a frigylárában őrizték.¹⁰⁹ Mózes Tórája volt a mesterpéldány. Ha valakiben kétely merült fel egy tekercs pontosságáról, akkor összevetette azt a mesterpéldánnyal.

Minden zsidó királynak megparancsolták, hogy ő is írjon egy tóratekercset. Ez egy kis tekercs volt. Ezt vitte magával a csatába. A közelében volt, amikor ítélkezett, és tanult belőle. Arról a mesterpéldányról másolták, amelyet Mózes írt.¹¹⁰ Miután a király meghalt, az ő tekercsét is mesterpéldánnyként használták.

Mi történt ezekkel a tekercsekkel? A Mózes által írt tekercset a jeruzsálemi Szentélyben őrizték. Salamon király építette ezt a Templomot. A babilóniaiak i. e. 422-ben kifosztották Jeruzsálemet, és lerombolták a Szentélyt. Mózes mesterpéldányát ekkor vagy elrejtették, vagy megsemmisítették. Idővel a királyok másolatai is eltűntek. De addigra már több ezer tóratekercset írtak. Sok tekercs a babilóniai (a mai Irak területén lévő) zsidó közösségeknél volt. E tekercsek

némelyikét már évekkel Jeruzsálem elfoglalása és lerombolása előtt Babilóniába vitték.

Mózes mesterspéldánya 3300 évvel ezelőtt íródott, és körülbelül ezer évvel ezután tűnt el. Ez nagyon régen volt. Vagy mégsem? Minden tóratekercset egy mesterspéldányról másoltak le. Minden egyes mesterspéldányt egy másik mesterspéldányról másoltak. Hány mesterspéldányra van szükség ahhoz, hogy visszajussunk ahhoz, amelyet Mózes írt?

Egy tóratekercs hosszú ideig fennmaradhat. Utánanéztem az interneten, és találtam egy 730 éves spanyolországi Tórát. Egy manhattani zsinagóga azt állítja, hogy az ő Tórájuk is körülbelül 700 éves. Sok közösség állítja, hogy 400 vagy 500 éves tekercsekkel rendelkezik. A zsinagógában, ahol felnőttem, volt egy holokausztból megmentett Tóra. A szélei meg voltak égve. Legalább 100 éves volt. A régi tóratekercsek nem szokatlanok.

Egy tóratekercs átlagos élettartama körülbelül 200 év. Némelyik ennél hosszabb ideig is fennmarad. Mások nem. Ez a használattól, a pergamen minőségétől, az éghajlattól és más tényezőktől függ. Ha egy Tórát átlagosan 200 évig használnak, hány mesterspéldányra van szükség ahhoz, hogy visszajuss Mózes mesterspéldányáig?

Nem sok. Osszuk el a 3000 évet 200-zal (a tóratekercsek átlagos élettartamával). Tizenötöt kapsz. Ennyi. Csak 15 mestermásolat Mózesig visszamenőleg. Mózes i. e. 1273-ban halt meg. Ha igazán precízek akarunk lenni, adjunk hozzá még 200 évet és még egy tekercset: 16. Csak tizenhat tekercs Mózesig visszamenőleg. Ez semmi. És ez visszanyúlik a megírás idejére. Mózes mesterspéldánya csak i. e. 422-ben, körülbelül 2400 évvel ezelőtt veszett el. Így csak tizenkét tóratekercs addig az időpontig, amikor Mózes Tórája eltűnt.

És a tekercseket nem csak egyszerűen lemásolták egy mesterspéldányról. A másolás folyamatát törvények, irányelvek és előírások sora szabályozza. Nehéz megírni egy Tórát. Kiképzés szükséges hozzá, és tanúsítványt is kell szerezní. Az írnok (*szofer*) olyan személy, aki képesítéssel rendelkezik a Tóra megírására. A *szofer* minősítés megszerzése hasonló egy rabbi felavatásához, az állatok levágásához szükséges tudás megszerzéséhez vagy a körülmetélés

elvégzésére való alkalmasság tanúsításához. Tanulnod kell. És át kell menned egy vizsgán.

A Tóra írásának törvényei nagyon pontosak. Húszfajta hiba teheti használhatatlanná a Tórát. Ha egy hibás Tórát nem javítanak ki, nem lehet használni. Nézd meg a következő részleges listát:¹¹¹

- Nem lehet egy betűvel se több vagy kevesebb.
- A pergamennek, a tintának és a tollnak szigorú előírásoknak kell megfelelniük. Kifejezetten a tóratekercs megírására kell elkészíteni őket.
- Az írnok nem írhat emlékezetből. Minden betűt egy mesterpéldányról kell lemásolnia.
- Az írnoknak minden szót hangosan ki kell ejtenie, mielőtt lemásolná a mesterpéldányról.
- Minden betű körül elegendő üres térnek kell lennie. Ha egy betű bárhol hozzáér egy másikhoz, az érvényteleníti az egész tekercset.
- Ha egy betű olvashatatlan, vagy hasonlít egy másik betűre, a tekercs érvénytelen.
- Az írnoknak megfelelő méretű szóközöket kell tennie a szavak közé, hogy egy szó ne tűnjön két szónak, vagy két szó egynek.
- Az írnok nem változtathatja meg a szakaszok kinézetét, és meg kell felelnie az adott sorhosszúságoknak és a bekezdések kialakításának.

Ezek a törvények segítenek biztosítani az átvitel pontosságát. Egy Tóra megírása kemény munka. Kiképzést és odaadást igényel. Szigorú szabályokat kell betartani közben. És ezek a szabályok rendszeres ismétlést és gyakorlást tesznek szükségessé.

Menjünk egy lépéssel tovább. A Tóra nem valami titkos dokumentum. Nem egy pánclétermen van elrejtve. Ez egy közösségi tárgy. Mindenki olvas belőle, és rendszeresen látja. Mózes elrendelte, hogy a Tórát hetente egyszer nyilvánosan kell felolvasni. Minden *sábesz* reggel felolvassák. A heti szakaszt *pársának* nevezik. A Tóra körülbelül ötven heti szakaszra oszlik. Egy közösségnek egy évbe

telik, hogy az egész Tórát elolvassa, elejétől a végéig.¹¹² Az év végén nagy ünnepséget rendeznek, és újrakezddik.

Az i. e. negyedik században a Babilóniába száműzöttek egy csoportja visszatért Izraelbe. Újjáépítették a jeruzsálemi Szentélyt. Újra megteremtették a zsidó jelenlétet. Vezetőik Ezrá és Nechemjá voltak. Ezrá elrendelte, hogy a Tórát hetente háromszor olvassák nyilvánosan, ez a Mózes által bevezetett heti olvasáson felül értendő. Ezrá rendelete a mai napig érvényben van. A Tórából minden hétfőn, csütörtökön és *sábesz* délután is olvasnak. Ez sokkal rövidebb olvasás, de egyben azt jelenti, hogy minden közösség tóratekerce állandó használatban van. A Tórát ünnepnapokon és böjtnapokon is olvassák.

A tóraolvasást nem lehet emlékezetből végezni. Az olvasónak minden egyes szóra, amelyet felolvas, oda kell figyelnie. A Tóra állandó használatban van. Aki felolvassa, annak minden egyes szót alaposan meg kell néznie. Ha a tekercsben hiba van, meg fogják találni.

Mi történik, ha hibát talál valaki? A tekercset érvénytelennek tekintik. Harminc napon belül ki kell javítani. Ha nem javítják ki, meg kell válni tőle. Láttad már, mi történik, ha az olvasó hibát talál? Abbahagyja az olvasást. Megkéri a rabbist, hogy nézze meg. A rabbi odahív egy szakértőt. Megbeszélik a dolgot. És bármi lehet hiba, egy hiányzó vagy plusz betű, egy folt, egy szokatlan forma vagy két betű, amely összekapcsoltnak látszik. Ha úgy döntenek valamiről, hogy az hiba, akkor összeketerik a Tórát, a Tóra övét a külső borítóra kötik, és elrakják. Vörös jelzés, ha az öv a külső borítóra van kötve. Ez figyelmezteti a közösséget, hogy ez a Tóra javításra szorul. Furcsán néz ki, mert az öv általában a külső borítás alatt van, hogy megakadályozza a tekercs kibomlását.

Foglaljuk össze. Minden tóratekerceset egy mesterpéldányról írnak. Mózes írta az eredeti mesterpéldányt. Az ő másolata csak tizenhat tóratekercesnyire van. A Tóra megírásának törvényei nagyon pontosak. A Tóra állandóan használatban van. Nyilvánosan olvassák. Javítják vagy megválnak tőle, ha hibás. És nem titkos dokumentum. Mindenki hozzáférhet. Mindenki láthatja. A legtöbb embert évente néhányszor felhívják a Tórához, hogy olvasson fel belőle. És sokan utaznak. Meglátogatnak más közösségeket. Meglátogatnak más zsinagógákat.

Más tekercsekből olvasnak fel. És amikor az emberek új közösségbe költöznek, magukkal hozzák a régi tekercseket. A tóratekercseket állandóan vizsgálják, ellenőrzik, összehasonlítják, hivatkoznak rájuk és összevetik őket. Minden tekercset többször látnak különböző emberek. Adjuk össze ezeket a tényezőket. A zsidó nép számos biztosítékkal rendelkezik a pontos átadás biztosítására.

És működött? Pontosan adták tovább a Tórát? Mordecháj Breuer rabbi kortárs bibliatudós volt. Elnyerte az Izrael-díjat, Izrael legmagasabb kitüntetését. A Biblia szövegének pontosságával foglalkozó szakértő volt. Sokan az ő héber Biblia-kiadását tartják a legpontosabb kiadásnak.¹¹³

Breuer rabbi átfogó elemzést végzett a Tóra szövegéről. A világ különböző részein írt négy ősi szöveget hasonlított össze. Kiegészítve egy ötödik, nyomtatott kiadással, amelyet a 16. századi Olaszországban készítettek. Kifinomult módszerrel elkülönítette a különbségeket, azonosította a másolók hibáit, és elkészített egy hiteles példányt. Ezután összehasonlította a saját modelljét jemeni tóratekercsekkel. Miért éppen Jemen? A jemeni zsidók elszigetelten éltek. Régi közösségként. Távol, és fizikailag elválasztva más közösségektől, körülbelül 2000 évig. Elszigeteltek, kicsik és régiek voltak. Ezek miatt a szakértők a jemeni Tórákat tartják a legpontosabbnak.

A Tóra 304 805 betűt tartalmaz. Amikor Breuer rabbi összevetette az ő hiteles modelljét a jemeni tekercsekkel, kilenc betűben talált eltérést.¹¹⁴ Ennyi. Kilenc betű.¹¹⁵ Melyek voltak ezek a betűk? Mind a kilenc alternatív írásmód volt. Egyik sem változtatta meg a szöveg jelentését. Egyiknek sem volt teológiai vonatkozása. A különbségek hasonlóak voltak az amerikai és az angliai angol közötti helyesírási különbségekhez. Amerikában például a „szín” szót „color”-nak írják, Angliában viszont „colour”-nak. Ez ugyanaz a szó. Ugyanazt jelenti. Az angliaiában van egy plusz „u” betű. A különbség jelentéktelen.¹¹⁶ A kilenc betű különbsége hasonló volt. Jelentéktelenek voltak. És valószínűleg másolási hiba eredményei. Ezek a hibák a Jemenbe költözött zsidók által magukkal hozott eredeti Tórákban voltak.

Elképesztő adat. A Tóra körülbelül 3300 éves. A vándorlás, a száműzetés és az üldöztetés ellenére a szövege bámulatos pontos-

sággal megmaradt. A 304 805 betűből mindössze kilenc betűben van eltérés. És ez a kilenc eltérés jelentéktelen.

Hogyan viszonyul ez a statisztika más ősi vallási szövegekhez? Hasonlítsuk össze a Tórát például az Újszövetséggel. Az Újszövetség körülbelül ugyanolyan hosszú, mint a Tóra. Körülbelül 1300 évvel később íródott. Fiatalabb. És a kereszténység történelmének nagy részében a Vatikán központi hatóságként működött. A Vatikán felügyelhetette az átadást, kezelhetette a szöveget, és megakadályozhatta a pontatlanságokat és az eltérő változatok megjelenését. A keresztényeket történelmük nagy részében nem üldözték. Soha nem száműzték őket. A zsidók vándoroltak. A keresztények nem.

Hogyan sikerült nekik? Mennyire volt pontos az Újszövetség átadása? Nézd meg a következő idézetet az *Interpreter's Dictionary of the Bible* című 5 kötetes kutatási kézikönyvből, amelyet lelkészek és szemináriumi hallgatók számára írtak:

„Lukács evangéliuma 150 görög [kéziratának] tanulmányozása több mint 30 000 különböző olvasatot tárt fel. [...] Bizton állítható, hogy nincs egyetlen olyan mondat sem az Újszövetségben, amelyben a [kéziratok] teljesen egységesek lennének.”¹¹⁷

Josh McDowell *Evidence that Demands a Verdict* című könyve az evangéliumi könyvek toplistáján előkelő helyen szerepel.¹¹⁸ Az Újszövetség mellett szóló bizonyítékként számol be a következőről:

„Az Újszövetség létező kéziratainak mintegy 200 000 variánsa létezik, ami körülbelül 400 helyen okoz értelmezésbeli kételyt. Ezek közül 50 nagy jelentőségű.”¹¹⁹

Hogyan viszonyul a Tóra az Újszövetséghez? A Tóra 3300 éves. 304 805 betűből áll. Kilenc olyan betűje van, amelynek eredeti változata kétséges. És e kilenc eltérés jelentéktelen. Az Újszövetség körülbelül 2000 éves. 200 000 különböző változata van. 400 olyan eset van, amely megváltoztatja a szöveg jelentését. És ezek közül ötvennek nagy jelentősége van. Ilyen nehéz megőrizni egy ősi szöveg integritását.

Járj utána Te is! Vizsgáld meg más ősi vallásos könyvek pontosságát. Hogyan teljesítettek? A Tóra ilyen pontos átadása szokatlan. És ez elképesztő. Tökéletes? Nem. De nagyon közel áll hozzá.

Irányítás

Eszter, purim és a náci

Tegyük fel, hogy el akarlak kápráztatni. Azt mondom, hogy kedden esni fog az eső. És tényleg megtörténik, kedden esik az eső. Lenyűgöztek? Valószínűleg nem. Ezután azt mondom, hogy csütörtökön 10:03-kor esni fog. Megtörténik. Csütörtökön 10:03-kor esik. Most már le vagy nyugózva? Lehet. De talán csak szerencsém volt. Akkor azt mondom, hogy vasárnap 9:41-kor pontosan 13 percig fog esni az eső. Heves zivatar lesz, de 13 perc után eláll, és a nap úgy fog sütni, mintha mi sem történt volna. Ez is megtörténik. Vasárnap 9:41-kor pontosan 13 percig záporozik az eső, majd eláll, és a nap úgy ragyog az égen, mintha mi sem történt volna.

Húha! Ezt hogy csináltam? Talán varázsló vagyok. Talán van egy időjárásgépem. Talán hatással bírok a felhőkre. Nem akarom elmondani. De az biztos, hogy én irányítottam az időjárást, és lenyűgöztek. Ez példa a konkrét irányításra. Irányítottam az eseményeket, hogy úgy alakuljanak, ahogy én akartam, és előre megmondtam, hogy mi fog történni. Mi a helyzet a Bibliával? Van benne példa a konkrét irányításra? Megtörtént-e, hogy Isten vagy egy próféta megjósolt előre egy konkrét eseményt, amely aztán bekövetkezett? Nézzük meg!

Ámálek egy ősi nép volt, amely gyűlölte a zsidókat. Akkor támadtak ránk, amikor őseink éppen Izrael földjét akarták elfoglalni. És nem csak támadtak. Megpróbálták megölni minden zsidó férfit, nőt és gyermeket. Kegyetlenek voltak. Ámálek háromszor támadta meg a zsidókat a történelem során. Az ókorban akkor, amikor a zsidók a sivatagban vándoroltak, és először készültek letelepedni Izrael földjén. Körülbelül 800 évvel később, a perzsa száműzetés idején akkor támadtak, amikor a zsidók arra készültek, hogy visszatérjenek Izraelbe, és újjáépítsék Jeruzsálemet. Harmadszor pedig a náci Németországban támadtak a második világháború idején, amikor a zsidók a modern izraeli állam megalapítására készültek.

Persze mindez csak akkor igaz, ha a nácik valóban amalekiták voltak. Ha azok voltak, akkor ez egy tetszetős paradigma. Ámálek háromszor támadott, mindháromszor azelőtt, hogy a zsidók Izraelben letelepedtek volna, és kegyetlenek voltak. Ha a Biblia konkrétan utal a nácikra, akkor az a konkrét irányítás példája. Nézzük meg, vajon amalekiták voltak-e?

Mi az az ámálek? Mit képviselnek? A következő idézet Cádok HáKohéntól származik, egy híres haszid rabbitól az 1800-as évekből:

1. Az ember szívében ámálek az az erő, amely „megfagyasztja”, és arra készíti, hogy csak a vak véletlenszerűséget lássa, és ezért megtagadja az etika, a lelkiismeret és az ezzel járó erkölcsi tökéletesség létét.
2. A fizikai testben ámálek azért harcol, hogy megsemmisítse a *brisz milá*, a körülmetélés szövetségének szentségét.
3. A térben ámálek Izrael földjére áhítozik, és arra esküdött fel, hogy megakadályozza Izrael népét abban, hogy elérje tökéletességét, amely az e földön való lakozástól függ.
4. Az emberiség történetében ámálek jelképezi a „legnagyobb gonoszt a nemzetek között”.¹²⁰

E meghatározás alapján ámálek négy dolgot jelent. Ámálek (1) gyűlöli az etikát és az erkölcsöt, (2) megveti a körülmetélkedést, (3) akkor támad, amikor a zsidók Izraelben készülnek letelepedni, és (4) velejéig gonosz.

Illik ez a definíció a nácikra? Nézd meg a következő idézetet, amely Hermann Rauschningtól származik. Rauschning egy konzervatív német politikus volt Danzigből [ma Gdańsk – *a ford.*]. 1932-ben csatlakozott a nemzetiszocialistákhoz. 1936-ban elmenekült Németországból, és lemondott danzigi szenátusi tisztségéről. Azt állította, hogy náci évei alatt több száz beszélgetést folytatott Hitlerrel. Az 1930-as évek végén több könyvet is kiadott e beszélgetések alapján.¹²¹

Hitler kijelentette: „Igen, mi barbárok vagyunk. Ez egy tiszteletreméltó cím. Megszabadítom az emberiséget a lélek béklyóitól, a lelkiismeretnek és erkölcsnek nevezett hamis látásmód okozta megalázó szenvedéstől. [...] A zsidók két sebet ejtettek az emberiségen, a körülmetélést a testén és a lelkiismeretet a lelkén. Ezek zsidó találmányok. [...] A világalomért vívott háborút kizárólag köztünk, németek és a zsidók között fogják megvívni. Minden más csak látszat és illúzió.”¹²²

Cádok rabbi definíciója és a Hitlertől származó idézetek alapján a náciik megfelelnek az ámálek definíciójának. Nagyszerű. Ezzel lenyűgöztek? Valószínűleg nem. Érdekes párhuzam, de nem mutat konkrét irányítást. Akkor menjünk tovább. Nézd meg a következő idézetet a Talmudból:

Ráv Jichák mondta: „Mit jelent a következő vers (*Zsoltárok* 140:9): »Örökkévaló, ne teljesítsd a gonosz ember vágyait, és ne engedd, hogy kihúzza a zabláját, nehogy a többiek fölé emelkedjen.« Jákob ősatyánk így szólt Istenhez: »Ne teljesítsd a gonosz ember vágyait« – ez Ézsaura utal. »És ne engedd, hogy kihúzza a zabláját« – ez Edom Germámijára utal, mert ha azok elindulnának, elpusztítanák az egész világot.”¹²³

Vegyél figyelembe néhány ténnyt. A Talmud régi. Több részben íródott, de i. sz. 500-ra elkészült. A mai Irak területén írták, arámi nyelven. És a római kor utáni európai történelem nagy részét megelőzte. A Talmud a zsidó törvényeket tárgyalja, és számos bibliai vers mélyebb értelmét magyarázza. Ilyen a fenti példa is. A Talmud idéz egy verset a *Zsoltárok* könyvéből. Elmondja, hogy mit jelent a vers: Jákob imája a jövő nemzedékek érdekében. Eddig minden rendben. De itt kezd furcsává válni a dolog. A Talmud szerint Jákob aggódott Germámia miatt. Germámia pedig *Németország*.¹²⁴

Van ennek értelme? I. sz. 500-ban a zsidók a rómaiak, a bizánciak és a perzsák miatt aggódtak. Németország nem is létezett. A német nép civilizálatlan barbárokból állt. Miért aggódott a Talmud egy nem létező nemzet miatt? Konkrétan azt állítja, hogy Jákob azt kérte

Istentől, „ne mozdítsa el Németország zabláját”. A zabla egy fém vagy kemény fadarab, amely a ló szájába illeszkedik. A zablát a kantárhoz rögzítik és a lovas a zabla húzásával irányítja a lovat. Ha a zabla meglazul, a ló azt csinál, amit akar. Jákob arra kérte Istent, hogy tartsa vissza Németországot. Azt akarta, hogy a zabla Németország szájában maradjon. Nem akarta, hogy elvaduljanak. Mi volt ez a zabla? Mi tartotta vissza őket? A Talmud így folytatja:

Ráv Chámá bár Chániná mondta: „Van 300 koronás fejedelem Edom Germániában és 365 főember Rómában, és minden nap kimegy az egyik a másikhoz, és egyiküket megölik, és mindannyiuknak gondot okoz, hogy újra királyt nevezzenek ki.”

A zabla a német széthúzás volt. Németországnak 300 koronás fejedelme volt. Mindegyikük egy-egy minikirályságot irányított. Gyűlölték egymást. És amíg a németek egymás ellen harcoltak, addig máshol nem tudtak bajt okozni. A Talmud száma konkrét volt. Háromszáz koronás fejedelmet említett. Nézd meg az alábbi idézetet:

„A középkor végére, amikor Nagy-Britannia és Franciaország egységes nemzetté vált, Németország továbbra is mintegy háromszáz önálló állam kusza foltozata maradt.”¹²⁵

A középkor végére Európa nagy része meghódította a világot. Nagy-Britannia, Franciaország, Spanyolország, Portugália és Hollandia hatalmas gyarmatbirodalmakat építettek ki. De a németek nem. Németország nem tudott kijutni Közép-Európából. Túlságosan lefoglalta őket az egymás elleni harc. De egy hosszú eseménysorozat után, 1871. január 18-án Otto Von Bismarck a versailles-i Tükörteremben kihirdette a Német Birodalom egyesítését.¹²⁶

És mi történt ezután? Bajok. Az első világháború, a második világháború, a holokauszt. A német egyesülés bajt jelentett a világnak és szörnyűséget a zsidóknak. A Talmudnak igaza volt. Ez már erősebb példa az irányításra, mint az, hogy a nácik megfeleltek Cádok rabbi ámálekdefiníciójának. De van-e ennél is konkrétabb példa?

Vessünk egy pillantást Eszter könyvére, mely Purim történetét meséli el. A kilencedik fejezetben van egy rész, amely így néz ki:

וְאֵת	אִישׁ
וְאֵת	פֶּרֶשׁ זָרִיָּא
וְאֵת	דְּלִפּוֹן
וְאֵת	אֶסְפָּתָא
וְאֵת	פּוֹרְתָא
וְאֵת	אֶדְלִיָּא
וְאֵת	אֶרִידָתָא
וְאֵת	פֶּרְמִישָׁתָא
וְאֵת	אֶרִיסִי
וְאֵת	אֶרְדִּי
עֲשֶׂרֶת	יָיִתָּא

Ezt a részt mindig ugyanúgy írják, két oszlopban, nagyobb betűkkel. Az előírások nagyon pontosak. Minden példánynak egyformának kell lennie.

Eszter könyve szokatlan bibliai könyv. Egyszer sem említi Istent. Az ember azt várja, hogy a Biblia Istenről beszéljen, és beszél is, kivéve Eszter könyvét. Eszter könyve kód a jövő nemzedékek számára. Ez a Biblia egyik utolsó könyve. A Biblia vége egyben a prófécia vége is. De Isten nem tűnt el a prófeciával együtt, csak nehezebb megtalálni. Eszter könyve megmondja, hogy hol keressük. Amikor a

szöveg Áchászvéros királyt említi, akkor Áchászvéros királyra utal. Ez nyilvánvaló. De ha csak a „királyt” említi (Áchászvéros nélkül), akkor a Királyok Királyára, azaz Istenre utal. Isten benne van a történetben, csak el van rejtve.

A fentebb említett rész Eszter könyvének 9. fejezetéből való, melyben egy beszélgetés olvasható Eszter és a „király” között. Olvasd el figyelmesen. Észreveszel benne valami furcsát?

„A zsidók pedig lesújtottak mind az ellenségeikre karddal, legyilkolták és elpusztították őket, kedvük szerint bántak gyűlölőikkel. Susán fővárosban a zsidók megöltek és elpusztítottak ötszáz embert, valamint Pársándátát, Dálfont, Ászpátát, Porátát, Ádálját, Áridátát, Pármástát, Áriszájt, Áridájt és Vájzátát, Hámánnak, Hámátá fiának, a zsidók sanyargatójának tíz fiát megölték, de a zsákmányra nem tették rá a kezüket.

Azon a napon a legyilkoltak számát tudatták a királlyal Susán fővárosban, s a király azt mondta Eszter királynénak: Susán fővárosban a zsidók megöltek és elpusztítottak ötszáz embert meg Hámán tíz fiát. És a király többi tartományaiban mit tettek! Tehát amit csak megkívánsz, megadatik neked! Ami a kérésed, úgy is lesz!

Eszter pedig így válaszolt: ha jónak látja a király, engedje meg holnap is a Susánban lévő zsidóknak, hogy a mai nap rendelete szerint cselekedjenek. Hámán tíz fiát pedig akasszák fel a bitófára. A király erre azt mondta, úgy legyen...”

Megtaláltad? Eszter azt kérte a királytól, hogy akasszák fel Hámán tíz fiát. Látod a problémát? Ők ekkor már halottak voltak! Eszter azt kérte a királytól, hogy akasszon fel tíz halottat. Ez fura. Miért kérne ilyet? Ne feledd, hogy a Királyhoz beszélt, nem Áchászvéros királyhoz. Istenhez beszélt. Miért nem valami nagy dolgot kért, például világ-békét vagy a messiási kor eljövételét? Miért kérte Istent, hogy akasszon fel tíz halottat? Egy dolgot érdemes megfigyelni: Eszter azt kérte a királytól, hogy „holnap” akassza fel őket. A holnap egyszerű értelemben a mai nap utáni napot jelenti. De átvitt értelemben a jövőre vonatkozik. Érdekes.

1946-ban tíz nácit akasztottak fel Nürnbergben, Németországban. Ők voltak a holokauszt kitervelői. A nürnbergi háborús bűnökkel kapcsolatos perek végén halálra ítélték őket. Tizenegy nácit ítélték el, Hermann Göring – náci vezető és Hitler közeli munkatársa – azonban öngyilkos lett a börtönben. A többi tízet 1946. október 16-án felakasztották. 1946 az 5706. héber év volt, legalábbis *ros hásanáig*, a zsidó újévig. *Ros hásaná* után az évszám 5707-re változott. *Ros hásaná* 1946-ban szeptember 26-án volt. A tíz nácit október 16-án akasztották fel.

A héber évszámokat nem számokkal, hanem betűkkel jelölik. Ez nem szokatlan. Az arab számok feltalálása előtt számos kultúra használt betűket a számértékek ábrázolására. A héber is ilyen. Minden betűnek van egy számértéke. Valószínűleg ismered a római számokat: I=1, V=5, X=10. A héber is ehhez hasonló, minden betű egyben egy számot is jelöl. Ezt a könyvet 5770-ben írom. A naptár a falamon ezt a héber *táv*, *sin*, *ájjin* betűkkel jegyzi. Héberül így néz ki: תש"ע. 1946 októberében a héber évszám 5707 volt. Így nézett ki: תש"ז.

Nézd meg figyelmesen a betűket:

táv – ת

sin – ש

ájjin – י

A következő oldalon Hámán tíz fiának listája olvasható Eszter könyvéből. Ugyanarról az oldalról származik, a kilencedik fejezet fentebb említett részéből. Nézd meg figyelmesen a második, a nyolcadik és az utolsó sort. Látsz-e három betűt a többinél kisebb betűvel nyomtatva? Bekarikáztam őket, hogy könnyebb legyen megtalálni. Mi lehet ennek az oka? Véletlen?

ואת	אישׁ
ואת	פרשׁנ׃תא
ואת	דלפון
ואת	אספתא
ואת	פורתא
ואת	אדליא
ואת	אר׳דתא
ואת	פרב׃תא
ואת	אריסי
ואת	ארדי
עשרת	ויתא

Eszter arra kérte Istent, hogy másodszor is akassza fel Hámán fiait. Arra kérte Őt, hogy „holnap”, azaz a jövőben tegye meg. A nácik megfelelnek ámálek definíciójának. A Talmud figyelmeztetett a német egyesülés veszélyére. Eszter pedig arra kérte Istent, hogy ismételje meg a purimi történet végét. És Eszter pontos volt. Könyvében jelezte, hogy ennek az ismétlésnek 5707-ben kell megtörténnie. Hogyan csinálta ezt? Három kis betűt rejtett el a legyőzött ellenségek listájában.

Ne feledd, hogy a zsidó előírások nagyon pontosak, különösen ha szent könyvek írásáról van szó. A másolók meghatározott szabályokat követnek. Tudják, mikor kell oszlop- vagy sortörést tenni, mikor kell kisebb betűvel írni, és mikor kell nagyobb betűméretet használni. Egy

második világháború előtt írt Eszter könyvében ugyanezeket a kisebb betűket találod, mint egy maiban. Kísérteties.

De van egy kis probléma. Add össze a *táv*, *sin* és *zájin* betűk értékét:

táv = 400

sin = 300

zájin = 7

Ez csak 707. Miért? *Táv* a héber ábécé utolsó betűje. Az értéke 400. Egy olyan nagy szám leírásához, mint az 5000, sok *távra* lenne szükség, ami túl körülményes lenne. Az évek jelölésekor a héber nyelv egyfajta gyorsírást használ, és kihagyja az ezres helyiértéket. A legtöbb esetben ez elég jó. A héber dátumot jogi szerződésekre, adásvételi iratokra és vallási dokumentumokra írják. A legtöbb ember tudja, hogy melyik évezredben él, így a rendszer működik.

De ha Eszter a purimi történet megismétlésére akart utalni, akkor ennél pontosabbnak kell lennie. A konkrét évszám mellett az évezredet is meg kell jelölnie. Különben melyik 707-re utal? Talán 4707-re gondolt. Hányadik évezredben van 5707? A hatodikban. Ez a 707-es év hatodik megjelenése. Melyik héber betű számértéke 6? A *váv* betűé: *váv* = 6. Nézd meg figyelmesen, hogy néz ki a *váv*: װ.

Most nézd meg újra az előző oldalt, amelyen a kis betűk találhatók. Nézd meg az utolsó nevet. Látsz egy olyan betűt, amelyik nagyobb, mint a többi? A nagy *váv* az ezredfordulót jelzi. A kivégzést a hatodik évezredben ismételték meg. Pontosabban 5707-ben. Eszter nem csak megközelítette az időpontot. *Pontosan* jelezte, hogy mikor fog megismétlődni a történet. És így is történt.

A nácikat október 16-án akasztották fel. 5707-ben október 16-a *hosáná rábbá* volt. *Hosáná rábbá* egy zsidó ünnep. *Szukkot* ünnepének utolsó napja. A zsidó hagyomány szerint *hosáná rábbá* a nem zsidók ítéletnapja. A zsidók *ros háváná* napján ítéltetnek meg. *Jom kippur*kor pedig kapnak egy második esélyt. A nem zsidókat *hosáná rábbá* napján ítélik meg. Érdekes.

Hermann Göring – a nürnbergi perben halálra ítélt nácik egyike – öngyilkos lett. A purimi történetben Hámán lánya lett öngyilkos. Albert Speer – Hitler építésze és közeli bizalmasa – szerint Göring transzvesztita volt. Otthon női ruhát viselt, katonai egyenruhája alatt pedig női alsóneműt.¹²⁷ Gondolj bele! Hámánnak tizenegy gyermeke volt. Tíz fiát felakasztották, a lánya pedig öngyilkos lett. Tizenegy nácit elítéltek. Tízet felakasztottak, egy transzvesztita pedig öngyilkos lett. Lenyűgöző. És nagyszerű példája a konkrét irányításnak. Ennél jobb már nem is lehetne.

Vagy mégis? Mi lenne, ha a nácik kivégzésük közben azt mondanák, hogy ismét purim történt? Képzeld el, ha ők maguk állították volna, hogy a kivégzésük a purimi történet megismétlése. Ez elképesztő lenne.

1946. október 28-án a *Newsweek* magazin cikket közölt a kivégzésekről. A cikk bemutatta minden egyes náci kivégzését, és feljegyezte utolsó szavaikat. Nézd meg, hogyan írta le a lap Julius Streicher náci propagandistának, a *Der Stürmer* újság kiadójának a felakasztását:

„Csak Julius Streicher ment el méltóság nélkül. Végig kellett lökdösni a padlón, miközben kigúvadt szemmel ordította: »Heil Hitler!« A lépcsőn menve felkiáltott: »És most Istenhez megyek.« Majd az akasztófával szemben álló tanúkat nézve azt kiáltotta: »**Purim ünnep 1946.**« (A purim egy zsidó ünnep.)”¹²⁸

Ez irányítás. És konkrét. A nácik maguk tanúsítják.

Mit gondolsz?

A Tóra a legfontosabb zsidó könyv. A zsidóság egésze megtalálható benne: zsidó értékek, etika, erkölcs, történelem, ünnepek, hagyományok és törvények. Nagy hatású. Nem egy ősi nép elavult mítosza. Él és virul. És sok ember gondolja úgy, hogy Isten írta.

Te mit gondolsz? Ötfajta bizonyítékot láttál. Mindegyik típus egy puzzle egy-egy darabja volt. Rakd össze a darabokat! Összeállt a kép? Meggyőzők voltak a bizonyítékok? Gondolkodj el a bizonyítékok minden típusán!

Külső megerősítés: a zsidó történelemnek nincs értelme. Furcsa, ellentmondásos, egyedi és valószerűtlen. Olyan felvilágosult írók, mint Mark Twain, Lev Tolsztoj és John Adams felfigyeltek rá. Lenyűgözte őket, és írtak róla.

A zsidó nép szokatlan, egyedülálló történetét már a Tórában megírták – legalább 2000 évvel ezelőtt –, mielőtt mindaz megtörtént volna. A Tóra precíz volt. Világos, egyértelmű nyelven figyelmeztette a zsidó népet a sorsáról. Az állítások a zsidó történelem kezdetén hangzottak el – mielőtt a zsidók bármit is tettek volna –, és a Tórának igaza lett. Az állítások és az ellentmondások úgy történtek, ahogyan az a Tórában található. Hogyan magyarázod ezt?

Kódok: a Tóra tele van nevekkal és eseményekkel, amelyeket egyenlő távolságra lévő betűsorozatokban rejtettek el. Ezek véletlenek, vagy szándékosan lettek belekódolva? Annak az esélye, hogy véletlen 1:1 694 000.

A jelenség minden nagy könyvben előfordul? Nem. A kódok kutatói egymillió tesztet végeztek, a jelenség kizárólag a Tórára jellemző. Vajon a zsidók a sivatagi vándorlásuk idején a jövőre vonatkozó, ekvidisztáns betűsorozatokat rejtettek el? Lehetséges. De van ennek értelme?

Azonosító információk: a Tóra csak egyetlen állatot sorolt fel – a disznót –, amelynek hasított patája van, de nem kérődző. A Tóra jelezte, hogy a disznó az egyetlen ilyen állat. És igaza volt. Mózes talán zoológus volt? Honnan tudta?

Átadás: a zsidó nép azt állítja, hogy az egész nép átélte egy kinyilatkoztatást a Szináj-hegynél. Ők az egyetlen nép a történelemben, amelyik ilyet állít. A népek nem tudnak hazudni. Ha tudnának, akkor miért nem állítja egyetlen más nép sem, hogy ilyen kinyilatkoztatást kaptak?

És a Tórát pontosan adták tovább. A Tóra 3300 éves. 304 805 betűből áll. Csak kilencben van eltérés. És ez a kilenc eltérés is jelentéktelen. Hogyan magyarázod ezt?

Irányítás: honnan tudta Eszter, hogy a purimi történet vége 5707-ben megismétlődik? Hogyan lett igaza? És ki adta Julius Streicher szájába a „*Purimfest*” szót? Mit gondolsz?

Meggyőzők a bizonyítékok? Szerintem igen. Minden kétséget kizárnak? Nem. De muszáj a hitre támaszkodnod? Egyáltalán nem.

Ha ennyi információt tudnál egy házról, amelyet meg akarsz venni, megvennéd? Szerintem igen. Ha egy autószerelő ennyi bizonyítékot mutatna neked az autód hibáiról, hagynád, hogy megjavítsa? Szerintem igen. Ha ennyi ismereted lenne egy munkáról, amelyet el akarsz vállalni, vagy egy emberről, akivel össze akarsz házasodni, megtennéd? Persze, hogy megtennéd. A legtöbb ember ennél kevesebbel is megteszi.

Elég bizonyíték ez ahhoz, hogy elhiggyük, Isten írta a Tórát? Szerintem igen. De ezt most már Te magad is meg tudod válaszolni.

Függelék

Rabbi Moshe Zeldman *Tóra-kódok – válasz a kritikusoknak*

Tudományos kutatások megerősítették, hogy a Tórában rejtett kódok vannak.¹ Tekintettel e kutatás következményeire, elkerülhetetlen volt, hogy egyesek kifogásolják az eredményeket. A kutatás és a kutatók feddhetetlensége ellenére a kritikusok számos komoly kísérletet tettek a kutatás cáfolatára és a kutatók lejáratására.²

Nem ringatjuk magunkat abba az illúzióba, hogy az ellenérvek bármilyen hatással lesznek a kritikusokra. Legtöbbjük számára nem a kódok *létezése* a kérdés, hanem a *következménye*, amely ellentétes a Tóra isteni eredetére vonatkozó a priori feltételezéseikkel. Ezt a nézetet az egyik kritikus fejezte ki legjobban. Amikor megkérdezték tőle: „Milyen bizonyíték lenne elég ahhoz, hogy meggyőződjön a kódok létezéséről?” Azt válaszolta: „*Semmilyen* bizonyíték nem elég. *Tudom*, hogy a Tórát emberek írták.” Más okokból még a vallásos zsidókat is zavarhatja a Tórában található rejtett kódok kutatása.

A tudományos bizonyítékok tényeken alapulnak, amelyeket ismételt kísérletekkel és független ellenőrzéssel bizonyítanak. Mindez megtörtént, és ez az alapja annak, hogy bízunk a Tóra-kódok hitelességében. Bemutatunk néhányat a leggyakoribb tévhitekből és a különböző kritikusok állításaiból, valamint a mi válaszainkból.

¹ Lásd az Ekvidisztáns betűsorozatok a Teremtés könyvében című cikket, amely a *Statistical Science* 1994. júniusi számában jelent meg. A kutatást Doron Witztum végezte Eliyahu Rips világhírű matematikusprofesszorral együtt.

² Egy ponton, ahelyett hogy bármelyik érveket elfogadtatták volna publikálásra, a kritikusok odáig mentek, hogy *petíciót* nyújtottak be a kutatással szemben álló tudósok aláírásával. Mikor fordult elő utoljára, hogy egy tudományos kérdésről petícióval döntöttek?

1. tévhit

A tudósok megcáfolták a Tórában található kódok létezését.

Tény

A *Statistical Science* nemrég közzétett egy cikket, amelyben a szerzők azt állítják, hogy „megoldották a bibliai kódok rejtélyét”. Valójában ez a cikk olyan kritikák gyűjteménye, amelyek *segítettek* abban, hogy a Tórában található kódok megbízhatósága erősebb legyen, mint valaha. A kritikusok a legjobb esetben is csak az *egyik* korai kísérlet *lehetséges* hibáit vetették fel.

A kritikusok támadásának fő pontja az 1994-es eredeti „híres rabbik”-kísérlet bemeneti adatai (a részleteket lásd alább). Az adatok viszonylag összetettek voltak, egy szakértő, S. Z. Havlin, a rabbinikus bibliográfia nemzetközi híré tudósa, a Bar Ilan Egyetem professzora szolgált velük. A kritikusok azonban azt állítják, hogy az adatok összeállításában lehetőség van „mozgástérre”. Érveik tele vannak logikai, eljárási és grammatikai hibákkal. Mindemellet azonban *több* olyan kód-kísérletet is végeztek a közelmúltban, amelyek teljesen kiküszöbölik, hogy a bemeneti adatokhoz bármilyen szakértői véleményre szükség volna. Az adatgyűjtés egyszerű, explicit és nem hagy teret választásoknak vagy optimalizálásnak.

2. tévhit

A Tórában található kódok gondolatát nem támogatja a zsidó hagyomány.

Tény

Bár vannak még rabbik is, akik ezt az állítást ismételgetik, fontos tisztában lennünk azokkal a hagyományos és széles körben elfogadott zsidó forrásokkal, amelyek foglalkoznak ezzel az elképzeléssel. A „kódolt információ” és a Tórában lévő „rejtett szöveg” gondolata a zsidó hagyomány jól ismert és bevett fogalma. A Rámbán (Nachmanidész), a Máhárál, a Vilnai Gáon és mások írásaikban „a Tóra betűiben elrejtett információkra” hivatkoznak. Vannak olyan források,

amelyek *expliciten* állítják, hogy ilyen kódok valóban léteznek a Tórában. Más szóval a kódok létezése a Tórában nem újdonság. Az újdonság csupán az, hogy számítógépekkel meg lehet találni őket, és modern statisztikai módszerekkel ki lehet őket értékelni. (További részletekért lásd az A jegyzetet.)

A kritikusok ezután a kódok kutatásának rabbinikus jóváhagyását hiányolták. 1997. március 2-án a híres Slomo Fisher rabbi tanúskodott arról, hogy generációnk egyik legnagyobb bölcse, Slomo Zalman Auerbach rabbi, aki több alkalommal találkozott a kutatókkal, kiadott egy nyilvános nyilatkozatot Jeruzsálemben. Kijelentette, hogy rabbi Auerbach nemcsak jóváhagyta a kódok kutatását, hanem bátorította annak használatát a zsidó oktatási intézményekben. Fisher rabbi szintén ismeri a kutatást, és saját bátorító levelet írt.

A közelmúltban több más vezető rabbi is írásban erősítette meg a kódok kutatásának érvényességét, a kutatók feddhetetlenségét, és támogatva bemutatását a laikus közönségnek. (További részletekért lásd a B jegyzetet.)

3. tévhit

A tudósok megcáfolták a Tórában lévő kódok létezésének egyediségét azzal, hogy bemutatták, más könyvekben, például a *Háború és béké*-ben és a *Moby Dick*-ben is léteznek ilyen kódok.

Tény

Bárki számára, aki ismeri az egyenlő távolságra lévő betűsorozatok (EBS) alap gondolatát (egyszerűsített magyarázatát lásd a C jegyzetben), magától értetődő, hogy bármilyen szövegben találhatunk EBS-eket. Könnyen találhatunk „kódolt szavakat” egy gabonapelyhes doboz oldalán, ebben a bekezdésben, és igen, még a *Moby Dick*-ben is. A kérdés nem az EBS-ek megtalálása. **Az egyszerű tény az, hogy egyetlen kritikus sem talált olyan statisztikailag szignifikáns eredményt, mint amelyet a Teremtés könyvében találtak.** Vagyis egyetlen kritikusnak sem sikerült fognia egy szó párokból álló objektív listát, és kimutatnia, hogy az EBS-ek gyakrabban fordulnak elő egymás közelében, mint ami egy hasonlóan hosszú szövegben elvárható lenne.

Mit találtak akkor a kritikusok? Azt, hogy elméletileg lehet csalni. Vagyis úgy, hogyha *nem* használunk objektív szópárlistát, vagy hogyha sok alternatív írásmóddal próbálkozunk, vagy hogyha megszegjük az alapvető nyelvtani szabályokat, vagy ha nem vesszük figyelembe a minimális EBS-szabályt (lásd a C jegyzetet), összeállíthatunk egy kitalált listát, és elhitethetjük az emberekkel, hogy objektív kísérletet végeztünk. Pontosan ezt tették a kritikusok a *Moby Dick*-ben a hamisított kódok létrehozására. Ugyanezt a technikát használja a legtöbb Biblia-kódról szóló népszerű könyv, valamint a keresztény kódkönyvek sokasága.

Az egyetlen különbség a kódokat ellenző tudósok és a kódokat nem tudományosan felhasználók között (pl. Michael Drosnin és a keresztények) az, hogy *a kritikusok elismerik, hogy eredményeiket az adatok szelektív kiválasztásával, azaz csalással érték el.* Az ő állításuk viszont az, hogy a Tóra-kódok eredeti kutatói ugyanígy csaltak.

Összefoglalva: nincsenek olyan tudósok, akik azt állítják, hogy rejtett kódok léteznek különböző szövegekben. Az ő állításuk épp az ellenkezője, hogy valójában *semelyik* szövegben sem létezik ez a jelenség, és hogy az elvégzett és közzétett kísérletek csalások. (A kutatók válaszát lásd az 5. tévhitnél.)

4. tévhit

A kísérletekben túl nagy a mozgástér (vagyis a rugalmasság) ahhoz, hogy objektív tudománynak tekintsük őket.

Tény

Érdekes módon amikor a kritikusok először állították ezt, számos olyan lehetőséget adtak meg, ahol a kutatók „elrugaszkodhattak” volna, beleértve bizonyos névválasztásokat, a héber dátumok helyesírását stb. Amikor ezekkel az optimalizálásokkal újrafuttatták az eredeti kísérletet, **az eredmények az eredeti 16:1 000 000 szignifikanciaszintről 4:1 000 000-ra javultak.**³ (További információkért lásd www.torahcodes.co.il/docum4eng.htm).

³ Az eredetileg közzétett statisztika 16:1 000 000, azaz $p = 0,000016$. A kísérletet később újra lefuttatták kibővített kontrolltesztekkel, és

A kódkísérletekkel kapcsolatos egyik fő kérdés az adathalmaz megbízhatósága, azaz a szövegben keresett szavak halmaza. Doron Witztum és Eliyahu Rips professzor – akik az eredeti „híres rabbik”-kísérletet végezték –, tisztában voltak ezzel a tényezővel. A csalás vádjának elkerülése végett a döntést a helyesírásról és a lista összeállítását egy külsős rabbinikus bibliográfia-szakértőre, Shlomo Zalman Havlin professzorra bízták, aki a Bar Ilan Egyetem Információtudományi és Bibliográfiai Karán dolgozik.⁴ Havlin professzor előzetesen összeállított egy listát is, amely iránymutatásul szolgált a nevek formáinak és írásmódjának meghatározásához. A kutatók által használt elnevezések pontosan azok voltak, amelyeket Havlin professzor adott meg nekik.

Amikor a kritikusok kérdőre vonták Havlin professzort a nevek listájának összeállításához alkalmazott módszeréről, Havlin bemutatta nekik az általa követett irányelveket. Természetesen a kritikusok minderre azzal reagáltak, hogy bizonyára ő is részt vett a nagyszabású összeesküvésben. (Irányelvei a www.torahcodes.co.il/havlin.htm honlapon érhetők el.)

Hogy tovább erősítsék a mozgástérre vonatkozó állításukat, a kritikusok különböző elnevezések és helyesírási módok kombinációival való több hónapos kísérletezés után létrehozták a saját listájukat (amelyről elismerték, hogy manipuláltak), amely sikeresen szerepelt a *Háború és béke* héber fordításában. A listájuk azonban hemzseg a helyesírási hibáktól, a pontatlan vagy félreérthető forrásokból származó adatoktól, és – bár az ellenkezőjét állították – többször is megszegi a Havlin által meghatározott eredeti irányelveket. A hibákat bemutató teljes, 45 oldalas cáfolat elérhető a www.torahcodes.co.il/debate.htm címen.

A válaszuk? Hogy találnak egy szakértőt, aki alátámasztja az állításukat, hogy a listájuk érvényes és pontos. Az egyetlen szakértő, akit sikerült találniuk, Menachem Cohen professzor, a Bar Ilan

59:100 000 000-s eredményt értek el. Az esetleges optimalizálások figyelembevétele után az eredmény 19:100 000 000-ra változott!

⁴ Egy nyelvészeti szakértővel, Yaakov Orbachkal is konzultáltak a héber dátumok helyesírásának módjáról.

Egyetem bibliatudományi professzora volt. Van bármi okunk azt hinni, hogy egy bibliatudományi professzor jobban tudna szakértői véleményt adni rabbinikus bibliográfiai adatokról, mint egy kémia-professzor vagy egy angol nyelvészprofesszor?⁵ (A listájukban szereplő számos hiba kivonatát lásd a D jegyzetben.)

5. tévhit

A *Statistical Science*-ben (1994) megjelent „híres rabbik”-kísérlet során a kutatók csaltak, szándékosan manipulálva az adatokat.

Tény

Ezt az állítást már több oldalról is megcáfolták.

1) Független ellenőrzés

Számos független kutató megerősítette az eredeti kísérlet adatainak és módszertanának megbízhatóságát. Harold Gans, aki korábban az Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának vezető matematikusa és kriptológusa volt, független kísérletet végzett az adatok megbízhatóságának ellenőrzésére. Ezt úgy tette, hogy a Witztum és Rips által használt rabbik pontos listájával korreláló születési és halálozási *helyekkel* kapcsolatos kódokat keresett. Statisztikailag rendkívül szignifikáns eredményeket kapott. S a kritikusok válasza? Ezek szerint ő is valahogy részt vett az (egyre növekvő) összeesküvésben.⁶

⁵ Független rabbinikus szaktekintélyek egy nyilvános levélben kijelentették, hogy „ellenőriztük azokat a szabályokat, amelyek szerint Havlin professzor összeállította a rabbik neveinek listáját, és azt találtuk, hogy ez a lista megfelel mind a szakmai normáknak, mind a józan észnek. Úgy találtuk, hogy a kritikusok állítása, miszerint e nevek eltérnének a normától, hamisak.”

⁶ Harold Ganst idézve: „Fontos megjegyezni, hogy a születési és halálozási helyek listáját pontos és részletes nyelvi protokoll szerint szereztük be a precíz adatok és a pontos helyesírás biztosítása érdekében. Annak ellenére, hogy ez a kísérlet közvetlenül megerősíti [a Witztum–Rips] „híres rabbik”-kísérletét, és már több mint nyolc éve közismert, senkinek sem sikerült előállítania ennek a kísérletnek a hamisítványát. A pontos protokoll szigorú alkalmazása hatékonyan megakadályoz minden csalási kísérletet.”

Alex Lubotsky izraeli matematikus ezenfelül kérdőre vonta a kutatókat, hogy miért nem egy sokkal egyszerűbb adatsorral végezték el a kísérletüket, amelyekben a rabbik nevei úgy szerepelnek, ahogyan életükben hívták őket, vagyis „ez és ez, aki ennek és ennek a fia”. Witztum jogos felvetésként fogadta a kritikát, és lefuttatott egy kísérletet pontosan így, és jelentős eredményeket ért el. Fontos megjegyezni, hogy ezt a kísérletet 1) az egyik kritikus javasolta, és 2) nincs benne lehetőség mozgástérre.

Ráadásul Dr. Robert Haralick, a Washingtoni Egyetem villamosmérnök-professzora és a mintafelismerés szakértője megerősítette az eredeti „híres rabbik”-kísérlet statisztikai szignifikanciáját azzal, hogy a kísérletet egy teljesen más metodikával újra lefuttatta.

2) Új kísérletek

Számos más kísérlet – köztük független kutatók által elvégzettek – tovább erősítették a Tórában lévő kódok létezését. Röviden:

- Dr. Alex Rotenberg, egy jeruzsálemi műszaki programozó saját kísérletében Hámán gyerekeinek a nevét és haláluk időpontját kereste (Lásd Eszter könyve 9:7–9), és rendkívül szignifikáns eredményeket kapott. Kísérlete a www.math.tau.ac.il/~tsirel/claims.htm címen található.
- Doron Witztum nemrégiben egy újabb sikeres kísérletet végzett, az eredeti „híres rabbik”-kísérlet mintájára: a Teremtés könyvében említett személyiségek (Ádám, Izsák, Jákob gyermekei) neveit kereste, és azt találta, hogy azok a születési dátumuk közelében jelennek meg. Ennek a kísérletnek az a szépsége, hogy még a „mozgástér” lehetősége is hiányzik belőle. Az adatok közvetlenül egy Midrásból származnak, és a nevek pontosan úgy vannak írva, ahogyan a Teremtés könyvében szerepelnek. Ez és más kísérletek is megtalálhatók a www.torahcodes.co.il/researches.htm⁷ oldalon.

⁷ Rips professzor hasonló kísérletet végzett Jákob tizenkét fiának a nevére fókuszálva, a halálozási dátumokhoz változatos forrásokat felhasználva. Ő is

- Számos más sikeres kísérletről is beszámoltak. Ezek közül az egyik legerősebb egy olyan kísérlet, amely a Tórában leírt 70 nemzetre (Noé és fiainak leszármazottai) vonatkozó információkat keresi. Ezek a kísérletek megtekinthetők a következő címen: www.torahcodes.co.il/whatsnew.htm.

3) A felhívás

A kritikusok szemében a „híres rabbik”-kísérlet központi problémája az, hogy a kutatók a Havlin professzor által felállított szabályokon belül rendelkezésre álló „mozgásteret” kihasználva csalhattak. Az érveik egyértelmű cáfolatán túl **a kutatók már évekkel ezelőtt előterjesztettek egy nyilvános felhívást a kritikusoknak:** állapodjanak meg velük egy új, független rabbinikus bibliográfiai szakértő kinevezéséről, aki az eredeti irányelvek felhasználásával készítse el a saját elnevezéslistáját. Még mindig várják a válaszukat a felhívásra.

6. tévhit

A birtokunkban lévő mai tóraszövegek lényegesen romlottak az eredeti szöveghez képest.

Tény

Az egyszerű tény az, hogy a kutatók a kísérletüket a *Textus Receptus*-on végezték, amely a zsidó közösségekben világszerte megtalálható legszélesebb körben használt szöveg. Bár a tóraszövegek más létező változataiban lehetnek kisebb eltérések, ezek a különbségek túlságosan elhanyagolhatók ahhoz, hogy komoly káros hatással legyenek az eredményekre.⁸

jelentős eredményeket ért el. Kísérlete a www.ma.huji.ac.il/~rips címen érhető el.

⁸ Az egyetlen másik széles körben elfogadott tóraváltozat a jemeni közösségek által használt standard szöveg, amelyben a Tóra 304 805 betűjében 9 eltérés található. Amikor a Teremtés könyvének jemeni változatán futtatták le a teszteket, az eredmények továbbra is szignifikánsak maradtak.

Ráadásul egy egyszerű logikai érvelés megmutatja, hogy ez a kritika értelmetlen. A tudósok között megoszlanak a vélemények arról, hogy az eredeti tórai szöveg mennyire lett elrontva. Egyesek azt mondják, hogy sok hibát tartalmaz, míg mások szerint legfeljebb egy betűről van szó. Így a következőképpen lehet érvelni: 1. Nagyon erős statisztikai bizonyíték támasztja alá a kódok létezését. 2. Ha kevés hiba lenne a Tórában, a statisztikai bizonyíték még mindig megjelenne, bár nem lenne olyan erős, mintha egyáltalán nem lennének hibák. 3. Ha sok hiba lenne a Tórában, a kódok statisztikai bizonyítéka teljesen eltűnne. Ezért arra a következtetésre jutunk, hogy legfeljebb kevés hiba van a Tórában, ahogyan azt egyes szakértők állítják. A kritikusok álláspontja, miszerint sok hibának *kell* lennie, tehát logikailag tarthatatlan.

Jegyzetek

A) jegyzet: a kódokra vonatkozó néhány zsidó forrás

- A Rámbán híres tanítója, Eliezer (Rokeách) rabbi a Tórához írt kommentárjának bevezetőjében „73 módszert ír le a Tóra betűinek megértéséhez és értelmezéséhez”. Az 54.-et „a kihagyás módszerének” nevezi.
- Rabbi Báchjá az 1291-ben írt Tóra-kommentárjában konkrétan megemlíti egy példát az EBS-re (1. fejezet, 2. vers).
- A híres Mose Cordovero rabbi, a cfáti rabbinikus bíróság vezetője 1549-ben írt egy könyvet *Párdesz Rimonim* címmel. A 68. oldalon azt írja, hogy a Tóra titkai a Tóra betűin keresztül sokféle módon tárulnak fel, többek között a „betűk kihagyásával”.
- 1957-ben Michoel Ber Weissmandl rabbi tanítványai kiadtak egy könyvet *Torát Chemed* címmel, amely számos példát tartalmaz a tanáruk által talált betűkihagyási mintákra.

B) jegyzet: rabbinikus jóváhagyások

Napjaink számos vezető rabbijának levelei állnak a nyilvánosság rendelkezésére, melyek a következőket tartalmazzák:

- annak megerősítése, hogy létezik elfogadott zsidó hagyomány a Tórában lévő EBS-kódokról;
- a kutatók megbízhatósága és adataik pontossága;
- ösztönzés a Tórában lévő kódok kutatására és a felfedezések nyilvánosságra hozatalára;

A levelek eredeti héber nyelven, valamint fordításban is elérhetők a következő személyektől: Slomo Fisher rabbi (a saját levele és amely a néhai Slomo Zalman Auerbach *zc"l* rabbi támogatását igazolja), Smuel Kamenetsky rabbi, Smuel Auerbach rabbi, Smuel Deutsch rabbi, Slomo Wolbe rabbi *zc"l* és Mátiszjáhu Solomon rabbi. Érdemes megjegyezni azt is, hogy *egyetlen* rabbinikus tekintély sem támogatta a kritikusok állításait.

Az alábbiakban közöljük a neves Slomo Wolbe rabbi *zc"l* jóváhagyó levelét.

„5759. márchesván 2

Köztudott, hogy létezik egy mód, amellyel a Tórában rejtett dolgokat fedezhetünk fel úgy, hogy egyenlő távolságra lévő betűket olvasunk össze. Ez a módszer megtalálható Rábbénu Becháj Tórához írt kommentárjában és Ráv Mose Cordovero munkáiban. Újabban a cáddik, Ráv Weissmandel tárt fel csodálatos dolgokat ezzel a módszerrel.

Meglepve hallottam, hogy megjelentek ennek a módszernek az ellenzői is, akik azt állítják, hogy különböző csalásokat hajtottak végre azok, akik ma ezzel foglalkoznak. Megdöbbenő számomra, hogy nem ijedtek meg állításaik hangoztatásától, miután a Gáon, Ráv Slomo Zalman Auerbach egyértelműen egyetértett az egyenlő távolságra lévő betűsorozatok kutatásának módsze-

rével, és miután Ráv Auerbach fia, a Gáon, Ráv Smuel elmarasztalta őket. Bizonytalan vagyok ezeknek a kritikusoknak a szándékait illetően. Talán az zavarja őket, hogy az embereket valóságossá tenni vágyó szemináriumokon néha ezeket a meghökkenítő dolgokat tanítják, és óriási hatásuk van a hallgatókra? Bármilyen legyen is az indoka azoknak, akik ellenzik ezt a módszert, ez biztosan nem az Ég kedvéért folytatott vita, és meg kell erősítenünk azokat, akik ezzel a módszerrel foglalkoznak, mert ez egy teljesen őszinte törekvés.

Legyenek bátorítva, és lássák tetteik áldott eredményét, és növeljék tovább szent Tóránk becsületét és hatását mindazokra, akik a Mindenható közelségét keresik. A Mindenható segítse azokat, akik az Ég kedvéért elkötelezik magukat az egyenlő távolságra lévő betűsorozatok tanulmányozásának e becsületes tudományában.

Slomo Wolbe”

C) jegyzet: mi az az EBS-kód?

A kódok megtalálása és kiértékelése módszerének teljes mértékű megértéséhez el kell olvasni a *Statistical Science* (9. évfolyam 3. szám, 1994. június) című lapban található teljes technikai leírást. A következő egyszerűsített magyarázat azonban nagyjából képet ad az olvasónak a kutatás természetéről. A kutatók állítása nagyjából a következő:

1. Az EBS-ek (egyenlő távolságra lévő betűsorozatok) olyan szavak, amelyeket egy szövegben azonos mennyiségű betűk kihagyásával olvasnak össze.
2. Bármely szó többször is előfordulhat különböző kihagyási közzel ugyanabban a szövegben. Például a „kalapács” szót megtalálhatjuk egy szövegben egy bizonyos helyen minden 4. betű egybeolvasásával, egy másik helyen minden 29. betű egybeolvasásával, egy harmadik helyen pedig minden 245. betű egybeolvasásával stb. Ezeknek az előfordulásoknak az

egyike lesz a „minimális EBS”. (Ebben a példában a 4 betűs EBS.)⁹

3. Megfigyelhetjük, hogy a Teremtés könyvének héber szövegében egymáshoz kapcsolódó szavak (pl. „kalapács” és „üllő”) minimális EBS-ei egymáshoz közel kódolva jelennek meg.
4. Objektív kísérleteket végzünk nagy mennyiségű szópárhalmazokon, és bebizonyítjuk, hogy ez a hatás (az ún. „egymáshoz kapcsolódó EBS-ek közelsége”) sokkal gyakrabban fordul elő, mint ahogy az statisztikailag várható lenne.

D) jegyzet: a nevek helyesírásáról szóló vita

Amikor a kritikusok manipulálták a *Háború és béke*-ben használt névsorukat, következetesen megsértették a helyesírás és a nyelvtan alapvető szabályait. Időnként még ezen is túlléptek, és már a nevek egyszerű megkeresése is nehézségekbe ütközött. Itt csak egyetlen kirívó példát idézünk:

Megpróbálták bebizonyítani, hogy Mose Zakuta rabbi neve nem „Zakuta” (זְכוּתָא) formában szerepel (ahogyan az eredeti kísérletben), hanem csak „Zakut” (זְכוּת). Ehhez idézik az életrajzának címlapját, ahol valóban a „Zakut” név szerepel. Ha azonban lapoztak volna még egy oldalt, láthatták volna, hogy a lengyel címben a név „Zakuta”, a németben pedig „Zakuto” formában szerepel. Magában a szövegben pedig minden oldal tetején a זְכוּתָא név szerepel.

Részletes elemzésért lásd a kritikusok adatainak teljes cáfolatát a www.torahcodes.co.il oldalon.

⁹ Más EBS-eket, amelyek csak a szöveg nagy területén belül minimálisak, szintén figyelembe vesznek, de hatásukat arányosítják.

Köszönetnyilvánítás

Az 1990-es években kezdtem el tanítani a Discovery-szemináriumon. Az óráimat régi jegyzetek alapján készítettem elő, és a legjobb mondataimat a tapasztaltabb tanároktól lestem el. Ahogy fejlődtem, viccekkel és eredeti kutatásokkal egészítettem ki. Továbbra is hallgattam azonban más előadókat, és ahogy új felismeréseket, új bizonyítékokat vagy az információ jobb magyarázatát hallottam, úgy javítottam át az előadásomat. Ha Discovery-tanár vagy, akkor valószínűleg a te vicceidet, kifejezéseidet, meglátásaidat, újításaidat vagy anyagodat is megtalálod ebben a könyvben, kérlek, bocsáss meg nekem ezért! Tizenhét év alatt több száz Discovery-szemináriumon vettem részt. Minden alkalommal, amikor egy jó ötletet hallottam, finomítottam az előadásomon (és végül ezen a könyvön). Nem emlékszem, ki mit mondott, hol hangzott el, vagy mikor. Ha felismersz valamit, mondd el nekem, és én mindent megteszek, hogy a következő kiadásokban már idézzem. Egyelőre kérem, fogadd őszinte köszönetemet és elismerésemet.

Hatalmas hálával tartozom Dovid Lichtman rabbinak az Aish Jerusalemből. Ő olvasta át a könyv legtöbb fontosabb részét, és időt szakított arra, hogy kritikát, forrást, pontosítást és segítséget adjon a homályosnak vagy zavarosnak tűnő területek átírásához. Köszönöm Moshe Zeldman rabbinak is, hogy hajnali háromkor fogadta a hívásomat, és válaszolt a kérdésekre. Köszönöm Shalom Schwartz rabbinak a rengeteg támogatást, tanácsot és jóindulatot. És köszönöm Eric Coopersmith rabbinak az Aish Internationaltól, hogy támogatta ezt a projektet, és a szívből jövő jóváhagyását.

Hatalmas köszönettel tartozom Larissa Zaretskynek. Ő végezte a könyv szedését, elrendezését és tervezését, nagyra értékelem a részletekre való odafigyelését és professzionalizmusát. Köszönöm Tzvi Lebetkinnek a borító megtervezését és a folyamatos bátorítást. És köszönöm Chananel Weinernek és mindazoknak, akik segítettek az adománygyűjtésben.

Több mint ötven ember járult hozzá a könyv kiadásához. Lenyűgözött a nagylelkűségük és a támogatásuk. Nélkületek nem tudtam volna ezt véghezvinni. Mit is mondhatnék? Áldott vagyok, hogy ennyi csodálatos ember van az életemben, és csak sikert, beteljesülést és boldogságot kívánok nektek mindenben, amit csináltok. Köszönöm nektek.

És természetesen óriási köszönettel tartozom a családomnak, különösen a feleségemnek és a gyermekeimnek. Köszönöm, hogy ilyen csodálatosak vagytok.

Köszönetnyilvánítás a második kiadáshoz

Alig telt el egy év a *Discover This* első kiadása óta, és máris kiadjuk a másodikat. Ez igen! A könyv gyors fogyása bizonyítja ezeknek a gondolatoknak az erejét és a Discovery-szeminárium fontos üzenetét.

Az első kiadás olvasói két dolgot fognak észrevenni. Először is hogy kijavítottam a gépelési hibákat. Rengeteg volt belőlük. Annyi dolgom volt, amikor az első kiadást megjelentettem, hogy a kézirat alapos végigolvasása elmaradt. A helyesírási hibák a kiadói élet velejárói, de mindent megtettem, hogy ebben a kiadásban a lehető legtöbbet kijavítsam. Remélhetőleg eltűntek.

Másodszor észre fogják venni, hogy a Tóra-kódok-fejezetet teljesen átírtam. Az eredeti változat is jó volt, de fontos kutatások hiányoztak belőle, és kimaradt néhány, a kódokat alátámasztó szakértői bírálaton átesett tanulmány. A korai kutatások története is pontatlan volt. Ez a rész frissült, és szerintem nagymértékben javult. Az alapvető érvelés ugyanaz maradt, de a következtetés szilárdabb alapokon áll.

Nagy köszönettel tartozom Harold Gansnak és Moshe Zeldmannak, hogy válaszoltak a Tóra-kódokkal kapcsolatos kérdéseimre, tisztáztak bizonyos pontokat, megmutattak nekem sok új kutatást, és tisztázták az eredeti kutatásokkal kapcsolatos homályosságaimat.

Sokan találtak elírásokat, de csak Larry Lesser küldött nekem egy listát, amely szinte az összeset tartalmazza. Még az egyik kóddiagramban is talált egy hibát! Köszönöm, hogy elküldte, és hogy ennyire támogatta ezt a projektet.

Még egyszer köszönöm Esther Zarteskynek, hogy újraszerkesztette ezt a kiadást, és Tzvi Lebetkinnek a borítót és a grafikát.

És külön köszönet Rafael Sait rabbinak, aki nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ez a kiadás megjelenjen.

A szerzőről

Tzvi Gluckin járt már mindenhol, és kipróbált szinte mindent. Eklektikus ízlése és szokatlan élettapasztalata egyedülállóan alkalmassá teszi arra, hogy friss és egyedi szemszögből mutassa be kérdések és témák széles skáláját. Stílusa szokatlan és humoros, üzenete fókuszált és erőteljes, az átélt élmény pedig inspiráló és átalakító.

Tzvi gyakran utazik, és a világ minden táján a legkülönbözőbb témákról beszél a közönségnek. Négy nagyszerű könyv szerzője, köztük a *Knee Deep in the Funk: Understanding the Connection Between Spirituality and Music* és az *Everything You Want Is Really Jewish*. Emellett kiadott egy saját szerzeményeket tartalmazó zenei CD-t *Jewish Roots Music* címmel. Szolgált az izraeli hadseregben, a New England-i Conservatory of Musicon B. M. fokozatot szerzett jazz tanulmányokból, rabbivá avatását pedig Noah Weinberg rabbi (zc"l) végezte a jeruzsálemi Aish HaTorah-ban. Bostonban él feleségével és gyermekeivel.

Tudj meg többet Tzviről! Írj a tzvi.gluckin@gmail.com e-mail címre, és hívd meg a városodba!

Jegyzetek

- ¹ <http://www.physlink.com/Education/askExperts/ae535.cfm>.
- ² 5Mózes 4:39.
- ³ Rabbi Moshe Chaim Luzzatto: *The Way of God*. 1. fejezet 1.
- ⁴ Mark Twain: *Concerning the Jews* című cikkéből, amelyet először a Harpers nyomtatott ki 1899-ben. Kötetben: *The Complete Works of Mark Twain*. Doubleday, 1963, 249. o. [Az idézett részlet Dezsényi Katalin fordítása, Szombat, 1993. június 1. (<https://www.szombat.org/archivum/a-zsidokrol>) – a ford.]
- ⁵ In: *Jewish World*. London, 1908. [A *What is a Jew* című írás 1891-ből származik, de valószínűleg nem Tolsztoj tollából. 1908-ban egy varsói jiddis nyelvű hetilapban, a *Teatr Velt*ben megjelent egy Tolsztoj által aláírt, azonos című írás, amely később más kiadványokba is eljutott. A párizsi *Rasszvet* szerint azonban ezt a cikket egy bizonyos G. Gutman írta, és először a *Jevrejszkaja biblioteka* lapjain jelent meg, Szentpétervár, 1871, 1. kötet. – Hetényi Zsuzsa szíves közlése alapján a ford.]
- ⁶ John Adams F. A. Van der Kempnek írt leveléből. In: *The Pennsylvania Historical Society*, 1808.
- ⁷ Lásd Aryeh Kaplan: *The Living Torah*. Mozniam Publishing Corporation, 1981.
- ⁸ Lásd *Megilá* 6-ban a zsidó álláspontot e fordítás történetéről.
- ⁹ Az államalapítás előtti Izraelettől kiváló összefoglaló: Martin Glibert: *Izrael. A History*. Harper Perennial, 2008, 1–9. fejezet.
- ¹⁰ Lásd Joan Peters: *From Time Immemorial. The Origins of the Arab-Jewish Conflict Over Palestine*. Harper & Row, 1984, 3. fejezet: *The Arab Jew*, 33–71. o.
- ¹¹ Yitzhak Nachshoni & Asher Medina: *Next to the Angel of Death. How I Hung and Cremated Eichmann*. Shofar News, 2004. április 28. Eichmann hóhéra és egyik öre Shalom Nagar, egy jemeni zsidó volt. http://www.historama.com/online-resources/articles/israel/shalom_nagar_eichmanns_hangman.html.
- ¹² 1Mózes 17:7.
- ¹³ „A könyörtelen üldöztetések és a kényszerkitelepítések következtében a legtöbb zsidó csak nemrég érkezett a jelenlegi lakóhelye szerinti országba. A zsidó nép 90 %-a legfeljebb 100 éve él új hazájában. A nagy zsidó települések többsége legfeljebb 50 vagy 60 éves múltra tekintenek vissza! A zsidóság 75 %-a három országba települt át (Izrael, Amerika és Orosz-

ország), a fennmaradó 25 % több mint 100 országban, mind az öt kontinensen szétszóródva él.” – Idézve Leschzinsky: *The Jewish Dispersion*. 9. o., héberből fordítva a *Discovery Sourcebook* egy korai kiadásából.

¹⁴ <http://www.whitehouse.gov/about/presidents/DwightDEisenhower>.

¹⁵ 3Mózes 26:33.

¹⁶ Sok különböző tanulmányt találtam, néhányat közülük ez a cikk vizsgál: <http://www.simpletoremember.com/vitals/world-jewish-population.htm>.

¹⁷ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/fsuemig.html>.

¹⁸ 5Mózes 4:27.

¹⁹ *Wählet keinen Juden! Der Weg zum Siege des Germanenthums über das Judenthum. Ein Mahnwort an die Wähler nichtjüdischen Stammes aller Confessionen* [Ne szavazz zsidóra! A germánság győzelmének útja a zsidóság felett. Intelem minden nem zsidó felekezetű törzs szavazóinak]. Berlin: Hentze, 1880.

²⁰ Idézve Michael Curtis professzortól (Rutgers University), *Colloquium on anti-Semitism*, Izrael, 1987.

²¹ Lásd: a *Cion bölcseinek jegyzőkönyve*.

²² Ezt a listát itt találtam az interneten: <http://www.biblebelievers.org.au/expelled.htm>. A megfogalmazásból ítélve valószínűleg ugyanonnan vették, mint a *Discovery Sourcebook* (ahol először láttam). Az oldal erre hivatkozik: <http://www.sunray22b.net/expulsions.htm> – ez a listán szereplő helyek többségének forrásjegyzéke.

²³ A *New York Times* a Grant vezérőrnagy által 1862. december 17-én kiadott 11. számú általános parancsot „a háború egyik legnagyobb szenciójának” nevezte. Grant parancsa így szólt:

„A zsidók mint osztály, akik a pénzügyminisztérium által megállapított minden kereskedelmi szabályozást és a minisztériumi rendeleteket is megszegik, a jelen parancs kézhezvételétől számított huszonnégy órán belül kiutasítandók.

A helyőrpapancsnokok gondoskodnak arról, hogy az ilyen osztályba tartozó valamennyi személyt igazolványokkal lássák el, felszólítsák a távozásra, és bárkit, aki az értesítés után visszatér, tartóztassák le, és tartsák fogva, amíg alkalom nem adódik, hogy fogolyként elszállítsák, kivéve, ha a főhadiszállás erre külön engedélyt nem ad. Ezek az emberek nem kereshetik fel a főhadiszállást a kereskedelmi engedélyek személyes kérelmezése céljából.”

A <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/loc/abe2.html> honlapról idézve Abraham J. Karp: *From the Ends of the Earth. Judaic Treasures of the Library of Congress*. DC: Library of Congress, 1991.

- 24 Dan C. Heldman: *Ending College Admission Quotas Against Asian-Americans*. 1989. június 30., <http://www.heritage.org/research/education/em240.cfm>.
- 25 Az interneten találtam egy hivatkozást erre a cikkre: New Jewish Unit Plans University, *The New York Times*, 1946. augusztus 20., 10. o.
- 26 Malcolm Gladwell: *Outliers. The Story of Success*. Little Brown and Company, 2008, 5. fejezet: *Three Lessons from Joe Flom*.
- 27 3Mózes 26:36.
- 28 A római történelem kiváló áttekintéséhez lásd Robert Payne: *Ancient Rome*. American Heritage Inc. 1966. Ezeket a tényeket onnan vettem át.
- 29 Malisé Ruthven: *Islam. A Very Short Introduction*. Oxford University Press, 1997, 35–39. o.
- 30 Lásd: Joan Peters: *From Time Immemorial*, i. m. 33–71. o.
- 31 <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/nobels.html>.
- 32 Ernest van den Haag: *The Jewish Mystique*. Stein & Day Pub, 1977. április, először 1968-ban jelent meg.
- 33 Ézsaiás 42:6.
- 34 Erről az egész időszakról kiváló beszámolót találunk Josephus Flavius *A zsidó háború* című könyvében.
- 35 Robert Payne: *Ancient Rome*. American Heritage Inc. 1966, 259. o.
- 36 Lásd Martin Glibert: *Izrael. A History*. Harper Perennial, 2008.
- 37 Izrael földje, Palesztina, Júdea és Izrael egymással felcserélhető elnevezések ugyanarra a helyre.
- 38 <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vie/Caesarea.html>.
- 39 Lásd Bernard Lewis: *The Middle East. A Brief History of the Last 2,000 Years*. Touchstone/Simon & Schuster, 1995.
- 40 Joan Peters: *From Time Immemorial*, i. m. 167–168. o.: „A tizenkilencedik század végére a politikai hatalom olyan muszlim családok kezében volt, »akiknek olyan nevei voltak, mint al-Huszeini, al-Khalidi és al-Nasasibi«. Az »élősködő földbirtokos osztály« a *fellahinok* eladósodása révén hatalmas földbirtokokra tett szert, amelyeket a földesurak ritkán, vagy egyáltalán nem látogattak, és szinte soha nem műveltek.”
- 41 Nachmanidész (Rabbi Mose ben Náchmán): *Levél a fiához*, 1260.
- 42 Mark Twain: *The Innocents Abroad or The New Pilgrim's Progress*. II. kötet, Harper and Brothers, New York, 1922, 216–359. o. [A könyv *Jámor lelkek külföldön* címmel, Benedek Marcell fordításában, rövidítve magyarul is megjelent: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1990, 272., 275., 318. o. – a ford.]
- 43 Lásd Ken Spiro: *Crash Course in Jewish History. From Abraham to Modern Israel*. Aish.com & Targum Press, 2010.

- ⁴⁴ Lásd még: Dan Senor and Saul Singer: *Start-Up Nation. The Story of Israel's Economic Miracle*. Twelve, 2009, 15–17. o. (Valójában elképesztő statisztikák vannak elszórtan a könyvben.)
- ⁴⁵ *3Mózes* 26:32–33.
- ⁴⁶ *5Mózes* 30:3–5.
- ⁴⁷ Martin Gilbert: *Izrael. A History*. Harper Perennial, 2008, 15. o.: Herzl írta: „Bázelben megalapítottam a zsidó államot. Ha ezt hangosan kimondanám, ma még mindenki kinevetne. Talán öt év múlva, de ötven év múlva már biztosan mindenki tudni fogja.”
- ⁴⁸ *Szifrá Dicniutá*, 5. fejezet.
- ⁴⁹ *Párdesz Rimonim*, 68a.
- ⁵⁰ Nem Cordovero rabbi volt az első, aki a betűk kihagyásáról beszélt. Lásd még a Rokeách (Rabbi Eleázár ben Jehudá ben Kalonymus, wormsí rabbi, 1176–1238) Tóra-kommentárjának bevezetőjét. Ő 73 módszert sorol fel a Tóra betűinek megértésére és értelmezésére. Az 54-es a „kihagyás útja”. Lásd még Rábbénu Báchjá 1291-ben írt Tóra-kommentárját az 1. fejezet 2. verséhez. Rábbénu Báchjá kódjáról és annak jelentéséről itt olvashatsz egy teljes leírást: http://www.torahcode.net/first_els/first_els.shtml.
- ⁵¹ Michael Ber Weissmandl néven is ismert volt.
- ⁵² Sokan kérdezik: mi a jelentősége az ötvennek? Nem tudom. Minden intervallum érdekes. Az ötven jelentős szám a Tórában: 50 nap telt el a kivonulás és a Szináj-hegyi kinyilatkoztatás között és 50 év van egy jubileumi ciklusban.
- ⁵³ <http://torahcode.us/people/rips.shtml>.
- ⁵⁴ A kódok kutatásának teljes korai története itt található: http://torahcode.us/torah_codes/code_history/code_history1.shtml – Smuel Yaniv rabbi volt az első, aki bemutatta Ripsnek Weissmandl rabbi eredményeit. Yaniv írt egy többkötetes művet *Hidden Things in the Torah* címmel. Ávráhám Oren mutatta meg Ripsnek a fejlettebb kereséseket, amelyek az „Áron-kódhoz” – az első nagy felfedezéshez – vezettek. Olvasd el az összes részletet a fenti linken!
- ⁵⁵ Rips néhány korai eredményét 1988-ban publikálta a *Journal of the Royal Statistical Society*, Series A, 151. kötet, 165. oldalán.
- ⁵⁶ <http://torahcode.us/people/witztum.shtml>.
- ⁵⁷ A *Lechá Dodi* egy liturgikus vers, amelyet minden péntek este elmondanak a zsinagógában. Slomo HáLévi Alkabetz rabbi írta. Az ő neve (Slomo HáLévi) a versszakok első betűjében van elrejtve.
- ⁵⁸ Két nagyszerű példa erre Maimonidész *Misné Tórája* és Mose Chájim Luzzatto rabbi *Az igazak útja* című műve.

- ⁵⁹ Lásd: Aryeh Kaplan: *The Living Torah*. Mozniam Publishing Corporation, 1981.
- ⁶⁰ Lásd *Megilá* 6-ban a zsidó álláspontot e fordítás történetéről.
- ⁶¹ Technikailag itt a *mem* szövégi formáját: □ használják, de a betűalakok felcserélhetők.
- ⁶² Valójában számos kísérletet végeztek, de az egyszerűség kedvéért korlátoztam a példák számát.
- ⁶³ Abban az időben a Teremtés könyve volt a Tóra egyetlen olyan része, amelynek létezett megbízható, számítógépes kereséshez digitalizált változata.
- ⁶⁴ Ha figyelmesen megnézzük a példát, a talált kifejezés „HáChánuká”, azaz „A chanuka”. A *chánuká* szó héberül felavatást jelent. Chanuka csodája a Templom újraavatásakor történt. „A chanuka” volt maga az újraavatás.
- ⁶⁵ Technikailag a kód olyasvalami, amit tudományosan ellenőrizni lehet (amint azt a később tárgyalt kísérletek bizonyítják). A kifejezést itt lazán használom, bármilyen, bárhol talált egyenlő távolságra lévő betűsorozatra utalva, akár tudományos, akár nem.
- ⁶⁶ <http://www.diabetes.org/diabetes-basics/type-2/>.
- ⁶⁷ <http://www.med.uni-giessen.de/itr/history/inshist.html>.
- ⁶⁸ A kódok kutatásának történetét és publikálását a *Statistical Science*-ben részben a Discovery-szeminárium részét képező „Bible Codes” (Bibliai kódok) című óra leirataiból vettem át. A leiratok nem nyilvánosak, azonban az információk nagy része megtalálható itt: <http://torahsearch.com/page.cfm/3126>. A valóságban az események sorrendje eltérhet az itt és a Discovery-leiratokban bemutatottaktól. Eszerint (http://torahcode.us/torah_codes/code_history/code_history1.shtml) például a híres rabbikról szóló kísérletet először lefuttatták, majd ezt követően mutatták be a *Statistical Science*-nek, nem pedig fordítva, ahogy itt leírtam. Ettől függetlenül a ténylegesen közzétett kísérlet a második kísérlet volt, amelyben Diaconis is részt vett, amint azt később bemutatom.
- ⁶⁹ Az események itt bemutatott sorrendje szintén a Discovery-szeminárium „Bible Codes” (Bibliai kódok) című órájának leirataiból származik. Felhívták a figyelmemet, hogy az események tényleges sorrendje más. A pontos változat Doron Witztum honlapján található: http://www.torahcode.co.il/home_eng.htm. Azért döntöttem úgy, hogy ebben a kiadásban nem változtatom meg az elbeszélést, mert:
- a) ezzel a sorrenddel jobban bemutatathatom az ún. rejtett sikertelenség fogalmát,
 - b) ez a narratíva nem befolyásolja az eredményeket, és nem mond ellent a *Statistical Science*-ben közzétett végső következtetéseknek.

- ⁷⁰ A rabbik neveit kétféleképpen sorolták fel: a) azon a néven, ahogyan a Tórához szólították őket (és ahogyan valószínűleg életükben is hivatkoztak rájuk), és b) ahogyan a haláluk után általában hivatkoznak rájuk. Például Maimonidész neve rabbi Mose ben Maimon lenne, de RáMBám-ként hivatkozunk rá.
- ⁷¹ Ha a Tóra-kódokról, a kísérletekről, a mögöttük rejlő matematikai számításokról, a fogalmak meghatározásáról és az eredményekről szeretnél minél több részletet megtudni, akkor olvasd el Harold J. Gans *A Primer on the Torah Codes Controversy for Laymen* című könyvét. PDF-formátumban letölthető innen: <http://www.torahcode.net/primer-final-1.pdf>
- ⁷² Ennek a módszernek a használata – csak olyan rabbik kiválasztása, akikről három vagy annál több hasámban írtak – objektív módja volt az adathalmaz kialakításának. Ezáltal a lista nem volt elfogult vagy szubjektív. Emellett a lista *a priori*, azaz előre meghatározott volt. (Szemben az *a posteriori* vagy utólagosan meghatározott listával.)
- ⁷³ A kísérlet csak azért „tűnt” sikeresnek, mert akkor még nem tudták, hogyan mérjék a valószínűséget (és ez azt jelentette, hogy nem tudták megállapítani, vajon a nevek és a dátumok matematikailag közel vannak-e egymáshoz). Persi Diaconis a kísérlet bemutatásában megoldotta a problémát. Azt javasolta, hogy használjanak véletlenszerűségi eljárást (nem képletet), és leírta, hogyan lehet ezt hatékonyan elvégezni.
- ⁷⁴ Lásd a 69. jegyzetet – ez a *Statistical Science*-szel folytatott beszélgetés lehetséges, hogy nem így történt.
- ⁷⁵ <http://stat.stanford.edu/~cgates/PERSI/cv.html>.
- ⁷⁶ <http://news-service.stanford.edu/news/2004/june9/diaconis-69.html>.
- ⁷⁷ Lásd a 72. jegyzetet.
- ⁷⁸ A szamaritánus Tóra nagyon hasonló a maszoretikus szöveghez (egyesek szerint akár 98 %-ban is megegyezik), de számos, teológiai szignifikáns ponton különböznek egymástól. A különbségekről bővebben itt olvashatsz: <http://web.meson.org/religion/torahcompare.php>.
- ⁷⁹ A *Háború és béke* általuk használt változata az első 78 064 betűre volt lerövidítve (ugyanolyan hosszúságra, mint a Teremtés könyve).
- ⁸⁰ A Diaconis és Aumann professzorok közötti megállapodás technikai részletei a véletlenszerű permutációk számát és a szükséges szignifikanciaszintet érintették. Rips és Witztum nem vettek részt a tárgyaláson, de csatlakozott hozzájuk egy harmadik tudós, Joáv Rosenberg. Rips, Witztum és Rosenberg a kísérlet lefuttatása előtt megírta a publikálásra szánt tanulmányt, kihagyva az eredményeket (amelyek még nem léteztek). A tanulmányt elküldték Diaconisnak és néhány más statisztikusnak.

Diaconis a többi statisztikussal együtt jóváhagyta a kísérletet a tanulmányban leírtak szerint. Mindegyikük egymástól függetlenül meghatározta a szükséges szignifikanciaszintet.

A kísérletet lefuttatták, és az eredmények szignifikánsak voltak: $p = 0,000016$, ami jóval a javasolt határértékek felett volt. Az eredményeket beépítették a tanulmányba.

Itt olvashatod el a fentebb írtakat: <http://torahsearch.com/page.cfm/3206>.

⁸¹ Fontos megjegyezni, hogy ez a publikálásnak nem egy második követelménye volt, csupán egy másik módja az eredmények leírásának.

⁸² D. Witztum, E. Rips, & Y. Rosenberg: Equidistant Letter Sequences in the Book of Genesis, *Statistical Science. A review journal of the institute of mathematical statistics*, Vol. 9, Number 3, August 1994, 429–438. o.

⁸³ B. McKay, D. Bar-Natan, M. Bar-Hillel & G. Kalai: Solving the Bible Code Puzzle, *Statistical Science. A review journal of the institute of mathematical statistics*, Vol. 14, Number 2, 1999, 150–173. o.

⁸⁴ Moshe Zeldman – a Discovery Seminar egyik fő kódtanára – szerint Randy Ingermanson találta meg a hibát az eredeti formulában. Ingermanssonnak van egy kiváló honlapja a bibliai kódokról, és ő írta a *Who Wrote the Bible Code?* című könyvet. Bővebben itt: <http://www.ingermanson.com/codes/index.php>. A fontosabb részlet az, hogy bár a kritikusoknak voltak problémáik a listán szereplő néhány névvel, az elsődleges aggodalmuk az volt, hogy Rips és Witztum manipulálták az adataikat a kíváncsi eredmények elérése érdekében (ahogy azt a szövegben megjegyeztem).

⁸⁵ Ez a szám a Discovery-szeminárium „Bible Codes” (Bibliai kódok) című óra leiratából származik. Moshe Zeldman szerint a Witztum–Rips–Rosenberg és a kísérlet megcáfolására irányuló kutatások résztvevőinek egy része közötti belső levelezésből. Moshe Zeldman megerősítette ezt a számot, valamint a később említett „Talmud-kötetek”- és a „Józsué városai”-kísérletek eredményeit. Ezeket a kísérleteket nem találtam meg a kódokat bemutató más weboldalakon, de Izraelben elérhetők. (A munka nagy részét a 90-es évek elején végezték, amikor még nem volt általános gyakorlat az eredmények interneten való publikálása. De látni kell, hogy nincs hiány a tudományosan ellenőrizhető kódokkal kapcsolatos online fellelhető kutatásokból. Az érdeklődők számára ez az oldal jó kiindulási pont: <http://torahcode.org/>). Harold Gans szerint a kritikusokkal szembeni fontosabb cáfolatot a 2006-os 18. Nemzetközi Mintafelismerő Konferencia szakértői bírálaton átesett tanulmányai jelentik. Lásd a 91. jegyzetet.

⁸⁶ A Tóra-kódokkal kapcsolatos gyakran feltett kérdésekre és tévhitekre adott részletes válaszok itt találhatóak: <http://torahsearch.com/page.cfm/3212>, illetve e könyv 1. függelékében.

- ⁸⁷ Lásd a 70. jegyzetet. A kritikusok azt állították, hogy befolyásolták az elnevezések kiválasztását.
- ⁸⁸ A kritikusok bebizonyították, hogy az eredmények meghamisítása lehetséges. Azt azonban nem bizonyították, hogy Rips és Witztum meghamisították az eredményeiket.
- ⁸⁹ Ugyanazokat a helyesírási szabályokat és elnevezéseket használta (lásd a 70. jegyzetet).
- ⁹⁰ A bibliai kódokat támadó online cikkek többsége két csoportba sorolható. Az egyik Michael Drosnin *The Bible Code* című könyvét kritizálja. A másik az itt bemutatott komoly tudományos kutatásokat támadja.
- ⁹¹ Mind a hét tanulmány megjelenés előtti változata letölthető innen: <http://www.torah-codes.net/paper7.html>.
- ⁹² <http://www.comp.hkbu.edu.hk/~icpr06>.
- ⁹³ Ezeket a dolgozatokat a 18. Nemzetközi Mintafelismerési Konferenciára bírálták el, és a konferencia kiadványaiban jelentek meg. A dolgozatok szokatlan jellege miatt mindegyikhez négy-hat bírálót rendeltek ki.
- ⁹⁴ Harold Gans szerint a Gans- és az eredeti Rips–Witztum-kísérletek véletlenszerűségének együttes esélye 1:638 569 604.
- ⁹⁵ *3Mózes* 11:4–8.
- ⁹⁶ *Chullin* 59a: Rabbi Jismáél tanházában tanították: a Tóra azt mondja: „A teve tisztátalan számodra, annak ellenére, hogy az kérődző”. A Világegyetem Ura tudja, hogy a teve az egyetlen olyan állat, amelyik tisztátalan annak ellenére, hogy kérődző. Ezért használja a vers ezt a szót: „az”.
- ⁹⁷ <http://www.reshafim.org.il/ad/egypt/timelines/topics/zoos.htm> – számos forrásból idézve.
- ⁹⁸ *Chullin* 60b.
- ⁹⁹ A Tóra világosan kimondja, hogy a *sáfán* és az *árnevesz* kérődző állatok. A szóbeli hagyomány öt kritériumot határoz meg egy kérődző állat beazonosításához:
- Az állat szinte az összes táplálékát felkérődzi.
 - A táplálékot ún. bolus (puha golyó) formájában kérődzi fel.
 - Az állat megrágja ezt a bolust.
 - Az állat oldalirányú mozdulatokkal rágja meg a bolust.
 - Ezt a folyamatot táplálkozási céllal végzi.

Számos ember tett már javaslatot a *sáfán* és az *árnevesz* fordítására, azonban egyikük ajánlása sem felel meg ennek az öt kritériumnak. Néhányan azt javasolták, hogy a cökotrófiát (amikor az állat közvetlenül a végbél-nyílásból vett félig emésztett puha galacsinokat újra megeszi) kérődzés-

nek lehet tekinteni. A fent felsorolt kritériumok alapján azonban a cökotrófia egyértelműen nem felel meg a kérdésnek. E tényezők alapján a legvalószínűbb, ha a *sáfánt* és az *árneveszt* kihaltak tekintjük. Lásd „caecotrophy”. In: Michael Allaby: *Dictionary of Zoology*, 1999. <http://www.encyclopedia.com/earth-and-environment/ecology-and-environmentalism/environmental-studies/caecotrophy>.

- ¹⁰⁰ A római történelem nagyszerű áttekintéséhez lásd Robert Payne: *Ancient Rome*. American Heritage Inc/iBooks, 1966.
- ¹⁰¹ Tom Holland Rubicon: *The Last Years of the Roman Republic*. Anchor Books/Random House, 2003. Lásd a 303–324. oldalt.
- ¹⁰² Mass Suicide at Jonestown. 30 Years Later, *Time Magazine*, 2008. Lásd a cikket és a fotókat itt: <http://www.time.com/time/photogallery/0,29307,1859872,00.html>. Nézd meg ezt az interjút is az egyik túlélővel: <http://www.time.com/time/arts/article/0,8599,1859903-1.00.html>.
- ¹⁰³ Robert Payne: *Ancient Rome*. American Heritage Inc/iBooks, 1966. Lásd a 63–82. oldalt, illetve Tom Holland Rubicon: *The Last Years of the Roman Republic*. Anchor Books/Random House, 2003, 6–8. o.
- ¹⁰⁴ A teljes történet Mózes 2. könyvének 19. és 20. fejezetében található.
- ¹⁰⁵ Lásd Rási kommentárját a 2Mózes 19:9-hez: „Nem lehet összehasonlítani a hírnök meghallgatását a király meghallgatásával. Látni akarjuk a királyunkat!”
- ¹⁰⁶ 5Mózes 4:32–33.
- ¹⁰⁷ Bernard Lewis: *The Middle East. A Brief History of the Last 2000 Years*. Touchstone/Simon & Schuster, 1995. Lásd az 1–3. fejezetet.
- ¹⁰⁸ A héber dátum 2488. ádár hó 7. napja volt. Lásd Aryeh Kaplan: *The Living Torah*. Mozniam Publishing Corporation, 1981.
- ¹⁰⁹ 5Mózes 31:24–26. A *Bává Bátrá* 14a-ban különböző vélemények olvashatók arról, hogy Mózes Tóráját hol őrizték.
- ¹¹⁰ Lásd Maimonidész: *Misné Torá. A Tóratekerics írásának törvényei*, 7. fejezet, 2. szakasz.
- ¹¹¹ A teljes listát lásd: Maimonidész: *Misné Torá. A Tóratekerics írásának törvényei*, 10. fejezet, 1. szakasz.
- ¹¹² A Talmud más szokásokat is említ, de a Tóra egy évre elosztott felolvasási módja az elfogadott norma.
- ¹¹³ Ezt az életrajzi információt egy kiváló nekrológban találtam itt: <http://agmk.blogspot.com/2007/02/r-mordechai-breuer-ztll-master-masoret.html>.
- ¹¹⁴ Breuer rabbi tanulmánya Dovid Lichtman rabbi kiváló cikkéből származik, amely letölthető innen: <http://www.pdfgeni.com/book/torah-it-pdf.html>.

- ¹¹⁵ A különbségeket Lichtman rabbi cikke sorolja fel.
- ¹¹⁶ Lásd a 113. jegyzetben idézett nekrológot.
- ¹¹⁷ Idézve Keith R. Crim and George A. Buttrick: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Abingdon Press, 1976. (Az Aish HaTorah Discovery Seminar által írt *Accuracy of our Torah Text*ből idéztem, amely a *The Interpreter's Dictionary of the Bible*-re hivatkozik. A cikket itt tekintheted meg: <http://www.aish.com/h/sh/tat/48969731.html>.)
- ¹¹⁸ <http://www.christianitytoday.com/ct/2006/october/23.51.html?start=3>.
- ¹¹⁹ Josh McDowell: *Evidence that Demands a Verdict*. Campus Crusade for Christ, Inc., 1972, 44. o. A könyvet átdolgozták és újranyomták. Lásd a 117. jegyzetet.
- ¹²⁰ Ámálek definíciója: Ráv Cádok Hákohen (1823–1900): *Jisráél Kedosim* 94–95. oldal. A számokat én adtam hozzá.
- ¹²¹ <http://www.pelicanpub.com/proddetail.asp?prod=1589801369> – Rauschning hiteles forrásként való idézése problematikus, és néhány tudós kétségbe vonja állításait. Az idézetek közül több Rauschning *Hitler Speaks* című könyvéből származik. A *Hitler Speaks* kétes eredetű könyv, egyesek koholmánynak vagy a szövetségesek háborús propagandájának tartják. Más tudósok azonban Rauschningot legitim forrásnak tekintik, és ezek az idézetek hasonlóak a mások által idézett kijelentésekhez. (Lásd: http://www.ihr.org/jhr/v04/v04p378_Weber.html.)
- ¹²² Szemelvények H. Rauschning: *The Voice of Destruction* című könyvéből.
- ¹²³ *Megilá* 6b.
- ¹²⁴ Lásd a GRA, Jáákov Emden rabbi és sokan mások. A kora középkorban Németországot két „m”-mel írták: Germamia.
- ¹²⁵ W. L. Shirer: *The Rise and Fall of the Third Reich*. Simon and Schuster, 1960, 121. o.
- ¹²⁶ <http://www.historyorb.com/europe/bismarck2.shtml>.
- ¹²⁷ Albert Speer, Simon & Schuster: *Inside the Third Reich* (1997. április 1.). 1969-ben jelent meg és 1970-ben fordították le angolra.
- ¹²⁸ Foreign Affairs. In: *Newsweek*, 1946. október 28., 46. o.

Ez a könyv a jeruzsálemi Aish HaTorah nagy sikerű Discovery-szemináriumának könyvváltozata. Számos olyan nehéz kérdést vizsgál, amely a Tóra szerzőségével kapcsolatban foglalkoztatja az embereket, és olyan meggyőző válaszokat nyújt, amelyek nem igénylik a vallásos hit meglétét. Írójának lenyűgöző képessége van arra, hogy bonyolult fogalmakat meglepően egyszerű stílusban fejezzon ki. A végeredmény egy hiteles szöveg, mely jól dokumentált, pontos, könnyen olvasható és könnyen érthető. Ahogy az egyik diák fogalmazott: „olyan, mintha Tzvi ott állna a szobádban, és személyesen neked tartana Discovery-előadást.”

Ez a mű elsősorban gondolkodásra készítet, arról, hogy miben hiszünk, és miért hiszünk benne? Segít újraértelmezni mindazt, amit a judaizmusról, a zsidó történelemről és a Tóráról gondolunk. Hihet-e abban egy értelmes, racionálisan gondolkodó ember, hogy Isten írta a Tórát? A könyv ennek a bizonyítását kísérli meg. Bemutatja a zsidó túlélés ellentmondásos természetét, a Szináj-hegynél átélt egyedülálló zsidó élményt, a Tórában elrejtett kódokat, a Tóra szövegének pontosságát, és számos példán keresztül mutatja be, hogyan irányítja Isten a történelmet.

